

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ: ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΒΑΡΟΥΤΣΟΥ

A.M: 1012201703005

Θέμα: «Η Μικρασιατική Καταστροφή και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων»

Επιβλέπων Καθηγητής: ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5
A' Κεφάλαιο	
Το Ανατολικό Ζήτημα και η Μεγάλη Ιδέα.....	8
1.1 Το Ανατολικό Ζήτημα.....	8
1.2 Η Μεγάλη Ιδέα.....	13
B' Κεφάλαιο	
Γεωπολιτική και Μεγάλες Δυνάμεις τον 20ο αιώνα	20
2.1 Οι ανταγωνισμοί των Μεγάλων Δυνάμεων- Η πορεία προς τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	20
2.2 Η γεωπολιτική σημασία της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.....	27
Γ' Κεφάλαιο	
Τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στον χώρο της Εγγύς και Μέσης Ανατολής	30
3.1 Τα Βρετανικά συμφέροντα	30
3.2 Τα συμφέροντα των ΗΠΑ.....	32
3.3 Τα συμφέροντα της Γαλλίας	35
3.4 Τα Ιταλικά συμφέροντα	37
3.5 Οι θέσεις της Ρωσίας των Μπολσεβίκων.....	38
3.6 Τα Γερμανικά συμφέροντα	39
3.7 Ο ανταγωνισμός των πετρελαϊκών Τραστ	41
Δ' Κεφάλαιο	
Η είσοδος της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και η πολιτική των Συμμάχων	44
4.1 Σύμπτυξη Ελληνοβρετανικών συμφερόντων πριν τον Α' Π.Π	44
4.2 Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εθνικός Διχασμός.....	47
4.2.1 Η Μικρά Ασία στο παιχνίδι του Α' Παγκοσμίου Πολέμου	50
4.2.2 Η πρώτη παραίτηση Βενιζέλου	55
4.2.3 Η επάνοδος Βενιζέλου και η δεύτερη παραίτηση	57

4.2.4 Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και η επανένωση της Ελλάδας υπό τον Βενιζέλο.....	59
4.3 Πολιτικοί στόχοι και συμφωνίες συμμάχων	61

Ε' Κεφάλαιο

Η Συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων.....	66
5.1 Οι ελληνικές διεκδικήσεις.....	67
5.2 Οι συμμαχικές θέσεις	71
5.3 Η συμμαχική εντολή για αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.....	78

ΣΤ' Κεφάλαιο

Η Μικρασιατική εκστρατεία.....	82
6.1 Η πρώτη περίοδος (Μάιος 1919-Μάρτιος 1920).....	82
6.2 Η δεύτερη περίοδος (Απρίλιος 1920-Δεκέμβριος 1920)	90
6.3 Η τρίτη περίοδος (Ιανουάριος1921- Σεπτέμβριος 1922)	97
6.4 Οριστική ήττα και Συνθήκη της Λωζάννης	108
Επίλογος.....	112
Πηγές και Βιβλιογραφία	116
Παράρτημα	120
Περίληψη	122

Πρόλογος

Στο άκουσμα της Μικρασιατικής Καταστροφής, συνειρμικά έρχεται στο νου μας η τραγωδία που έζησαν οι Έλληνες της περιοχής το Σεπτέμβρη του 1922 και το τέλος της ιδεολογίας της Μεγάλης Ιδέας. Ωστόσο, η εξέταση του ζητήματος μόνο από την ελληνική πλευρά και μόνο από τη στρατιωτική του πτυχή δεν αρκεί για να φωτίσει επαρκώς τα γεγονότα. Εξαιτίας της περιπλοκότητας του θέματος καθώς και της διεθνούς του διάστασης κρίνεται αναγκαία και η εξέταση εκείνων των συντελεστών που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και εξέλιξη της κατάστασης στην περιοχή της υπό κατάρρευση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Σημαίνοντα ρόλο στα τεκταίνονενα διαδραμάτισαν όχι μόνο η Ελλάδα και οι Τούρκοι εθνικιστές, αλλά και οι Μεγάλες Δυνάμεις της Δύσης (Αγγλία, Γαλλία κ.λπ.). Στόχος, λοιπόν, της παρούσας μελέτης είναι να αναδειχθεί ο εξωτερικός παράγοντας και η επιρροή που αυτός άσκησε, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε την εμπλοκή και το ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στη μορφοποίηση των τελικών εξελίξεων.

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμότατα τον επόπτη μου Αναπληρωτή Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Διευθυντή του ομόνυμου μεταπτυχιακού τμήματος, κύριο Θανάση Χρήστου, που μου έκανε τη τιμή να αναλάβει τη διπλωματική μου εργασία. Τον ευχαριστώ θερμά για την εμπιστοσύνη αλλά και τα ερέθισματα που μου έδωσε όχι μόνο για την πραγματοποίηση της κάτωθι εργασίας αλλά και για τις γενικότερες ιστορικές μου αναζητήσεις. Ως καθηγητής στο μεταπτυχιακό αυτό πρόγραμμα μου στάθηκε πολύτιμος αρωγός και άοκνος καθοδηγητής σε αυτό το δύσκολο αλλά και συνάμα συναρπαστικό ταξίδι. Του οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ για τη καθοριστική του βοήθεια.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία με τίτλο: «Η Μικρασιατική καταστροφή και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου με τίτλο «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές».

Η επιλογή του θέματος της εργασίας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις τρέχουσες εσωτερικές και διεθνείς εξελίξεις, οι οποίες αποτέλεσαν το έναυσμα προκειμένου να καταπαιστώ με το συγκεκριμένο ζήτημα. Ζούμε σε μια εποχή όπου είναι φανερό όσο ποτέ άλλοτε η άρρηκτη γεωπολιτική ενότητα που διέπει το χώρο της Ευρώπης και της ευρύτερης ανατολικής Μεσογείου. Αφορμή για να κατανοήσουμε αυτή τη σύνδεση κατέστη ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, μια σφοδρή σύγκρουση η οποία γρήγορα ξεπέρασε τα στενά της όρια και εκτυλίχθηκε σε μια παγκόσμια διεγκυστίνδα ανταγωνισμού των διεθνών και περιφερειακών δυνάμεων.

Οι συνέπειες αυτής της σύγκρουσης είναι κάτι περισσότερο από ορατές στη χώρα μας, που κατέστη ένας εκ των σημαντικότερων προορισμών εκατομμυρίων προσφύγων, ζήτημα που αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολο στη διαχείριση του σε πολλαπλά επίπεδα. Και σε γεωστρατηγικό, όμως, επίπεδο η Ελλάδα καλείται πλέον να διαχειριστεί τη διαρκώς εντεινόμενη επιθετικότητα της γείτονος Τουρκίας, η οποία σε μια προσπάθεια να εκμεταλλευτεί τη διεθνοποίηση της εμφύλιας αυτής σύρραξης προκειμένου να αναβαθμίσει το ρόλο της ως περιφερειακή δύναμη, υιοθετεί μια αναθεωρητική πολιτική στο διεθνές στερέωμα. Αναντίρρητα, η παραπάνω περιγραφή της διαμορφωθείσας κατάστασης και των συμπαρομαρτούντων εξελίξεων φέρνει στο νου μας συνειρμικά πολλές από τις πτυχές του Μικρασιατικού ζητήματος.

Οι ομοιότητες όμως δεν σταματούν σε αυτό το σημείο. Η διεθνοποίηση αυτής της σύρραξης, όπως προαναφέραμε, τα ενεργειακά και γεωπολιτικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων και ανάδυση ή η διάλυση παλιών και νέων συμμαχιών με φόντο αυτή τη σύγκρουση, όλα αυτά συνιστούν ακριβώς τα ίδια «συστατικά» που διαμόρφωσαν τις εξελίξεις στον χώρο της Μικράς Ασίας και γενικότερα της Εγγύς και Μέσης Ανατολής σχεδόν έναν αιώνα νωρίτερα.

Σκοπός λοιπόν, της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιαστεί η ελληνική εκστρατεία στη Μικρά Ασία υπό το πρίσμα των γεωπολιτικών ανταγωνισμών των Μεγάλων Δυνάμεων, σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί το βάθος της εμπλοκής του ξένου παράγοντα στη διαμόρφωση των τελικών εξελίξεων.

Στους επιμέρους στόχους εντάσσεται η διερεύνηση των γενεσιουργών και υποστηρικτικών ενδογενών μεταβλητών, που συνώθησαν στον σχεδιασμό και την εκτέλεση του μικρασιατικού εγχειρήματος, καθώς και το πώς ενυφάνθησαν και λειτούργησαν οι προϋποτιθέμενες συνθήκες διαμόρφωσης και εφαρμογής της μικρασιατικής επιχείρησης από τις εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις στο πλαίσιο του φαινομένου του Εθνικού Διχασμού.

Ως θεωρητικό υπόβαθρο της κάτωθι μελέτης έχει επιλεγεί η Θουκυδίδεια παράδοση, η οποία μας δίνει τη δυνατότητα για την πραγμάτωση μιας εξαντλητικής διερεύνησης των αξονικών κινήτρων των εκάστοτε ατόμων, ομάδων και οργανισμών ενός κράτους, ως προς τη διαμόρφωση των στρατηγικών του στόχων. Υπό αυτό το πρίσμα, μας δίνεται η δυνατότητα να εστιάσουμε στον ρόλο των πολιτικών ηγετών, ως αποκλειστικά υπευθύνων για τη λήψη αποφάσεων, στον τρόπο δράσης των αρμόδιων ομάδων της κυβερνητικής, πολιτικής και στρατιωτικής γραφειοκρατίας, και σε τελική φάση στις κατανομές-ανακατανομές ισχύος και συμφερόντων εντός του διεθνούς συστήματος.

Διερευνώντας τόσο τους περιορισμούς της δομής του διεθνούς συστήματος, όσο και τις προσδιοριστικές μεταβολές της εσωτερικής πολιτικής δομής, θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τα τρία επίπεδα ανάλυσης –άτομο, κράτος, διεθνές σύστημα- σε μια προσπάθεια να συμπήξουμε μια αξιολογικά ουδέτερη αναπαράσταση, ανάλυση και σύνθεση των γεγονότων της εποχής.

Η εργασία περιλαμβάνει συνολικά έξι κεφάλαια. Στο πρώτο Κεφάλαιο θα περιγραφούν το επονομαζόμενο «Ανατολικό Ζήτημα» και η σύνδεσή του με το ελληνικό εθνικό όραμα, τη «Μεγάλη Ιδέα». Στο δεύτερο Κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η έννοια της γεωπολιτικής εστιάζοντας στις διεθνείς εξελίξεις που διαμόρφωσαν το πλαίσιο της έκρηξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και οι ανταγωνισμοί των Μεγάλων Δυνάμεων στη νευραλγική περιοχή της Εγγύς Ανατολής.

Στο τρίτο Κεφάλαιο θα εκτεθούν τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στον χώρο της Εγγύς Ανατολής. Ειδικότερα, θα αναλυθεί η Βρετανική, η Γαλλική, η Ιταλική, η Ρωσική, η Γερμανική και η Αμερικανική πολιτική στον ευρύτερο χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Στο τέταρτο Κεφάλαιο θα αναλυθούν εκτενώς οι παράγοντες

που οδήγησαν στην ελληνική εμπλοκή στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα γεγονότα του Εθνικού Διχασμού, και ακολούθως οι βασικοί άξονες που καθόρισαν την ευρύτερη πολιτική των Συμμάχων.

Στο πέμπτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται τα γεγονότα της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων, οι βασικότερες συνθήκες που συνομολογήθηκαν με βάση τις αποφάσεις της καθώς και το πλούσιο διπλωματικό παρασκήνιο που οδήγησε στην συμμαχική εντολή για αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη.

Καταλήγοντας, στο 6^ο Κεφάλαιο θα αναλυθούν συνοπτικά τα κυριότερα γεγονότα που συνέδραμαν στη σχηματοποίηση των δεδομένων της Μικρασιατικής Εκστρατείας καθώς επίσης και ο ρόλος των λοιπών δυνάμεων – Βρετανίας, Ιταλίας, Γαλλίας, Σοβιετικής Ρωσίας – στην διαμόρφωση των τελικών εξελίξεων.

Α΄ Κεφάλαιο

Το Ανατολικό Ζήτημα και η Μεγάλη Ιδέα

1.1 Το Ανατολικό Ζήτημα

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφτασε στο απόγειο της ακμής της κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα κυριαρχώντας από την Αδριατική έως τον ποταμό Τίγρη και από τη Μαύρη θάλασσα έως τη Σαχάρα. Η περίοδος της γεωγραφικής της επέκτασης ολοκληρώθηκε με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), όπου τερματίστηκε ο 14ετής Αυστροοθωμανικός Πόλεμος (1683-1697) και ανέδειξε την Αυστρία ως την κυρίαρχη δύναμη στην Ευρώπη. Η πάλαι ποτέ ανίκητη Οθωμανική Αυτοκρατορία εισήλθε σε μια παρατεταμένη περίοδο παρακμής που τερματίστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης στις 24 Ιουλίου 1923 και τη συγκρότηση εθνικού τουρκικού κράτους.¹

Η προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων, κατά τη χρονική αυτή περίοδο, για τον έλεγχο των οθωμανικών εδαφών της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής έγινε ευρύτερα γνωστή με τον όρο «Ανατολικό Ζήτημα»². Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο συνέδριο της Ιεράς Συμμαχίας στη Βερόνα (1822), για να περιγράψει το πρόβλημα που δημιουργήθηκε στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου με την εξέγερση των Ελλήνων κατά του «νόμιμου ηγεμόνα τους».

Συνεπώς, ο ενδεχόμενος περιορισμός της γεωγραφικής περιφέρειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο φόβος της δημιουργίας κενών εξουσίας που ήταν πιθανό να αξιοποιηθούν ιδιοτελώς από μια η περισσότερες δυνάμεις για τη δημιουργία σφαιρών επιρροής, έθεσε τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις αντιμέτωπες με το δίλημμα της διανομής ή της διατήρησης της κληρονομιάς του «Μεγάλου Ασθενούς».³

Η Συνθήκη του Κάρλοβιτς συνέπεσε χρονικά με την ανάδυση της τσαρικής Ρωσίας και της προσπάθειας της να εξασφαλίσει διέξοδο στις «θερμές θάλασσες» μέσα από τα ελεγχόμενα από τους Οθωμανούς Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση στις θαλάσσιες οδούς του διεθνούς εμπορίου.

¹ Edouard Driault, *Το Ανατολικό Ζήτημα: Από τις αρχές του έως τη Συνθήκη των Σεβρών*, Αθήνα 1997, τ. 1, σ. 21

² Θεόδωρος Μ. Λάσκαρις, *Το ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*, Θεσσαλονίκη 2006, τ. 1, σ. 11

³ Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Τσάρο Νικόλαο Α' σε κάποια συνομιλία που είχε με τον πρέσβη της Αγγλίας Χάμιλτον Σέιμور κατά την παραμονή της έκρηξης του Κριμαϊκού πολέμου το 1853 ως επιθετικός προσδιορισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά από διαδοχικές στρατιωτικές επιτυχίες, με αποκορύφωμα εκείνες που οδήγησαν στη σύναψη των συνθηκών του Κιουτσούκ- Καϊναρτζή (1774) και του Ιασίου (1792), η Ρωσία κατόρθωσε να σπάσει τον αποκλειστικό έλεγχο που ασκούσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στη Μαύρη Θάλασσα και να αναδειχθεί η κυριότερη ναυτική δύναμη στην περιοχή.

Η άνοδος του Ναπολέοντα και οι ιδεολογικές επιπτώσεις της Γαλλικής Επανάστασης⁴ κλόνισαν για ακόμα μια φορά την υποδομή του πολιτικού σκηνικού τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Μέση Ανατολή. Η αποτυχημένη εκστρατεία που διεξήγαγε το 1798 κατά της Αιγύπτου, απειλώντας την πρόσβαση της Βρετανίας προς την Ινδία και τον έλεγχο των εμπορικών προς αυτή δρόμων, ανάγκασε τη Βρετανία να αυξήσει την παρουσία της στη νοτιοανατολική πλευρά της Μεσογείου, καθιστώντας την βασικό συντελεστή του Ανατολικού Ζητήματος.

Με την ήττα του Ναπολέοντα (1812), η Ρωσία επαναλαμβάνει την επεκτατική της πολιτική κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πλέον ο βαλκανικός χώρος βρίσκεται στο επίκεντρο του ελέγχου των στρατηγικών διαύλων της Μεσογείου και της Ερυθράς θάλασσας.

Σε αυτό το πλαίσιο, το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά έμμεσο επακόλουθο του Ανατολικού Ζητήματος, αναγκάζοντας τελικά τις Μεγάλες Δυνάμεις να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση στα Βαλκάνια, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τα βασικά τους συμφέροντα στην περιοχή.

Ακόμα έναν παράγοντα αποσταθεροποίησης στην ευρύτερη περιοχή αποτελούσε και η επεκτατική πολιτική του Μοχάμεντ Άλι, γενικού διοικητή της Αιγύπτου, έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η πολιτική αυτή, που αφορούσε κυρίως τον έλεγχο της Συρίας, έλαβε τέλος με τη Συνθήκη του Λονδίνου (1840), σύμφωνα την οποία οι Μεγάλες Δυνάμεις ανέλαβαν την υποχρέωση να υποστηρίξουν τον σουλτάνο κατά του Μοχάμεντ Άλι, με αντάλλαγμα τη δέσμευση του να απαγορεύσει τη διέλευση πολεμικών πλοίων από τα Στενά τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου. Ειδικότερα, η Σύμβαση των Στενών που αντικατέστησε τη

---

⁴ Οι ιδέες για εθνικά και λαϊκά δικαιώματα που διέσπειρε η Γαλλική Επανάσταση σε όλη την Ευρώπη εξήγειραν τις χριστιανικές εθνότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ειδικότερα στα βαλκάνια. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα όλες οι εθνότητες στα βαλκάνια απέκτησαν σταδιακά την ελευθερία τους: Οι Έλληνες (1821), οι Ρουμάνοι (1856), οι Σέρβοι (1834), οι Μαυροβούνιοι και οι Βούλγαροι (1878)

ρωσοτουρκική του Χουνκιάρ- Ισκελέζι⁵, η οποία έληγε το 1841, εγκαθίδρυε ένα νέο καθεστώς που διήρκησε μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αποτρέποντας έτσι όχι μόνο την παρουσία ξένων ναυτικών δυνάμεων στη Μαύρη θάλασσα αλλά και εκείνων της Ρωσίας στη Μεσόγειο⁶.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι στο προοίμιο της σύμβασης, οι πέντε Ευρωπαϊκές Δυνάμεις εγγυώνται για πρώτη φορά σύσσωμες την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θέτοντας υπο αυστηρό περιορισμό τον ρωσικό επεκτατισμό. Επι της ουσίας λοιπόν, ο διακανονισμός αυτός όχι μόνο κατήργησε τη ρωσική κηδεμονία, αλλά την αντικατέστησε με μια πανευρωπαϊκή.

Η ανάσχεση του ρωσικού επεκτατισμού εγκυμονούσε και την επόμενη μεγάλη σύρραξη που αποτέλεσε σημείο καμπής του Ανατολικού Ζητήματος. Αφορμή αποτέλεσε η διαπάλη μεταξύ της Ρωσίας και της Γαλλίας για τον έλεγχο των Αγίων Τόπων στην Παλαιστίνη. Καθώς η διαμάχη εντεινόταν, ο τσάρος απαιτούσε από το Σουλτάνο να ανανεώσει το δικαίωμα της Ρωσίας σχετικά με την προστασία των ορθοδόξων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δικαίωμα που της είχε εκχωρηθεί με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774).

Η Πύλη αρνείτο μια τόσο εξόφθαλμη παραβίαση της κυριαρχίας της και, αφού η Ρωσία έκανε περισσότερο αισθητή την πίεση της εισβάλλοντας στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες τον Ιούλιο του 1853, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να κηρύξει πόλεμο τον Οκτώβριο του ίδιου έτους.

Άμεσο αποτέλεσμα ήταν η καταστροφή του τουρκικού στόλου στη Σινώπη τον Νοέμβριο, γεγονός το οποίο αποτέλεσε τη θρυαλίδα της εμπλοκής της Βρετανίας και της Γαλλίας, που θορυβήθηκαν έντονα τόσο για την τύχη της Πύλης όσο και για την ασφάλεια των Στενών. Η ευρωπαϊκή σύρραξη που ακολούθησε και έμεινε γνωστή ως «Κριμαϊκός Πόλεμος» διήρκησε από το Μάρτιο του 1854 έως τον Φεβρουάριο του 1856 και περιορίστηκε γεωγραφικά μόνο στην περιοχή της Κριμαίας, όπου βρισκόταν ο Ρωσικός ναύσταθμος της Μαύρης θάλασσας.

Η σύρραξη κατέληξε στην ήττα των ρωσικών δυνάμεων και στην υπογραφή της Συνθήκης του Παρισιού (1856), όπου ορίζονταν η εκ νέου αποστρατικοποίηση της Μαύρης θάλασσας και την υποχρέωση των Ευρωπαϊκών δυνάμεων να εγγυηθούν την

---

⁵ Με τη συνθήκη αυτή, τα Στενά των Δαρδανελίων και ο Βόσπορος τέθηκαν ουσιαστικά υπό ρωσικό έλεγχο καθιστώντας ουσιαστικά τη Μαύρη θάλασσα σε ρωσική λίμνη και την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό ρωσική κηδεμονία

⁶ Αλέξανδρος Σ. Κούτσας, *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, Αθήνα 1992, σ. 27

ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα, σε χωριστή συνθήκη που υπογράφηκε μεταξύ Βρετανίας Γαλλίας και Αυστρίας, η απειλή κατά της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθίσταται *casus pléon belli*, αιτία πολέμου, για τις τρεις αυτές δυνάμεις.⁷

Η αποστρατικοποίηση της Μαύρης θάλασσας, μεγάλο πλήγμα κατά της ρωσικής αυτοκρατορίας, την εξώθησε σε στροφή εσωτερικής ανασυγκρότησης, ενώ οι εγγυήσεις για την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνέπιπταν με την αποδοχή της τελευταίας στον στενό κύκλο των Μεγάλων Δυνάμεων. Εντούτοις, εξαιτίας της αστάθειας στις ενδοευρωπαϊκές ισορροπίες, που αφορούσαν κυρίως τον εθνικό αναβρασμό στα Βαλκάνια, το κύρος των συνθηκών του 1856 τέθηκε εν αμφιβόλλω.

Το 1870, η Ρωσία, εκμεταλλευόμενη την ήττα της Γαλλίας από την Πρωσία, σε συνεννόηση με την Αυστρία αναθεώρησε τους σχετικούς όρους της Συνθήκης των Παρισίων. Έτσι, πραγματοποιήθηκε η βασική επιδίωξη της ρωσικής πολιτικής που αφορούσε την επαναφορά του στόλου της στη Μαύρη θάλασσα.⁸

Η απελευθέρωση της Ρωσίας από τον στενό κλοιό που της είχαν επιβάλλει οι υπόλοιπες δυνάμεις, συμπίπτει με τη βουλγαρική εξέγερση του 1876, την οποία υποστήριζαν στρατιωτικά τόσο η Σερβία όσο μια το Μαυροβούνιο. Αυτό της έδωσε την ευκαιρία να επέμβει για ακόμα μια φορά στον βαλκανικό χώρο εκκινώντας ακόμα έναν ρωσο-τουρκικό πόλεμο (1877), που έληξε με νίκη της Ρωσίας. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, με την οποία τερματίστηκε ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος δημιούργησε νέα δεδομένα, αφού πλέον κατέστη σαφές πως η Τουρκία αδυνατούσε να συγκρατήσει τη Ρωσία στα Στενά του Βοσπόρου.

Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της συνθήκης, η Ρωσία προσάρτησε ορισμένες περιοχές στο ασιατικό τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αναγνωρίστηκε από την Τουρκία η εθνική ανεξαρτησία της Σερβίας, της Ρουμανίας και του Μαυροβουνίου. Η σημαντικότερη όμως συνέπεια ήταν η δημιουργία ενός μεγάλου ανεξάρτητου βουλγαρικού κράτους που εκτεινόταν από τα βουνά της Αλβανίας μέχρι τη Μαύρη θάλασσα και από τον ποταμό Δούναβη μέχρι το Αιγαίο πέλαγος. Η συνθήκη αυτή καθιστά σαφές πως η ισορροπία ισχύος στον βαλκανικό χώρο ανατράπηκε σημαντικά υπέρ της Ρωσίας, η οποία υλοποιούσε τους βασικούς

⁷ Θεόδωρος Μ. Λάσκαρις, ό. π., σ. 122-126

⁸ M. S Anderson, *The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, Λονδίνο 1966, σ. 90

γεωστρατηγικούς στόχους της στην περιοχή των Βαλκανίων, με τη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους-δορυφόρου στα δυτικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, εξασφάλιζε την κάθοδο, μέσω Αιγαίου, στις θερμές θάλασσες και κατ' επέκταση την ενοχλητική για τα βρετανικά συμφέροντα παρουσία της στην ανατολική Μεσόγειο.

Οι μονομερείς αυτές ενέργειες της Ρωσίας προκάλεσαν την έντονη αντίδραση της Βρετανίας. Σε μια προσπάθεια να αποκατασταθεί η ενότητα στην ευρωπαϊκή αντιμετώπιση των προβλημάτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Γερμανός καγκελάριος Μπίσμαρκ συγκάλεσε τη διάσκεψη του Βερολίνου (1878) προκειμένου να αναθεωρηθούν οι όροι της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου και να επέλθει μια σχετική εξισορρόπηση συμφερόντων όλων των εμπλεκόμενων δυνάμεων. Με τη νέα συνθήκη που προέκυψε, η Ρωσία αποκτά ορισμένα εδάφη στο βορειοανατολικό τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η Σερβία, η Ρουμανία και το Μαυροβούνιο ανακηρύσσονται ανεξάρτητα κράτη και μια μικρότερη σε μέγεθος Βουλγαρία αποκτά αυτονομία υπό οθωμανική κυριαρχία.

Η Συνθήκη του Βερολίνου δημιούργησε νέα δεδομένα, καθώς με την ανεξαρτησία της Ρουμανίας και τον περιορισμό της εδαφικής έκτασης της Βουλγαρίας, η Ρωσία δεν είχε πλέον κοινά σύνορα με το ευρωπαϊκό τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έτσι ο δρόμος της επέκτασης προς τα θερμά ύδατα της Μεσογείου, δια μέσου των Βαλκανίων, έκλεινε οριστικά. Σημαντικότερο όλων, ο νέος συσχετισμός δυνάμεων, όπως διαμορφώθηκε στη βαλκανική χερσόνησο, ανάγκασε τις Μεγάλες Δυνάμεις να εγκαταλείψουν το δόγμα της διατήρησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να υιοθετήσουν το δόγμα της σταδιακής διάσπασης της⁹.

Η επίλυση της κρίσης του 1875-1878 στο συνέδριο του Βερολίνου δεν εξάλειψε οριστικά τον ανταγωνισμό μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή. Στο νέο σκηνικό, εμφανίστηκαν ενισχυμένες οι δυνάμεις της Κεντρικής Ευρώπης με την συμμαχία μεταξύ Γερμανίας και Αυστρίας το 1879.

Μέχρι το 1910, η Γερμανία είχε αναδειχθεί ως η σημαντικότερη μετά την Βρετανία προμηθεύτρια χώρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το πιο σημαντικό και επίμαχο έργο που ανέλαβε το Βερολίνο τότε ήταν να κατασκευάσει τη σιδηροδρομική γραμμή Κωνσταντινούπολης-Βαγδάτης, η πραγματοποίηση της οποίας θα συνέδεε τη Γερμανία με τον Περσικό κόλπο. Ως εκ τούτου, απέκτησε μεγάλη στρατηγική σημασία,

---

⁹ Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, ό. π., σ. 30

οξύνοντας αναπόφευκτα τον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων για τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής.

Παράλληλα, η Αυστρία ισχυροποίησε τη θέση της στα Βαλκάνια αφού κατέλαβε την Βοσνία και την Ερζεγοβίνη. Η Ρωσία, η οποία υπέστη καθοριστική για τον μέλλον της ήττα, αναγκαστικά έστρεψε τον επεκτατισμό της προς την κεντρική και ανατολική Ασία, περιοχή στην οποία μετατοπίστηκε σε μεγάλο βαθμό η αντιπαράθεση της με τα Βρετανικά συμφέροντα. Ωστόσο, μετά την ήττα της στο ρωσο-ιαπωνικό πόλεμο το 1905 ανανέωσε το ενδιαφέρον της για τα βαλκάνια και τους εκεί σλαβικούς λαούς.

Οι λεπτές ισορροπίες ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, όπως αναλύθηκαν πιο πάνω, η είσοδος της Γερμανίας στη «λέσχη των ισχυρών» και η εκ νέου έκρηξη του εθνικισμού στα βαλκάνια, θα λειτουργήσουν ως θρυαλλίδα των Βαλκανικών Πολέμων που με τη σειρά τους αποτέλεσαν το προοίμιο του «Μεγάλου Πολέμου».

1.2 Η Μεγάλη Ιδέα

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι το Ανατολικό Ζήτημα χαρακτηρίζεται από τεράστιο χρονικό εύρος. Ακριβώς όμως εξαιτίας της ρευστότητας και των διαπλεκόμενων παραμέτρων που το συνθέτουν, το Ανατολικό ζήτημα δεν είναι δυνατόν να μελετηθεί μόνο διαχρονικά, καθώς προσδιορίζεται απόλυτα από ταυτόχρονες εξελίξεις σε όλο τον κόσμο καθιστώντας το κατεξοχήν ιστορικό παράδειγμα άσκησης διεθνούς ισορροπίας δυνάμεων.

Πως όμως συνδέεται το Ανατολικό Ζήτημα με το ελληνικό εθνικό όραμα, τον διακαή πόθο απελευθέρωσης των υπόδουλων Ελλήνων, που επικράτησε να αποκαλείται «Μεγάλη Ιδέα»; Η επίλυση του Ανατολικού Ζητήματος συνδεόταν άμεσα με τον αέναο ελληνικό εθνικό στόχο, την υλοποίηση δηλαδή της Μεγάλης Ιδέας που αφορούσε τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας «των δύο Ηπείρων και των πέντε θαλασσών».

Η επιβίωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λειτούργησε ως δομικός περιορισμός της εθνικής μας ολοκλήρωσης περιορίζοντας σε ασφυκτικά πλαίσια το ζωτικό χώρο της Ελλάδας. Από την άλλη πλευρά, ο ενδεχόμενος διαμελισμός της και η δημιουργία νέων κρατών λειτουργούσαν υποστηρικτικά και ενισχυτικά για τον στόχο αυτό. Σε κάθε περίπτωση είναι σαφές ότι η επιτυχία ή αποτυχία της εδαφικής

ολοκλήρωσης του ελληνικού έθνους ήταν αντιστρόφως ανάλογη με τη διατήρηση ή την αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹⁰

Η Μεγάλη Ιδέα γεννήθηκε στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, μολονότι πολλά χαρακτηριστικά της κυοφορούνταν αρκετά πριν τον Αγώνα. Ωστόσο, ο όρος αποδίδεται στον Ιωάννη Κωλέττη, ο οποίος ως ο πρώτος κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός της Ελλάδας, ήταν αυτός που εξήγγειλε στην Εθνοσυνέλευση της 3ης Σεπτεμβρίου τη Μεγάλη Ιδέα. Η συρροή Ελλήνων που δεν γεννήθηκαν στις επαναστατημένες περιοχές στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, έδωσε την αφορμή για τη δημιουργία αντιθέσεων ανάμεσα στους αυτόχθονες γηγενείς και τους ετερόχθονες, εκείνους δηλαδή που έρχονταν από τη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια, τα Επτάνησα ή τις ελληνικές κοινότητες της διασποράς. Ο Κωλέττης αγόρευσε με θέρμη το 1844 υπέρ των ετεροχθόνων κατά τη συζήτηση των σχετικών άρθρων του Συντάγματος για τη διάκριση των αυτοχθόνων από τους ετερόχθονες και τα δικαιώματά τους.

Αυτή η διαμάχη μετριαζόταν σε μεγάλο βαθμό από την επίδραση της Μεγάλης Ιδέας, της ιδεολογικής έκφρασης του ελληνικού εθνικισμού, που είχε ως στόχο της την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων που βρίσκονταν υπό την τουρκική κυριαρχία και την ενσωμάτωσή τους σε ένα έθνος-κράτος με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη.¹¹

Σε αυτή την αγόρευση ο Κωλέττης, μεταξύ άλλων, είπε: «Το Βασίλειο της Ελλάδος δεν είναι η Ελλάς. Αποτελεί έν μέρος μόνον, το πλέον μικρόν και το πλέον πτωχό της Ελλάδος... Υπάρχουν δύο μεγάλα κέντρα του Ελληνισμού. Αι Αθήναι είναι η πρωτεύουσα του Βασιλείου. Η Κωνσταντινούπολις είναι η μεγάλη πρωτεύουσα, η Πόλις, το όνειρο και η ελπίς όλων των Ελλήνων».¹²

Ο Κωλέττης δεν χρησιμοποίησε τον όρο «Μεγάλη Ιδέα», αλλά παρεμφερείς εκφράσεις. Οποσδήποτε, η ερμηνεία της αγόρευσής έδωσε υπόσταση σε μια έννοια που όλοι αναζητούσαν για να εκφράσουν τα οράματά τους για μια Μεγάλη Ελλάδα. Ο όρος αποσυνδέεται γοργά από το πρόσωπο του Κωλέττη και γίνεται κτήμα της εκάστοτε πολιτικής διακυβέρνησης, εντασσόμενη στο γενικότερο πλαίσιο των σχέσεων Ελλάδας και Ευρώπης¹³.

¹⁰ Φοίβος Ν. Γρηγοριάδης, *Η Ιστορία της Νεοτέρας Ελλάδας, Διχασμός-Μικρά Ασία. Θρίαμβος-Καταστροφή*, Αθήνα 1971, σ. 25-33

¹¹ Θάνος Βερέμης, *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1999, σ. 31

¹² Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα 2004, σ. 421-423

¹³ Έλλη Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988, σ. 259

Σε γενικές γραμμές η Μεγάλη Ιδέα απέβλεπε στην απελευθέρωση όλων των Ελλήνων που βρίσκονταν υπό την τουρκική κυριαρχία, και την ενσωμάτωσή τους σε ένα έθνος-κράτος, χωρίς όμως να προσδιορίζει γεωγραφικά τις διαφιλονικούμενες περιοχές της τουρκικής κυριαρχίας. Αποτέλεσε το ισχυρότερο ιδεολόγημα στην Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, που προβλήθηκε κατά καιρούς από διάφορους πολιτικούς, και γιγάντωσε τα όνειρα του ελληνικού λαού. Η λαϊκή αποδοχή κατέστησε τον νεφελώδη αυτό όρο κύριο άξονα και καθοδηγητική δύναμη της ελληνικής εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής από το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα μέχρι το 1922.

Θεμελιακή αρχή της Μεγάλης Ιδέας ήταν ότι οι λαοί είχαν το δικαίωμα για αυτοδιάθεση, αρχή που πήγαζε από τον αναδυόμενο ήδη από τα προεπαναστατικά χρόνια, ελληνικό εθνικισμό, ένα κράμα του αστικού εθνικισμού της Γαλλικής Επανάστασης και του έντονου τοπικισμού στον Ελλαδικό χώρο, εξαιρετικά διεγερτικού σε εξεγέρσεις ενάντια σε κάθε μορφής διακυβέρνηση.¹⁴

Η εξιστόρηση των κομβικών σημείων του Ανατολικού Ζητήματος μέχρι και την κρίση του 1875-1878 καθιστά σαφές πως η Μεγάλη Ιδέα έρχεται να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο των σχέσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις και τα συμφέροντα τους στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου. Συνεπώς, οι αλυτρωτικές πρωτοβουλίες που ανέπτυξε το ελληνικό κράτος συνδέονται άμεσα με τις περιόδους έξαρσης του Ανατολικού Ζητήματος.

Στις κάτωθι παραγράφους, θα παρουσιαστούν τρεις διαδοχικές φάσεις που γνώρισε η Μεγάλη Ιδέα τον 19^ο αιώνα συνδεδεμένες άμεσα με τις περιόδους έξαρσης του Ανατολικού Ζητήματος όπως τις περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα.

Η επεκτατική πολιτική του ηγεμόνα της Αιγύπτου, Μοχάμεντ Άλι, εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τα έτη 1839-1841, υποκίνησε για πρώτη φορά την επίσημη ελληνική αλυτρωτική πολιτική με αφορμή την κατάσταση στην Κρήτη. Το νησί είχε παραχωρήσει ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ στον ηγεμόνα της Αιγύπτου το 1830 ως ανταμοιβή για τη συμμετοχή του στην προσπάθεια καταστολής της Ελληνικής Επανάστασης και της απώλειας του Αιγυπτιακού στόλου στη ναυμαχία του Ναβαρίνου.

Λόγω της αιγυπτιακής κατοικίωσης και της βαριάς φορολογίας οι Κρήτες ζήτησαν το 1833 να τεθούν υπό την προστασία των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, αίτημα

---

¹⁴ E. J. Hobsbawm, *Η Εποχή των Επανάστασεων, 1789-1848*, Αθήνα 2000, σ. 203

το οποίο αυτές απέρριψαν. Η αναβίωση του κρητικού ζητήματος εκείνη την εποχή εξελισσόταν στο πλαίσιο του Αγγλο-γαλλικού ανταγωνισμού. Καθώς η Βρετανία προσπαθούσε να απωθήσει τη Γαλλία που ακολουθούσε φιλοαιγυπτιακή πολιτική, αξίωσε από τον Μοχάμεντ Άλι να εκκενώσει την Μικρά Ασία μαζί με την Κιλικία και τη νότια Συρία. Παράλληλα, το νησί επανήλθε υπό οθωμανική κυριαρχία, γεγονός που έδωσε το έναυσμα για μια νέα κρητική επανάσταση.

Τόσο το στέμμα όσο και η κοινή γνώμη στο εσωτερικό της Ελλάδας συμφωνούσαν πως η δύσκολη θέση στην οποία βρίσκονταν ο σουλτάνος αποτελούσε μια σημαντική ευκαιρία για την πραγματοποίηση αλυτρωτικών βλέψεων. Προς αυτή τη κατεύθυνση, ενισχύθηκαν από το ελληνικό κράτος άτακτα στρατιωτικά σώματα στην Κρήτη και τα βόρεια σύνορα της χώρας. Το Φεβρουάριο του 1841 οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Κρήτης επαναστάτησαν κατά της Τουρκίας μετά την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου του προηγούμενου έτους, η οποία τους είχε επαναφέρει κάτω από την κυριαρχία του σουλτάνου. Η επανάσταση αυτή κατεστάλη από τις τουρκικές δυνάμεις, ενώ η Ελλάδα δεν ήταν σε καμία θέση να την υποστηρίξει¹⁵, και να καρπωθεί οφέλη από την κρίση των Στενών.

Η επόμενη ευκαιρία για τον ελληνικό αλυτρωτισμό παρουσιάστηκε όταν εξερράγη ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Η φιλορθόδοξη θέση της Ρωσίας ενθάρρυνε τους Έλληνες να επωφεληθούν από τη δυσχερή θέση της Τουρκίας, ιδίως μετά την καταστροφή του Οθωμανικού στόλου στη Σινώπη από τη Ρωσία. Ο Όθων, η βασίλισσα Αμαλία, σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, των αξιωματικών του στρατού, των καθηγητών και των φοιτητών του Πανεπιστημίου αλλά και Επτανήσιοι και Έλληνες των κοινοτήτων του εξωτερικού συμμετείχαν στη γενική εθνική κινητοποίηση, οικονομική και πολεμική. Οι εθνικές εξεγέρσεις στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία βρήκαν σημαντική υποστήριξη σε πολεμοφόδια, εθελοντές και στελέχη του ελληνικού στρατού.

Οι διπλωματικές σχέσεις της Αθήνας με την Πύλη διακόπηκαν, ωστόσο οι πρέσβεις της Αγγλίας και της Γαλλίας πίεζαν τον βασιλιά να αναστείλει την ενίσχυση των επαναστατών και να ανακαλέσει τους αξιωματικούς που συμμετείχαν στην εξέγερση. Όσα μέλη της κυβέρνησης του Αντωνίου Κριαζή διαφωνούσαν με την επιθετική πολιτική του Όθωνα υπέβαλλαν την παραίτηση τους, τη στιγμή που το

---

¹⁵ Edouard Driault, *Ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος*, Αθήνα 2005, σ. 212-220

βασιλικό ζεύγος, υιοθετώντας μια ασυμβίβαστη αλυτρωτική πολιτική, αποκτούσε το λαϊκό έρεισμα που ως τότε δεν είχε επιτύχει.

Η εθνική κινητοποίηση έλαβε τέλος τον Μάιο του 1854, όταν η Γαλλία και η Αγγλία αποβίβασαν στρατό και κατέλαβαν τον Πειραιά, ενώ στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στη Αθήνα μεταφέροντας μια νέα λοιμώδη ασθένεια, τη χολέρα, από την οποία πέθανε περίπου το 10% των κατοίκων της πόλης. Οι δύο δυνάμεις επέβαλλαν ουδετερότητα στον Όθωνα και ταυτόχρονα την αντικατάσταση της κυβέρνησης Κριεζή με νέα κυβέρνηση υπο τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, η οποία επονομάστηκε «υπουργείο κατοχής». Η νέα κυβέρνηση απομάκρυνε το ελληνικό κράτος από τη δίνη του Ανατολικού Ζητήματος και στράφηκε προς την εσωτερική αναδιοργάνωση της χώρας.

Ως αντάλλαγμα προς τις δυτικές δυνάμεις για την βοήθεια εναντίων της Ρωσίας και την αναβάθμιση και ενίσχυση της διεθνούς θέσης της Τουρκίας μετά το πέρας του Κριμαϊκού Πολέμου, ο σουλτάνος Αβδούλ Μεζίτ, συνεχίζοντας την πολιτική των μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτ), εξέδωσε στις 18 Φεβρουαρίου/2 Μαρτίου 1856, το διάταγμα «Χατί Χουμαγιούν». Το διάταγμα αυτό προέβλεπε πλήρη ισότητα των Οθωμανών υπηκόων, ανεξάρτητα από θρησκεία και φυλή και άνοιγε την προοπτική μετασχηματισμού της αυτοκρατορίας σε ευνομούμενο κράτος με σύγχρονους, ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η νέα διοικητική οργάνωση της αυτοκρατορίας εξασφάλιζε τη συμμετοχή όλων των εθνοτήτων (millet) και λάμβανε πρωτοποριακά μέτρα για την εσωτερική τους οργάνωση.

Μια από τις σημαντικότερες επιπτώσεις, μεταξύ άλλων, της μεταρρυθμιστικής πολιτικής του σουλτάνου, η οποία αναβίωνε την προοπτική της από κοινού συμβίωσης των Ελλήνων με τις άλλες εθνότητες που συγκροτούσαν το μωσαϊκό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπό εγγυημένο καθεστώς ισονομίας και ισοπολιτείας, ήταν η υποδαύλιση της επιθυμίας των απανταχού ελληνικών πληθυσμών για ένταξη σε ένα μεγάλο εθνικό κράτος.¹⁶ Ωστόσο, οι εξελίξεις μετά το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου, διαμόρφωναν αρνητικό διεθνές πλαίσιο για τις εθνικές βλέψεις του ελληνικού κράτους.

Η σοβαρότερη κινητοποίηση της Ελλάδας σημειώθηκε με την ευκαιρία της κρητικής επανάστασης το 1866. Οι χριστιανοί της Κρήτης όντας δυσαρεστημένοι, καθώς ακόμα και μετά την έκδοση του Χατί Χουμαγιούν, η τύχη τους δεν βελτιώθηκε, ξεσηκώθηκαν το 1866 ζητώντας την ένωση με την Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο σε αυτή

---

¹⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελευθέριος Βενιζέλος, 12 Μελετήματα*, Αθήνα 1999, σ. 41-49

την εξέγερση διαδραμάτισε και η ενθάρρυνση των Ρώσων πανσλαβιστών, που επεδίωκαν να στρέψουν το ενδιαφέρον των Ελλήνων από τα βόρεια σύνορα του ελληνικού βασιλείου προς νότο. Κατά τη συλλογιστική της ρωσικής διπλωματίας, κάθε κέρδος υπέρ των Ελλήνων στην Κρήτη έπρεπε να αντισταθμίζεται από αντίστοιχο κέρδος υπέρ των σλαβικών πληθυσμών στη Μακεδονία.

Η Ελλάδα ενίσχυε τον Κρητικό αγώνα ανεπίσημα, με εθελοντές, χρήματα, περίθαλψη μεγάλου μέρους προσφύγων στη χώρα και με τη λειτουργία πατριωτικών επιτροπών. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε πως καθ' όλη τη διάρκεια των επαναστατικών εξεγέρσεων των απανταχού Ελλήνων, οι άτακτοι και οι πρόσφυγες από τα αλύτρωτα ελληνικά μέρη αποτελούσαν τρόπον τινά ένα μοχλό πίεσης προς τις κυβερνήσεις, ένα είδος πανίσχυρου λόμπι, καθώς επηρέαζαν τον Τύπο της εποχής μέσω των επαφών που είχαν εξέχοντα μέλη των προσφύγων και των ατάκτων με ανθρώπους της εξουσίας της Ελλάδος. Η Μεγάλη Ιδέα λοιπόν παρέμενε ζωντανή ακόμα και σε περιόδους που η επίσημη ελληνική κυβέρνηση ήταν αδύνατον να λάβει επιθετικές πρωτοβουλίες λόγω των περιορισμών που τις έθεταν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Η κρητική επανάσταση, εν τέλει, κατεστάλη με βία από τον τουρκικό στρατό, παρόλο που η Πύλη είχε προσπαθήσει να κατευνάσει την εξέγερση των χριστιανών εκχωρώντας τον Οργανικό Νόμο του 1868, ο οποίος προέβλεπε ίσα δικαιώματα χριστιανών και μουσουλμάνων, συμμετοχή των χριστιανών στη διοίκηση του νησιού, στα αιρετά σώματα και τη δικαιοσύνη.

Γύρω στο 1870 οι ισορροπίες στην ανατολική Μεσόγειο άλλαξαν οριστικά. Τομή στην ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος αποτέλεσε η κατασκευή της διώρυγας του Σουέζ, η οποία αναβάθμισε το γεωπολιτικό βάρος της Αιγύπτου και της Κύπρου. Οι διπλωματικές επιλογές των Μεγάλων Δυνάμεων προσαρμόζονταν με αργούς ρυθμούς στις νέες συνθήκες, ενώ η θέση της Ελλάδας και των εδαφών που διεκδικούσε αποκτούσαν νέα σημασία.

Σε αυτή την αναδυόμενη γεωπολιτική πραγματικότητα ξέσπασε εκ νέου κρίση η οποία κορυφώθηκε με έναν ακόμα ρωσοτουρκικό πόλεμο (1877), την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878) και την αναθεώρηση της στο Συνέδριο του Βερολίνου τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Στο εσωτερικό της Ελλάδας, όσο διαρκούσε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, η μόνιμη διαφωνία γύρω από την προοπτική εισόδου στον πόλεμο πήρε τη μορφή παρατεταμένης κυβερνητικής κρίσης. Τελικά, τον Ιούνιο του 1877 σχηματίστηκε οικουμενική κυβέρνηση από όλα τα κόμματα με συμβολικό

πρωθυπουργό τον ναύαρχο Κωνσταντίνο Κανάρη. Η οικουμενική κυβέρνηση εξασφάλιζε την πολιτική αδράνεια χωρίς τον κίνδυνο ακυβερνησίας

Όταν πλέον κατέστη σαφές ότι επέκειτο ανακωχή, οι ελληνικές δυνάμεις πραγματοποίησαν εισβολή στο τουρκικό έδαφος για να αποσυρθούν αμέσως μετά ελπίζοντας ότι είχαν θέσει τους όρους συμμετοχής στην πιθανή διανομή των εδαφών της ευρωπαϊκής Τουρκίας.¹⁷ Η στρατιωτική εισβολή των ελληνικών δυνάμεων στη Θεσσαλία και την Ήπειρο έδωσε το έναυσμα για εξεγέρσεις στην Κρήτη, τη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία. Στην πραγματικότητα, το Συνέδριο του Βερολίνου παρέπεμψε τις ελληνικές διεκδικήσεις στις υπηρεσίες των Μεγάλων Δυνάμεων για διευθέτηση σε συνεννόηση με την Πύλη. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στην υπογραφή της Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης και την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της Άρτας το 1881.

Το τέλος του 19ου αιώνα έφερε και το τέλος μιας αυταπάτης. Η Ελλάδα χρεωκοπημένη οικονομικά, ηττήθηκε πολιτικά και στρατιωτικά από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον πόλεμο του 1897. Μέσα σε ένα μήνα έχασε το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών που της δόθηκαν μέσω της διπλωματίας πριν από μια δεκαπενταετία. Αν και οι τελικές εδαφικές απώλειες μετά την ανακωχή ήταν μικρές, οι πληγές που δημιούργησε η ήττα στον κοινωνικό και πολιτικό ιστό ήταν μεγάλες. Παρόλα αυτά η Μεγάλη Ιδέα θα επιζήσει στον 20ο αιώνα και εφαρμοσμένη στην εξωτερική πολιτική θα προκαλέσει νέες καταστροφές.

Η μακροβιότητά της -ακόμα και στη σύγχρονη εποχή μας-, είναι δυνατόν να ερμηνευθεί, αν δεχθούμε ότι πέρα από τις σκοπιμότητες που εξυπηρετούσε στα χείλη της εξουσίας, οι επαγγελίες της είχαν μια έντονη απήχηση στις μάζες και ιδιαίτερα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Επίσης, ως ένα βαθμό λειτουργούσε ως κανάλι εκτόνωσης των εσωτερικών κοινωνικών πιέσεων, οι οποίες δεν μπορούσαν να βρουν διέξοδο παρά σε φαντασιώσεις πολιτικού ρομαντισμού.¹⁸

¹⁷ Θεόδωρος Μ. Λάσκαρις, ό. π., σ. 289

¹⁸ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα 1996, σ. 490

Β' Κεφάλαιο

Γεωπολιτική και Μεγάλες Δυνάμεις τον 20ο αιώνα

2.1 Οι ανταγωνισμοί των Μεγάλων Δυνάμεων- Η πορεία προς τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Η ανάδυση της Γερμανίας το 1871, με την ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων υπο την κυριαρχία της Πρωσίας, αποτέλεσε το κυρίαρχο πολιτικό γεγονός της δύσης του 19ου αιώνα. Έκτοτε, βασική επιδίωξη της Γερμανίας ήταν η ανάδειξη της γεωπολιτικής της σημασίας και η προσπάθεια εμπλοκής της στις παγκόσμιες ιμπεριαλιστικές- αποικιακές υποθέσεις.¹⁹

Την ίδια εποχή, οι πάλαι ποτέ ισχυρές Αυτοκρατορίες των Αψβούργων, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η αυτοκρατορική Κίνα και η τσαρική Ρωσία, βρίσκονταν σε μια κατάσταση συνεχούς αποδυνάμωσης. Κυρίαρχη οικονομικά, βιομηχανικά και στρατιωτικά είχε αναδειχθεί η Βρετανία, νικήτρια των Ναπολεόντειων Πολέμων. Παράλληλα, στο διεθνές στερέωμα αναδύονταν νέες δυνάμεις. Η Ιαπωνία στην Άπω Ανατολή και οι Η.Π.Α στο δυτικό ημισφαίριο.

Η ενδελεχής μελέτη της διπλωματικής ιστορίας μετά το 1870 και του σφοδρού ανταγωνισμού ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων στο παγκόσμιο γίνεσθαι, θα αναδείξει ένα πολύπλοκο φάσμα γεωπολιτικών και οικονομικών συμφερόντων και μια εύθραυστη «ισορροπία ισχύος», που βαθμιαία, σχεδόν νομοτελειακά, οδηγούσε στη σύγκρουση. Στον πυρήνα αυτού του «ανταγωνισμού ισχύος», βρίσκεται η υπέρτατη αρχή της επιβίωσης των κρατών, επιβίωση η οποία συχνά εξαρτάται από την εκμηδένιση της δύναμης των αντιπάλων δυνάμεων, που πρέπει να αποσυρθούν από το «παιχνίδι» προτού καταφέρουν να κυριαρχήσουν.²⁰

Κεντρικό ρόλο σε αυτό το «παγκόσμιο παιχνίδι» της συγκεκριμένης περιόδου διαδραματίζει η Γερμανία, ως ο κατεξοχήν αναδυόμενος παράγοντας που απειλούσε το λεπτό σύστημα ισορροπίας, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί από τις παραδοσιακές Μεγάλες Δυνάμεις κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

¹⁹ Scott Len, «Διεθνής Ιστορία 1900-1990», στο: *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής. Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, (Επιμ. Baylis John, Smith Steve & Owens Patricia), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. 75-88

²⁰ J. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Νέα Υόρκη 1948, σ. 4-7

Επιστρέφοντας στα της ενοποίησης της Γερμανίας, ο Μπίσμαρκ έγινε Πρωθυπουργός της Πρωσίας τον Σεπτέμβριο του 1862 σε μια εποχή που δεν υπήρχε ενοποιημένο γερμανικό κράτος παρά ένα σύνολο γερμανόφωνων πολιτικών οντοτήτων, διασκορπισμένων στο κέντρο της Ευρώπης, χαλαρά συνδεδεμένες στη Γερμανική Συνομοσπονδία, με ισχυρότερα μέλη την Αυστρία και την Πρωσία.

Ακολουθώντας μια ευφυή στρατηγική πέτυχε να αποστερήσει από την Αυστρία οποιαδήποτε φιλοδοξία για ηγεμονία στον γερμανικό χώρο προκαλώντας και κερδίζοντας τον Αυστρο-πρωσικό πόλεμο (1866), καθιστώντας έτσι την Πρωσία αδιαμφισβήτητο κυρίαρχο.

Στη συνέχεια, σε μια προσπάθεια να αυξήσει τη δυναμική της επικείμενης γερμανικής ενοποίησης υπό την πρωτοκαθεδρία της Πρωσίας, προκάλεσε ακόμα έναν πόλεμο, αυτή τη φορά με τη Γαλλία (1870), πετυχαίνοντας ακόμα μια νίκη και μετατρέποντας της γαλλικές επαρχίες της Αλσατίας και της Λορένης σε τμήμα του νέου γερμανικού Ράιχ. Ο Μπίσμαρκ έγινε καγκελάριος της νέας Γερμανίας στις 18 Ιανουαρίου 1871 και παρέμεινε σε αυτό το αξίωμα επί δεκαεννέα χρόνια, μέχρι που ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β΄ τον έπαψε στις 20 Μαρτίου 1890.

Πρωταρχικός στόχος της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής την περίοδο του Μπίσμαρκ ήταν να αποτραπεί η εμφάνιση ενός ισχυρού συνασπισμού μεγάλων δυνάμεων που θα απειλούσαν την νεοσύστατη κρατική οντότητα. Η ασφάλεια ήταν πάντοτε φλέγον ζήτημα για τη Γερμανία και λόγω της γεωγραφικής της θέσης, καθώς βρίσκεται στο κέντρο της Ευρώπης, με ελάχιστα φυσικά αμυντικά εμπόδια είτε στην ανατολική είτε στη δυτική της πλευρά, γεγονός που την καθιστά τρωτή σε εισβολή.²¹

Σαν νεοσύστατη ηπειρωτική δύναμη, ήταν αδύνατο να εκφράσει ιμπεριαλιστικές αξιώσεις, σε μια εποχή που η «παγκόσμια πίτα» ήταν ήδη διαμοιρασμένη από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία).

Συνεπώς, μια επιθετική πολιτική από μέρος της θα ενείχε τον κίνδυνο της συσπείρωσης των υπολοίπων δυνάμεων εναντίων της για τη διατήρηση του πλανητικού status quo. Ακόμα και οι μετριοπαθείς προσπάθειες για να υπερπηδήσει τους περιορισμούς πολιτικής ισχύος που αντιμετώπιζε η ιμπεριαλιστική της εξάπλωση, συναντούσαν σθεναρή αντίσταση από τις κατεστημένες παγκόσμιες δυνάμεις.²²

²¹ John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα 2007, σ. 372

²² Cristopher Clark, *Οι υπνοβάτες, πως η Ευρώπη πήγε στον πόλεμο το 1914*, Αθήνα 2014, σ. 141

Στο πλαίσιο της εφαρμογής μιας μετριοπαθούς και κατευναστικής πολιτικής και προκειμένου να εξασφαλίσει την μη εμπλοκή των Γάλλων σε έναν πόλεμο αντεκδίκησης εναντίον των Γερμανών νικητών του 1870, ο Μπίσμαρκ το 1873 κατάφερε να σχηματίσει μια συμμαχία με την Αυστρία και τη Ρωσία, τη λεγόμενη Ένωση των τριών Αυτοκρατοριών, έναν επισφαλή σχηματισμό που γρήγορα όμως διαλύθηκε. Μετά τη διάλυση, παγίωσε μια καινούργια και πολύ ισχυρότερη συμμαχία με την Αυστρία. Το 1882 αυτός ο συνασπισμός επεκτάθηκε στην πασίγνωστη Τριπλή Συμμαχία, όταν η Ιταλία προσχώρησε ως τρίτο μέλος.²³

Έτσι, μέσα σε μια δεκαετία διπλωματικών ελιγμών, ο Μπίσμαρκ είχε επιτύχει την πραγματοποίηση των φιλοδοξιών του. Το 1882, η Γαλλία είχε αποκοπεί από κάθε δυνατότητα να δεχθεί βοήθεια από ισχυρούς φίλους. Η Αυστρία και η Ιταλία ήταν ενωμένες με την Γερμανία στην Τριπλή Συμμαχία και οι σχέσεις με τη Ρωσία ήταν ιδιαίτερα στενές. Ο κίνδυνος της σύμπτωσης ενός μετώπου Γαλλίας – Βρετανίας δεν ήταν ορατός στο άμεσο μέλλον, καθώς η Μεγάλη Βρετανία ήταν αποστασιοποιημένη από τις υποθέσεις της ηπειρωτικής Ευρώπης. Κατά συνέπεια, η Γερμανία δεν έπρεπε να φοβάται τη δημιουργία ενός επιθετικού συνασπισμού εναντίων της.

Ωστόσο, η στρατηγική του Μπίσμαρκ είχε ένα κόστος. Απαιτούσε από τη Γερμανία να φέρεται κάτω από τις δυνατότητες της, παρόλο που τόσο οικονομικά όσο και στρατιωτικά είχε σημαντικό πλεονέκτημα έναντι τόσο της Γαλλίας όσο και της Ρωσίας. Το δέλεαρ της απόκτησης αποικιών, πηγή πλούτου και δύναμης, ήταν αδύνατον να την αφήσει έξω από τις ιμπεριαλιστικές συγκρούσεις των υπολοίπων δυνάμεων για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η αποχώρηση του Μπίσμαρκ και η ανάδυση του κáιζερ Γουλιέλμου Β΄ ως κυρίαρχου στην γερμανική πολιτική σκηνή εγκαινίασε μια νέα φάση στην εξωτερική της πολιτική. Το 1891, η σύμμαχος των Γερμανών Ιταλία ήταν σε μυστικές συνομιλίες με τη Γαλλία με σκοπό να εξασφαλίσει την υποστήριξη της σε μελλοντικές Ιταλικές προσκτήσεις στην Αφρική.

Η Ιταλία αποτελούσε την ασθενέστερη από τις μεγάλες δυνάμεις και αναζητούσε συνεχώς ευκαιρίες να επεκταθεί και να αποκτήσει περαιτέρω ισχύ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Richard Bosworth «Η Ιταλία της περιόδου πριν το 1914 ήταν μια δύναμη που είχε στο μυαλό της στο κέρδος, που έψαχνε μια επωφελή

²³ E. M. Burns, *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 791-792

συμφωνία- πακέτο, η οποία θα πρόσφερε στη μικρότερη από τις δυνάμεις μια θέση στον ήλιο».

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1880 η Ιταλία μετέφερε την προσοχή της από την Ευρώπη στην Αφρική, με την Τυνησία να αποτελεί το βασικό της στόχο. Η Γαλλία ωστόσο, νίκησε στη σχετική κούρσα και κατέλαβε την Τυνησία το 1881, γεγονός που επιδείνωσε τις ιταλογαλλικές σχέσεις και έκανε την Ιταλία να προσχωρήσει στην Τριπλή συμμαχία. Κατά το 1900, η Ιταλία αναζητούσε για άλλη μια φορά τρόπο να επεκταθεί στη Βόρεια Αφρική και στην Ευρώπη.

Ευκαιρίες για επέκταση παρουσιάστηκαν και στις δύο περιοχές καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να χάνει τον έλεγχο της Λιβύης και των Βαλκανίων. Άμεσο επακόλουθο ήταν να διαταραχθούν οι σχέσεις με την σύμμαχο Αυστροουγγαρία καθώς βρέθηκαν αντίπαλες στα Βαλκάνια. Έτσι, επανερχόμαστε στην γάλλο-ιταλική προσέγγιση του 1891, η οποία επισημοποιήθηκε με τη Βορειοαφρικανική συμφωνία του 1902 μεταξύ των δύο χωρών. Η συμφωνία όριζε πως η Γαλλία θα εξασφάλιζε την υποστήριξη της Ιταλίας στις εδαφικές διεκδικήσεις της στο Μαρόκο, και ως αντάλλαγμα η Ιταλία εξασφάλιζε τη συγκατάθεση της για την κατάληψη της Τριπολίτιδας και της Κυρηναϊκής, που αποτελούσε τη μόνη επαρχία της Αφρικής που είχε απομείνει στην κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Είχε προηγηθεί η Γαλλορωσική Στρατιωτική Σύμβαση του 1892 που αποκάλυψε ότι ακόμα και η σκέτη εικόνα μιας στενής συνεργασίας με τη Βρετανία είχε τον κίνδυνο να κάνει πιο έκθετη τη Γερμανία στην ήπειρο, χωρίς να τις παρέχονται αντισταθμιστικά οφέλη ασφαλείας. Το πιο ανησυχητικό για τη Γερμανία ήταν ότι το βάθεμα της οικειότητας μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας δεν έδειχνε να πιέζει τη Βρετανία ώστε να επιδιώξει στενότερες σχέσεις με αυτή. Αντιθέτως ώθησε τους Βρετανούς ιθύνοντες να αρχίσουν να σκέφτονται τα οφέλη του κατευνασμού, πρωτίστως της Γαλλίας και έπειτα της Ρωσίας. Πράγματι, αυτή τη Διπλή Συμμαχία Ρωσίας και Γαλλίας ακολούθησε η Εγκάρδια Συνεννόηση (Entente Cordiale) Γαλλίας και Βρετανίας (1904).

Η συμμαχία αυτή σήμανε και το τέλος της αγγλικής πολιτικής της «Λαμπρής Απομόνωσης» και την απευθείας ανάμιξή της στα ευρωπαϊκά θέματα. Η αρχή της «Λαμπρής Απομόνωσης» αποτέλεσε τον βασικό κανόνα της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής κατά τα χρόνια 1816- 1904, στη τη διάρκεια των οποίων αποφεύχθηκε οποιαδήποτε ηπειρωτική δέσμευση παρά τους πολυάριθμους πολέμους που μαίνονταν

μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων στην ηπειρωτική Ευρώπη²⁴. Ο λόγος που η Βρετανία δεν έστειλε στρατεύματα στην κατά τη διάρκεια των εννέα αυτών δεκαετιών ήταν ότι στην ευρωπαϊκή ήπειρο υπήρχε μια χονδρική ισορροπία ισχύος²⁵ την οποία δεν ήθελε να διαταράξει. Ωστόσο, οι εξελίξεις την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, που αφορούσαν την μεταβολή της ισορροπίας ισχύος, έκαναν τη Βρετανία να επανεξετάσει την πολιτική της.

Ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες μεταβολής αυτής της ισορροπίας αποτέλεσε το φιλόδοξο ναυτικό πρόγραμμα της Γερμανίας που συντελέστηκε κατ' αυτή την περίοδο. Το πρόγραμμα αυτό είχε σκοπό να υποστηρίξει την επανομαζόμενη *Weltpolitik*, όπως την αποκαλούσαν το 1900, δηλαδή, κατά λέξη, την «πλανητική πολιτική». Ο όρος δήλωνε μια εξωτερική πολιτική επικεντρωμένη στην επέκταση της γερμανικής επιρροής ως πλανητικής δύναμης και στη στοίχιση της μαζί με τους άλλους μεγάλους παίκτες της παγκόσμιας σκηνής.

Η πολιτική αυτή είχε σαφέστατα αντι-αγγλικό προσανατολισμό και ήταν ενταγμένη σε μια ευρύτερη γεωστρατηγική σύλληψη που επεδίωκε την ελευθερία κινήσεων στις παγκόσμιες υποθέσεις, σε μια εποχή που οι παραδοσιακές Μεγάλες Δυνάμεις εμπόδιζαν με κάθε τρόπο τη Γερμανία να συμμετέχει στο «αποικιακό φαγοπότι»²⁶. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε επίσης, πως η Γερμανία εκείνης της περιόδου κατείχε το μεγαλύτερο ποσοστό της ευρωπαϊκής βιομηχανικής δύναμης και τον ισχυρότερο στρατό στον κόσμο²⁷, οπότε ήταν λογικό η αυξανόμενη δύναμη της να αποτελεί πηγή ανησυχίας για τις υπόλοιπες δυνάμεις.

Ωστόσο, το γεγονός που συντέλεσε όσο τίποτα άλλο στην ανατροπή της ισορροπίας ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο και κατ' επέκταση στην ανάμειξη της Βρετανίας και τη σύμπτυξη ενός κοινού μετώπου εναντίον της Γερμανίας, ήταν ο Ρωσοϊαπωνικός Πόλεμος.

Η Ιαπωνία ενδιαφερόταν κυρίως για τον έλεγχο τριών περιοχών στην ασιατική ηπειρωτική χώρα: της Κορέας, της Μαντζουρίας και της Κίνας. Η Κορέα ήταν ο πρωταρχικός στόχος επειδή βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την Ιαπωνία. Η

²⁴ Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856), στον οποίο η Βρετανία και η Γαλλία εισέβαλαν στη ρωσική χερσόνησο της Κριμαίας. Όμως και σε αυτή τη περίπτωση το κίνητρο της Βρετανίας δεν ήταν ο φόβος τυχόν ρωσικής επέκτασης στην κεντρική Ευρώπη, παρά η ενδεχόμενη επέκταση της Ρωσίας εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, που θα απειλούσε τις βρετανικές γραμμές επικοινωνιών με την Ινδία.

²⁵ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Αθήνα 2007, σ. 326-330

²⁶ Christopher Clark, *ό. π.*, σ. 149

²⁷ John J. Mearsheimer, *ό. π.*, σ. 383

Μαντζουρία ήταν το νούμερο δύο στον κατάλογο των στόχων της Ιαπωνίας, επειδή και αυτή βρίσκεται στην άλλη πλευρά της Ιαπωνικής Θάλασσας. Η Κίνα ήταν η πιο μακρινή απειλή απ' ό,τι η Κορέα ή η Μαντζουρία, αλλά εξακολουθούσε να αποτελεί σημαντική έγνοια, καθώς δυνητικά θα μπορούσε να κυριαρχήσει σε ολόκληρη την Ασία εάν αποκτούσε συνοχή και εκσυγχρόνιζε το οικονομικό και πολιτικό της σύστημα. Συνεπώς, η Ιαπωνία ήθελε να διατηρεί την Κίνα αδύνατη και διαιρεμένη.

Κατά τις αρχές του 20ου αιώνα, η Ρωσία ήταν η κυρίαρχη δύναμη στη Μαντζουρία, έχοντας μεταφέρει εκεί μεγάλο αριθμό στρατιωτών κατά τη διάρκεια της εξέγερσης των Μπόξερ (1900)²⁸. Στην Κορέα, ούτε η Ιαπωνία ούτε η Ρωσία μπόρεσαν να αποκτήσουν την υπεροχή. Αυτό το στρατηγικό σκηνικό θεωρούνταν απαράδεκτο για την Ιαπωνία, η οποία έκανε επανειλημμένες προτάσεις ώστε να υπάρξει μεταξύ τους επίσημη οριοθέτηση των σφαιρών επιρροής στη Μαντζουρία και την Κορέα, χωρίς, ωστόσο, να υπάρξει θετική ανταπόκριση από την Αγία Πετρούπολη.

Έχοντας συνάψει συμμαχία με τη Βρετανία το 1902, που την καθιστούσε ισότιμο εταίρο στον χώρο της Μέσης Ανατολής, αποφάσισε να επιλύσει το πρόβλημα ξεκινώντας πόλεμο εναντίον της Ρωσίας (1904). Ο πόλεμος έληξε με συντριπτική επικράτηση της Ιαπωνίας, διασφαλίζοντας την κυριαρχία της στην Κορεάτικη χερσόνησο.

Οι συνέπειες της ρωσο-ιαπωνικής σύρραξης ήταν βαθιές και αμφίσημες. Βραχυπρόθεσμα, ο πόλεμος πρόσφερε στη Γερμανία την ευκαιρία να σπάσει τους περιορισμούς που της έθετε η Γαλλορωσική Συμμαχία και να κάνει ένα βήμα προσέγγισης με την Βρετανία. Ωστόσο, το αποτέλεσμα ήταν ακριβώς το αντίθετο καθώς η αποδυνάμωση της Ρωσίας προκάλεσε σύσφιξη του συστήματος συμμαχιών. Άμεσο επακόλουθο ήταν η υπογραφή, μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας, της Εγκάρδιας Συνεννόησης (Entente Cordiale-Αντάντ) στις 8 Απριλίου 1904, η οποία ουσιαστικά έθετε τέρμα στη σκληρή τους διαμάχη σε περιοχές εκτός της Ευρώπης. Έτσι, το επίπεδο των πρώην περιφερειακών προστριβών μετακινήθηκε προς την ευρωπαϊκή ήπειρο, μειώνοντας δραστικά την ελευθερία κινήσεων της Γερμανίας²⁹.

Στο πλαίσιο της συνολικής διευθέτησης των εκκρεμών αποικιακών ερίδων που είχαν συζητηθεί κατά της διαπραγματεύσεις για την Εγκάρδια Συνεννόηση, οι

²⁸ Η Εξέγερση των Μπόξερ ήταν εθνικιστική αιματηρή εξέγερση από μέλη της λεγόμενης "Ομάδας της Ηθικής Αρμονίας της Κίνας", ενάντια σε κάθε ξένη και ιδιαίτερα ευρωπαϊκή, ιμπεριαλιστική επιρροή στην Κίνα. Η εξέγερση διήρκεσε από το Νοέμβριο του 1899 μέχρι τις 7 Σεπτεμβρίου του 1901 και καταπνίγηκε στο αίμα.

²⁹ Christopher Clark, ό. π., σ. 153

Βρετανοί είχαν συμφωνήσει να αναγνωρίσουν ότι το Μαρόκο άνηκε στη γαλλική σφαίρα επιρροής, με αντάλλαγμα την αναγνώριση από τη Γαλλία του πρωτείου της Βρετανίας στην Αίγυπτο. Οι ενδεχόμενες διαφωνίες της Ισπανίας, που είχε συμφέροντα στην περιοχή, είχαν επιλυθεί με την ανταλλαγή εδαφών, και η Βορειοαφρικανική συμφωνία του 1902 με την Ιταλία διασφάλιζε ότι η Ρώμη θα συγκατατιθόταν.

Το γεγονός ωστόσο ότι η αποικιακή αυτή διευθέτηση αγνόησε πλήρως τα συμφέροντα της Γερμανίας στην περιοχή προκάλεσε την άμεση αντίδραση της. Στις 31 Μαρτίου 1905 ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β΄ επισκέφτηκε αιφνιδιαστικά την Ταγγέρη δηλώνοντας σε υψηλούς τόνους ότι τα γερμανικά εμπορικά και οικονομικά συμφέροντα, και συνάμα η ανεξαρτησία και η ακεραιότητα του Μαρόκου έπρεπε να διαφυλαχθούν. Η θεαματική αυτή άσκηση συμβολικής πολιτικής είχε μεγάλη επιτυχία καθώς η Γαλλία πρότεινε διμερείς διαπραγματεύσεις για το μέλλον του Μαρόκου. Η Γερμανία αρνήθηκε και επέμεινε να λυθεί η διαφορά με διεθνή διάσκεψη.

Η επιλογή αυτή κρίνεται εσφαλμένη καθώς στη διάσκεψη που συνήλθε στο ισπανικό λιμάνι της Αλχεθίρας τον Ιανουάριο του 1906, να μεν επιβεβαιώθηκε ως γενική αρχή η ανεξαρτησία του Μαρόκου, εντούτοις, οι Γερμανοί, με εξαίρεση τους σύμμαχους Αυστριακούς, απέτυχαν να κερδίσουν την υποστήριξη των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων ως προς τις προτάσεις τους για τη διεθνοποίηση της αστυνομίας και των χρηματοοικονομικών θεσμών της χώρας.

Η Βρετανία, η Ιταλία και η Ισπανία, που είχαν όλες εξαγοραστεί με αντισταθμιστικές συμφωνίες, και η Ρωσία, που η Γαλλία της είχε υποσχεθεί ακόμα ένα γαλλικό δάνειο σε αντάλλαγμα για τη στήριξη της, τάχθηκαν σθεναρά στο πλευρό της Γαλλίας. Συνεπώς, οι προσπάθειες της Γερμανικής πολιτικής να ξεπεράσει τη διεθνή της απομόνωση κατέληξαν σε παταγώδη αποτυχία.

Η διένεξη της Γερμανίας με τη Γαλλία γύρω από το Μαρόκο έδωσε περαιτέρω ώθηση στην αγγλογαλλική Συνεννόηση. Ως επιστέγασμα της σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας, το καλοκαίρι του 1907, Βρετανία και Ρωσία υπέγραψαν μια συνθήκη που έλυne όλες τους τις διαφορές γύρω από την Περσία, το Αφγανιστάν και το Θιβέτ. Με την τελευταία αυτή συμφωνία είχε πλέον δημιουργηθεί -έστω και ανεπίσημα- η Τριπλή Συνεννόηση (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία).

Γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η στάση της Βρετανίας αποτελούσε τον βασικό παράγοντα καθορισμού της «ισορροπίας ισχύος» μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Σημείο-κλειδί στην απόφαση της να εξέλθει από την πολιτική του «Λαμπρού απομονωτισμού» και να συγκροτήσει αυτή την τριγωνική συμμαχία ήταν η

καταστροφική ήττα της Ρωσίας στον Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο, που ελάχιστη σχέση είχε με τη γερμανική συμπεριφορά, η οποία σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιθετική. Αυτή η ήττα ουσιαστικά εξοβέλισε την Ρωσία από το ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας ισχύος, γεγονός που συνεπαγόταν τη ξαφνική βελτίωση της θέσης ισχύος της Γερμανίας.

Πλέον, το 1907, οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης είχαν φτάσει στο σημείο να είναι διατεταγμένες σε δυο αντίπαλους σχηματισμούς: την Τριπλή Συμμαχία Γερμανίας, Ιταλίας και Αυστροουγγαρίας και την Τριπλή Συνεννόηση Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Αν και οι συνδυασμοί αυτοί σε γενικές γραμμές παρέμειναν σταθεροί, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να υποθέσουμε πως ήταν εξισορροπημένοι. Ακριβώς αυτή η αστάθεια ήταν που συνέβαλλε στην έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Είναι γεγονός, πως το νέο διεθνές σύστημα όπως αναδύθηκε από το 1907 και μετά ήταν κυρίως εις βάρος της Γερμανίας, ωστόσο, όλη αυτή η συστοιχία συμφωνιών και δράσεων, αποτέλεσε το ευρωπαϊκό αποτέλεσμα κοσμοϊστορικών σχηματισμών, τόσο στην αρχιτεκτονική του ευρωπαϊκού όσο και του παγκόσμιου συστήματος: της ανάδυσης της Ιαπωνίας ως περιφερειακής δύναμης, των διενέξεων στην Αφρική και την κεντρική Ασία και της υποχώρησης της οθωμανικής ισχύος στην Αφρική και στη νοτιοανατολική Ευρώπη.

2.2 Η γεωπολιτική σημασία της Εγγύς και Μέσης Ανατολής

Ο χώρος της Εγγύς Ανατολής αποτέλεσε το μήλον της έριδος για τις Μεγάλες Δυνάμεις λόγω της αξιοσημείωτης γεωπολιτικής σημασίας του. Αποτελεί έναν σημαντικό κόμβο διεθνών συγκοινωνιών, ύψιστης στρατηγικοπολεμικής σημασίας, καθώς πρόκειται κυριολεκτικά για το σταυροδρόμι τριών ηπείρων, της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης. Κοιτάζοντας κανείς το χάρτη της ευρύτερης περιοχής της ανατολικής Μεσογείου θα διαπιστώσει πως η διώρυγα του Σουέζ ελέγχει τον δρόμο προς τις Ινδίες και όλη τη δυτική Ασία, ενώ τα Στενά τον δρόμο προς τη Μαύρη Θάλασσα. Τα λιμάνια της Εγγύς Ανατολής δεσπόζουν πάνω σε όλους τους θαλάσσιους διαδρόμους της ανατολικής Μεσογείου.

Επομένως, η περιοχή της Εγγύς Ανατολής αποτελεί ταυτόχρονα τον δρόμο αλλά και το φράγμα προς την Μέση και Άπω Ανατολή. Η ευρωπαϊκή δύναμη που θα μπορούσε να ελέγξει άμεσα η έμμεσα την περιοχή θα ήταν απειλή για ολόκληρη την

Ασία και κίνδυνος για την Ευρώπη.³⁰ Καθίσταται λοιπόν αυτονόητο, πως τυχόν γερμανική κατοχή της νευραλγικής αυτής περιοχής, μέσω συνημμένης συμμαχίας με τους Οθωμανούς, παρείχε την ευκαιρία στους Γερμανούς να φτάσουν στον Περσικό Κόλπο και κατ' επέκταση στις Ινδίες, στη Διώρυγα του Σουέζ και τις αποικίες της Αφρικής ή ακόμη και στην Κασπία Θάλασσα και να απειλήσουν τα Συμμαχικά (αγγλικά, γαλλικά και ρωσικά) συμφέροντα, αποφεύγοντας το ισχυρό Βρετανικό Πολεμικό Ναυτικό. Από την άλλη πλευρά, τυχόν αγγλογαλλική κατοχή της περιοχής αυτής, σε συνδυασμό με τον έλεγχο των Στενών από τους Ρώσους, θα οδηγούσε σε πλήρη αποδυνάμωση της Γερμανίας και δε θα επέτρεπε τη διείσδυσή της σε ζωτικές περιοχές της Ανατολής.

Προχωρώντας ανατολικότερα, στη Μέση Ανατολή, ο λόγος που καθίσταται αυτή η περιοχή νευραλγικής σημασίας για τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, είναι ο ορुकτός πλούτος της. Βασικό χαρακτηριστικό των τελών του 19^{ου} αιώνα είναι η αύξηση της οικονομικής σημασίας του πετρελαίου και ο επακόλουθος ανταγωνισμός για τον έλεγχο του σε όλα τα πλάτη και τα μήκη της γης. Το πετρέλαιο είχε γίνει πια η καύσιμη ύλη των ατμομηχανών και των νέων μηχανών εσωτερικής καύσης (ντήζελ).

Η Μέση Ανατολή αποτελεί μια από τις πιο πλούσιες περιοχές σε κοιτάσματα πετρελαίου. Στα 1920 η παγκόσμια παραγωγή πετρελαίου ήταν 9.9 εκατομμύρια τόνοι. Η Περσία και το Ιράν παρήγαγαν τότε 14.500.000 βαρέλια των 159 κιλών, ποσό μεγάλο αν λάβει κανείς υπόψιν του ότι εκείνη την εποχή οι Η.Π.Α συγκέντρωναν το 66% της παγκόσμιας παραγωγής³¹.

Όπως σωστά παρατηρεί ο Αμερικανός μελετητής Jack Ernest «Η Εγγύς και Μέση Ανατολή από τη μια είναι παλιό κέντρο παγκόσμιων συγκοινωνιών και από την άλλη νέα δύναμη σε πετρέλαια, ενός δηλαδή τόσο ζωτικού στοιχείου για τον πόλεμο και την ειρήνη»³². Σε αυτά, θα πρέπει να συνυπολογίσουμε και τα τεράστια αποθέματα χαλκού, αργύρου, άνθρακα και μεταλλικών αλάτων που διέθετε το υπέδαφος της.

Προς επίρρωσιν των παραπάνω θέσεων, ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η τεράστια δραστηριότητα εκπαιδευτικών και ευαγών ιδρυμάτων που αναπτύχθηκαν στην συγκεκριμένη περιοχή από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Ειδικότερα, οι Η.Π.Α στο δεύτερο μισό του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ιδρύουν πλήθος πανεπιστημίων,

³⁰ Edward Hale Bierstadt, *Η Μεγάλη Προδοσία, ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, Αθήνα 1997, σ. 51

³¹ Νίκος Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1918-1923*, Λευκωσία 2000, σ. 60

³² Στο ίδιο, σ. 67

αρχαιολογικών σχολών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Ακόμα η Γερμανία έως το 1914, έχει επιτύχει να ιδρύσει 38 γερμανόφωνα σχολεία με 3.500 μαθητές. Ως γνωστόν, η ίδρυση τέτοιων ιδρυμάτων λάμβανε χώρα στο πλαίσιο των προσπαθειών των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων να διεισδύσουν οικονομικά και πολιτιστικά σε διάφορες περιοχές αυξημένου ενδιαφέροντος και συχνά χρησιμοποιούνταν ως προκάλυμμα κατασκοπευτικών δράσεων.

Οι παραπάνω λόγοι, λοιπόν, αποδεικνύουν ξεκάθαρα τη στρατηγική θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη δυνατότητα που είχε να ασκεί στις Μεγάλες Δυνάμεις μεγαλύτερη επιρροή απ' όση θα επέτρεπε η πραγματική της δύναμη³³.

---

³³ Edward Hale Bierstadt, ό. π., σ. 51-53

Γ' Κεφάλαιο

Τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στον χώρο της Εγγύς και Μέσης Ανατολής

3.1 Τα Βρετανικά συμφέροντα

Η Εγγύς Ανατολή ήταν μια περιοχή όπου οι οικονομικές, πολιτικές και στρατιωτικές θέσεις του αγγλικού ιμπεριαλισμού ήταν πολύ ισχυρές. Η αγγλική αποικιακή κυριαρχία επεκτάθηκε ιδιαίτερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την τελειοποίηση του στρατιωτικού αποικιακού συστήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Το 1878 οι Άγγλοι κατέλαβαν στρατιωτικά την Κύπρο και το 1882 την Αίγυπτο.

Επίσης, το αγγλικό κεφάλαιο είχε ισχυρές θέσεις στην Τουρκία, θέσεις που στις αρχές του 20^{ου} αιώνα διευρύνθηκαν ακόμα περισσότερο. Το 1914 το αγγλικό κεφάλαιο κατείχε το 13.6% των ξένων επενδύσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και το 14.36% του δημοσίου χρέους της. Επίσης, στο εξωτερικό εμπόριο, η Αγγλία πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατείχε την πρώτη θέση. Το 1912 η Τουρκία εισήγαγε από την Αγγλία εμπορεύματα αξίας 43.762 χιλ. δολαρίων και εξήγαγε προς αυτή εμπορεύματα αξίας 20.506 χιλ. δολαρίων. Την ίδια εποχή το αγγλικό κεφάλαιο είχε σημαντικές θέσεις στην Imperial Ottoman Bank και έλεγχε την Εθνική Τράπεζα της Τουρκίας και η μεγάλη εταιρεία Borax Coy Ltd της δυτικής Μικράς Ασίας ήταν αγγλική³⁴.

Η Αγγλία ακόμα και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εξακολουθούσε να κατέχει την πρώτη θέση στο παγκόσμιο εμπόριο. Για να κρατήσει όμως τα πρωτεία και να αποκρούσει τη δυναμική επίθεση του αμερικανικού ιμπεριαλισμού έπρεπε να διαθέτει τον έλεγχο πάνω σε διεθνή λιμάνια και σε κόμβους συγκοινωνιών. Η Εγγύς Ανατολή παρείχε στους Άγγλους όλες αυτές τις προϋποθέσεις για την εξασφάλιση των στρατηγικών της συμφερόντων.

Σημαντικό στήριγμα της αποικιακής πολιτικής της Βρετανίας ήταν πάντα ο στόλος, εμπορικός και πολεμικός. Η επαφή της με τις αποικίες εξαρτιόταν από τη δύναμη του εμπορικού της στόλου και η αποικιακή της κυριαρχία από την ικανότητα

---

³⁴ Νίκος Ψυρούκης, ό. π., σ. 73

του εμπορικού της ναυτικού, καθώς χωρίς αυτόν χανόταν κάθε επαφή αποικιών-μητρόπολης και ο έλεγχος καθίσταντο αδύνατος.

Η τεχνική πρόοδος από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε σαν συνέπεια το πετρέλαιο να γίνει η πιο σημαντική πρώτη ύλη. Ιδιαίτερα αισθητή ήταν αυτή η αλλαγή στα πλοία καθώς η κίνηση τους με πετρέλαιο γινόταν φθηνότερη και η ταχύτητα τους μεγαλύτερη.

Πρώτοι που αντιλήφθηκαν τη σημασία του πετρελαίου για την κίνηση του στόλου τους ήταν οι Άγγλοι. Ακόμα πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο πρώτος λόρδος του ναυαρχείου Fisher θέλησε να ανανεώσει τεχνικά το αγγλικό ναυτικό στη βάση του πετρελαίου³⁵. Η εξέλιξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου κατέδειξε το πόσο είχε δίκιο, καθώς ο γερμανικός υποβρυχιακός πόλεμος του 1917-18 κατέδειξε την τεράστια σημασία του πετρελαίου για την βρετανική οικονομία και την κινητοποίηση στρατού και στόλου.

Οι Βρετανοί, από τα τέλη του 1917 ήταν σχεδόν απόλυτα εξαρτημένοι από τις ΗΠΑ για την πετρελαϊκή τους τροφοδοσία και η καταστροφή που προκαλούσαν τα γερμανικά υποβρύχια λίγο έλειψε να ακινητοποιήσει το βρετανικό ναυτικό. Αυτή η κατάσταση δημιούργησε την ανάγκη εξασφάλισης των αναγκαίων πόρων της αυτοκρατορίας σε πετρέλαιο μέσω του μονοπωλιακού ελέγχου των πλούσιων κοιτασμάτων της Μεσοποταμίας, η οποία έπρεπε να περάσει στη βρετανική σφαίρα επιρροής.³⁶ Στην περίπτωση αυτή, δεν τίθετο μόνο το ζήτημα της επέκτασης των Βρετανικών πετρελαϊκών τραστ Royal Dutch Shell και Anglo-Persian Oil αλλά και της εδραίωσης της δύναμης του αγγλικού ιμπεριαλισμού.

Συνεπώς, αμέσως μετά τον πόλεμο, ο αγώνας για την θαλασσοκρατία ανάμεσα στις ΗΠΑ και την Αγγλία κατέδειξε ότι το βασικό δεν ήταν μόνο ποιος θα έχει τον μεγαλύτερο στόλο και τα πιο σύγχρονα πλοία αλλά και τον έλεγχο επί των κοιτασμάτων πετρελαίου. Επίσης, το πετρέλαιο ήταν πλέον απαραίτητο για την βιομηχανία γενικά και ειδικότερα για τη χημική βιομηχανία, καθώς από αυτό παράγονται στρατηγικές πρώτες ύλες.

Παρόλο που η Εγγύς Ανατολή, όπως αναφέρθηκε στο ομώνυμο κεφάλαιο, ήταν σημαντικός κόμβος συγκοινωνιών υψηλής στρατηγικής που εξασφάλιζε τα Στενά του Βοσπόρου, την οδό των Ινδιών και επέτρεπε τον από θαλάσσης και ξηράς έλεγχο της

---

³⁵ Νίκος Ψυρούκης, ό. π., σ. 75

³⁶ Jones Geoffrey, *The State and the Emergence of the British Oil Industry*, Λονδίνο 1981, σ. 194-195

διώρυγας του Σουέζ, η αναγκαιότητα του πετρελαίου καθιστούσε τη διατήρηση της κυριαρχίας στον Περσικό Κόλπο ως την βασικότερη προτεραιότητα της Βρετανικής πολιτικής. Τη σημασία αυτής της «χρυσοφόρου» περιοχής αποκαλύπτει και η Βρετανική στρατηγική κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς εστίαζε την προσοχή της στις υπερπόντιες ναυτικές επιχειρήσεις και στα πολεμικά μέτωπα της Μέσης Ανατολής.

Εκμεταλλεούμενοι το γεγονός ότι η Αγγλία, επειδή ήταν νησί, ήταν και απρόσιτη στον γερμανικό στρατό, μπόρεσαν να ρίξουν ανενόχλητα τις δυνάμεις τους στις αποικιοκρατικές επιχειρήσεις, καθώς στο κύριο μέτωπο της ηπειρωτικής Ευρώπης ήταν εκ των πραγμάτων υποχρεωμένοι να πάρουν όλο το βάρος οι Γάλλοι και οι Ρώσοι σύμμαχοι. Στο τέλος του πολέμου η Βρετανία διέθετε στην Μέση Ανατολή 600.000 στρατιώτες και τον έλεγχο ολόκληρης της περιοχής.

3.2 Τα συμφέροντα των ΗΠΑ

Η ανισομερής οικονομική ανάπτυξη των παραδοσιακών ευρωπαϊκών δυνάμεων και η οικονομική αφαιμάξη που υπέστησαν κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, έδωσαν τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να αναδειχθούν ως η πλέον ισχυρή δύναμη του δυτικού κόσμου. Όταν οι ΗΠΑ εισήλθαν στον πόλεμο, χρωστούσαν στην Ευρώπη 4.5 δισεκατομμύρια δολάρια. Μετά τον πόλεμο τα πράγματα αντιστράφηκαν. Η Ευρώπη όφειλε στην Αμερική 11.6 δισεκατομμύρια δολάρια εκ των οποίων 4.7 δις. ήταν αγγλικά χρέη, 3.8 γαλλικά και 1.8 Ιταλικά.

Επιπλέον, ο πόλεμος έδωσε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να αυξήσουν κατακόρυφα την βιομηχανική τους παραγωγή, πράγμα που οδηγούσε και σε παράλληλη αύξηση της εμπορικής τους δύναμης. Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι ΗΠΑ, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έγιναν ο αποφασιστικός παράγοντας του διεθνούς εμπορίου και το οικονομικό-πολιτικό κέντρο του δυτικού κόσμου. Αποτέλεσμα αυτού ήταν πως μετά τη λήξη του πολέμου εγκαινιάστηκε μια πολιτική έντονης εξωστρέφειας, με σκοπό την άμεση εμπλοκή στην επαναχάραξη των οικονομικών ζωνών επιρροής που μέχρι τότε εκμεταλλεύονταν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις. Ο χώρος της Εγγύς και Μέσης Ανατολής δεν ήταν δυνατόν να διαφύγει του ενδιαφέροντος καθώς, όπως έχουμε τονίσει και πιο πάνω, τόσο γεωπολιτικά όσο και ενεργειακά αποτελούσε σημαντικό διεθνή κόμβο.

Η αμερικανική διείσδυση στην Εγγύς Ανατολή τοποθετείται στις αρχές του 19ου αιώνα. Στις 7/5/1830 οι ΗΠΑ με την αμερικανο-οθωμανική συνθήκη «για το εμπόριο και τη ναυτιλία», απέκτησαν όλα τα προνόμια που είχαν και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το άρθρο 3 της συνθήκης έδινε το δικαίωμα στους Αμερικανούς να εμπορεύονται με την Τουρκία σε ευνοϊκή βάση. Οι έμποροι των ΗΠΑ αποκτούσαν το δικαίωμα της ετεροδικίας και τα αμερικανικά εμπορεύματα ευνοϊκή μεταχείριση. Με το άρθρο 6 ο αμερικανικός πολεμικός στόλος θεωρείτο φιλικός και έπρεπε να απολαμβάνει ανάλογη μεταχείριση στα λιμάνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στις 21/9/1833 παρόμοια συνθήκη υπογράφηκε ανάμεσα στις ΗΠΑ και το Μοσκάτ του Ομάν (Ν.Α Αραβία) και στις 13/12/1856 ανάμεσα στις ΗΠΑ και την Περσία.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, με την αύξηση της οικονομικής σημασίας του πετρελαίου αναπτύσσονται παράλληλα και τα μεγάλα αμερικανικά πετρελαιϊκά τραστ. Η πασίγνωστη Standard Oil του Ροκφέλλερ το 1882 είχε κεφάλαια 70 εκατομμύρια δολάρια και έλεγχε άλλες 26 εταιρείες. Στα 1902 το μονοπώλιο της αποτελούσε ένα από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως και απαριθμούσε κεφάλαια αξίας 2.5 δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Το 1896 γίνεται η πρώτη απόπειρα των Αμερικανών για την ανεύρεση και εκμετάλλευση πετρελαίων στην Εγγύς Ανατολή. Τον χρόνο αυτό, αφίχθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ο Αμερικανός ναύαρχος Colby H. Chaster. Επίσημος σκοπός της αποστολής του ήταν να διαμαρτυρηθεί για τις σφαγές σε βάρος των Αρμενίων. Ο Αμερικανός ιστορικός Robert Newman αξιολογεί με αυτό τον τρόπο το ταξίδι του ναυάρχου: «Το αποτέλεσμα της προστατευτικής δραστηριότητας του προς τους χριστιανούς της Τουρκίας παραμένει άγνωστο. Εκείνο όμως που είναι βέβαιο είναι ότι μύρισε πετρέλαιο.

Είναι ανάγκη να γνωρίζουμε ότι, για καλό τους ή για κακό τους, οι Αρμένιοι ζουν ακριβώς σε μια περιοχή που υπάρχουν πετρέλαια. Ο κύριος Chaster αντιλήφθηκε την ύπαρξη του, επέστρεψε εσπευσμένα στην πατρίδα του, έκανε τις εισηγήσεις του, ξαναγύρισε στην Τουρκία και παρουσιάστηκε στην Υψηλή Πύλη με προτάσεις για την δημιουργία σιδηροδρομικής γραμμής και για την εξασφάλιση στους Αμερικανούς του προνομίου της εκμετάλλευσης των πετρελαίων στην Μικρά Ασία, το Ιράκ, την Περσία και την Μεσοποταμία».³⁷

---

³⁷ Νίκος Ψυρούκης, ό. π., σ. 68

Οι προσπάθειες των ΗΠΑ δεν περιορίστηκαν μόνο στην δραστηριότητα του Chaster. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η αμερικανική διπλωματία προσπαθεί συστηματικά να αποσπάσει το προνόμιο της εκμετάλλευσης των πετρελαίων της Εγγύς Ανατολής, έστω και με αντάλλαγμα την παραίτηση τους από το δικαίωμα της ετεροδικίας. Το 1910 μπορούμε πια να βρούμε τους εκπροσώπους της διπλωματίας του δολαρίου και των αμερικανικών μονοπωλίων να κινούνται δραστήρια στην Κωνσταντινούπολη, στην Σμύρνη, στην Βιτλίς, στην Αϊντάμπ, στην Σαμψούντα και τη Βηρυττό, πράγμα που αποκαλύπτει την ενεργό συμμετοχή των αμερικανικών εμπορικών οίκων στην οικονομική ζωή της Τουρκίας.

Ιδιαίτερο πυκνό δίκτυο εμπορικών γραφείων είχε η Standard Oil, η οποία το 1914 άρχισε γεωτρήσεις στην περιοχή της Βηθλεέμ και στο νότιο τμήμα της Νεκρής Θάλασσας για την εξεύρεση πετρελαίου. Προηγουμένως, το 1909, ο αυτοαποκαλούμενος «προστάτης των Αρμενίων» Chaster, είχε ιδρύσει την Ottoman-American Development Coy, με ευρύτατα προνόμια εκμετάλλευσης των πετρελαίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η αγγλική αντίδραση ήταν τόσο αποφασιστική ώστε η εταιρεία του Chaster αναγκάστηκε να πουλήσει τα δικαιώματα της σε αντίστοιχη αγγλικών συμφερόντων.³⁸

Στις αρχές του 20ου αιώνα οι αμερικανικές εξαγωγές από 90.000 δολάρια που ήταν το 1894 έφτασαν σε 5.393.000. Στο ίδιο διάστημα οι αμερικανικές εισαγωγές από την Οθωμανική Αυτοκρατορία από 6.000 ανήρχοντο στο ποσό των 60.066 δολαρίων. Ενδεικτικό χαρακτηριστικό της αύξησης της αμερικανικής οικονομικής επιθετικότητας στην Εγγύς Ανατολή ήταν η ίδρυση, το 1911, του Αμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου για την Τουρκία (American Chamber of Commerce of the Levant).

Την αμερικανική διείσδυση στην Εγγύς Ανατολή την αποκαλύπτει και η μεγάλη δραστηριότητα των φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στις επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ήδη Από το 2ο μισό του 19ου αιώνα ιδρύουν μια σειρά από σχολεία στην Εγγύς Ανατολή. Το 1863 ιδρύουν το Robert College στην Κωνσταντινούπολη, το 1886 το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυττού, το 1871 το Istanbul Women's College, το 1919 το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο του Καΐρου. Συνολικά το 1914 υπήρχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία 675 αμερικανικά σχολεία με 54.317 μαθητές.

---

³⁸ Edward Hale Bierstadt, ό. π., σ. 182

Ενδεικτικά των αμερικανικών θέσεων και επιδιώξεων στο χώρο της Εγγύς Ανατολής, είναι τα λόγια ενός εκ των στενότερων συνεργατών του προέδρου Ουίλσον. Ο R.S. Baker, έγραφε λίγο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: «Είναι απόλυτα σωστό ότι η Τουρκία υπήρξε η πιο πλούσια μεταπολεμική λεία, πλουσιότερη και από τη Σαντούγγ. Υπήρξαν ασφαλώς και οι αφρικανικές αποικίες και τα νησιά του Ειρηνικού, υπήρξαν και ορισμένα περιορισμένα εδάφη της Ευρώπης όπως η Αλσατία- Λωρένη ή η Δαλματία, όμως κανένα από αυτά τα μέρη δεν μπορούσε να συγκριθεί με την παλαιά Τουρκία, που είχε ανέπαφο και αναξιοποίητο τον πλούτο της. Εδώ υπήρχαν ανέπαφες πηγές πετρελαίου, χαλκού, αργύρου και μεταλλικών αλάτων και τεράστιες εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης που εύκολα μπορούσαν να ποτιστούν. Υπήρχε πρώτα απ' όλα άφθονος και αποδοτικός πληθυσμός».

Όπως είδαμε, η ενεργητική αμερικανική αποικιακή δραστηριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αρχίζει από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Από τότε μέχρι το 1919 η διείσδυση των ΗΠΑ στην Εγγύς Ανατολή μεγάλωνε με επιταχυνόμενους ρυθμούς. Έτσι, αμέσως μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ΗΠΑ ήταν πια σε θέση να παίξουν έναν αποφασιστικό ρόλο στην διένεξη για την κυριαρχία στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολής.

3.3 Τα συμφέροντα της Γαλλίας

Η συντριβή της Γερμανίας αναζωπύρωσε τις επιδιώξεις των Γάλλων για κυριαρχία στην ηπειρωτική Ευρώπη. Με τις υπέρογκες πολεμικές επανορθώσεις που επέβαλλαν στους Γερμανούς, σκόπευαν να δημιουργήσουν μια μεγάλη στρατιωτική δύναμη που θα κυριαρχούσε στην ήπειρο. Προς αυτή τη κατεύθυνση, αμέσως μετά τον πόλεμο κατέφυγε στην συγκρότηση συνασπισμών, όπως της Μικρής Αντάντ (Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Ρουμανία), με την ξεκάθαρη πρόθεση της εδραίωσης και επέκτασης της γαλλικής επιρροής στον ευρωπαϊκό χώρο. Ακόμα, η νέα θέση της μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έθετε και αυτή με τη σειρά της το πρόβλημα της αναδιανομής των εδαφών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

Προκειμένου να καταφέρει να εξασφαλίσει τα συμφέροντα της είχε ανάγκη από ισχυρή βιομηχανία, εξοπλισμένη με σύγχρονα τεχνικά μέσα. Οι απαιτήσεις αυτές ήταν αδύνατον να ικανοποιηθούν χωρίς την ύπαρξη πετρελαίου. Η Γαλλία σε αυτόν τον τομέα καθυστερούσε επικίνδυνα. Η γαλλική παραγωγή πετρελαίου ήταν 62.325 τόνοι τον χρόνο τη στιγμή που η παγκόσμια παραγωγή ξεπερνούσε τους 98.000.000 τόνους.

Συνεπώς, ήταν απαραίτητο να συμμετέχει στον σκληρό ανταγωνισμό για τα πετρέλαια της Ανατολής. Εκτός αυτού, σαν στρατηγική θέση η Εγγύς Ανατολή είχε μεγάλη σημασία ως στρατηγικός κόμβος για την εδραίωση του γαλλικού αποικιακού συστήματος.

Η Γαλλία είχε ισχυρές οικονομικές θέσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1914 το 60% των ξένων κεφαλαίων στην Τουρκία ήταν γαλλικής προέλευσης. Γάλλοι κεφαλαιούχοι είχαν ορυχεία στις Τουρκικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας και στην δυτική Μικρά Ασία δρούσαν γαλλικοί οικονομικοί κύκλοι όπως η «Εταιρία Μονοπωλίων του Καπνού», η «Εταιρία των Οδών», και η «Εταιρία Προकुμαιοών»³⁹.

Ισχυρές ήταν και θέσεις της Γαλλικής χρηματιστικής ολιγαρχίας στην Imperial Ottoman Bank. Επίσης, δεσπόζουσα θέση στην τουρκική οικονομία είχαν οι γαλλικές τράπεζες Credit Lyonnais και Banque Commerciale de Mediterranee. Το γαλλικό κεφάλαιο έλεγχε και άλλους τραπεζικούς οίκους όπως π. χ την Τράπεζα Αθηνών. Συνεπώς, ήταν λογικό να χρησιμοποιήσει τις οικονομικές της θέσεις στην Εγγύς Ανατολή για την εξασφάλιση των ζωτικών της συμφερόντων και ειδικά του πετρελαίου.

Πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο εξωτερικό εμπόριο της Τουρκίας η Γαλλία κατείχε τη δεύτερη θέση και διέθετε στην περιοχή έναν καλά οργανωμένο δίκτυο «φιλανθρωπικών ιδρυμάτων» που πιστοποιούσαν τη γεωπολιτική και οικονομική σημασία που απέδιδε η Γαλλία σε αυτή την περιοχή.

Στον χώρο της Μικράς Ασίας, η Γαλλία είχε λιγότερο σημαντικά μακροπρόθεσμα στρατηγικά συμφέροντα απ' ό τι η Βρετανία, είχε όμως το ίδιο έντονους συναισθηματικούς δεσμούς. Οι Γάλλοι ήταν αποφασισμένοι να διατηρήσουν την πολιτισμική τους υπεροχή στην ανατολική Μεσόγειο εξίσου με τα οικονομικά τους συμφέροντα. Επίσης ήταν αποφασισμένοι να μην αφήσουν τους ελιγμούς των Βρετανών να τους αποστερήσουν το μερίδιο τους από τα οικονομικά οφέλη που προδιέγραφε η συμφωνία Σάικς- Πικό, συμφωνία που είχε γίνει κατά τη διάρκεια του πολέμου, και με την οποία οι σύμμαχοι διαμοίραζαν μεταξύ τους την Εγγύς και Μέση Ανατολή.

---

³⁹ Στάθης Πρωταίος, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 1963, 1τ, σ. 338

3.4 Τα Ιταλικά συμφέροντα

Έντονα κατακτητικές βλέψεις στην Εγγύς Ανατολή είχε και ο Ιταλικός ιμπεριαλισμός. Παρ' όλες τις έντονα επεκτατικές της βλέψεις, οι υλικές της δυνατότητες ήταν κατώτερες των άλλων δυνάμεων. Όπως έχει αναφερθεί «ο στρατός της Ιταλίας δεν ήταν κατάλληλος για επέκταση. Για την ακρίβεια ήταν μια αξιοσημείωτα ανίκανη μαχητική μηχανή»⁴⁰. Γι' αυτό, αν ο αγγλικός ιμπεριαλισμός είχε έντονο αποικιακό χαρακτήρα, ο γαλλικός χρηματοπιστωτικό και ο γερμανικός βιομηχανικό- μιλιταριστικό, ο ιταλικός εξαιτίας της αδύναμης βάσης του ήταν υπέρμετρα καιροσκοπικός. Ο Βίσμαρκ αποκαλούσε την Ιταλία «τσακάλι», καθώς πάντα προσχωρούσε προς εκείνη την μεγάλη ιμπεριαλιστική δύναμη που θα της έδινε ένα «κόκαλο».

Η Ιταλική πολιτική για τη μικρά Ασία μολονότι υπαγορεύονταν σε μεγάλο βαθμό από αισθήματα εθνικής υπερηφάνειας και τη συντηρούσαν πιέσεις εθνικιστικού χαρακτήρα, δεν στερούνταν οικονομικών και κοινωνικών βάσεων. Για τους Ιταλούς, η πρόσκτηση εδαφικών περιοχών στη Μικρά Ασία και η κατοχή των Δωδεκανήσων επιβαλλόταν λόγω της ανάγκης για άμεση απορρόφηση του πλεονάζοντος ανθρώπινου δυναμικού μέσω της επέκτασης γεωπολιτικού χώρου. Επιπλέον, ο χώρος αυτός θα συνέβαλλε στην απόκτηση επιπρόσθετων πλουτοπαραγωγικών-ενεργειακών πηγών και στο στρατηγικό έλεγχο των θαλάσσιων συγκοινωνιών και του εμπορίου στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου. Στο μυαλό των Ιταλών η Μικρά Ασία είχε πάρει τη θέση που κατείχε η Αφρική πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁴¹

Το όνειρο των Ιταλών για κυριαρχία στη Μεσόγειο (Mare nostrum) άρχισε να αποκτά προϋποθέσεις επιτυχίας όταν στα 1911-1912 τελειώνει ο ιταλοτουρκικός πόλεμος με την κατάκτηση της Λιβύης από τους Ιταλούς. Το δεύτερο βήμα έγινε στις 17/4/1917, στο Saint Jean de Maurienne, όπου οι σύμμαχοι της Αντάντ, για να εξασφαλίσουν την ιταλική συμμετοχή στο συνασπισμό τους και την ιταλική πολεμική σύμπραξη, έδωσαν την υπόσχεση για την παραχώρηση της περιοχής της Σμύρνης στους Ιταλούς, γεγονός το οποίο δημιούργησε μια κατάσταση σύγκρουσης συμφερόντων με τις ελληνικές βλέψεις στην περιοχή.

⁴⁰ John Mearsheimer, ό. π., σ. 415

⁴¹ Michael Llewellyn Smith, *Το όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1932*, Αθήνα 2002, σ.146

Τα ελληνικά και τα ιταλικά συμφέροντα συγκρούονταν σε δυο ακόμα σημεία εκτός από τη Σμύρνη. Η ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων ανταγωνιζόταν με άμεσο τρόπο τη δίκαιη διεκδίκηση αυτών των νησιών από την Ελλάδα. Και η ελληνική διοίκηση της Βορείου Ηπείρου βρισκόταν σε κίνδυνο εξαιτίας των ιταλικών φιλοδοξιών και των ιταλικών στρατευμάτων στην Αλβανία, όπου, στις 3 Ιουνίου 1917, ο στρατηγός Φερράρο, αρχηγός του ιταλικού στρατού κατοχής είχε ανακηρύξει την «ενότητα και την ανεξαρτησία» της Αλβανίας υπό την αιγίδα της Ιταλίας.

3.5 Οι θέσεις της Ρωσίας των Μπολσεβίκων

Όπως έχουμε αναφέρει εκτενώς και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η Ρωσία είχε μια πλούσια ιστορία επεκτατικής συμπεριφοράς εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προτού οι μπολσεβίκοι έρθουν στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1917. Ο ρωσικός ιμπεριαλισμός υπήρξε πάντα ένας από τους πιο ενεργητικούς στην περιοχή της Ανατολής γεγονός που ενέτεινε τον ανταγωνισμό με τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Ωστόσο, η κατάρρευση της τσαρικής Ρωσίας ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος συντέλεσε αποφασιστικά στην απότομη αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολής.

Το νέο σοβιετικό κράτος παραιτήθηκε από όλα προνόμια του τσαρικού καθεστώτος στην Εγγύς Ανατολή, καταγγέλλοντας όλες τις συμφωνίες και τα προνόμια που είχε συνάψει η παλιά Ρωσία. Η αναθεωρημένη πλέον επίσημη πολιτική της Ρωσίας εδράζονταν στην αντίληψη πως αμέσως μετά την επανάσταση των μπολσεβίκων, η διεθνής πολιτική θα υφίσταντο μια θεμελιώδη μεταλλαγή και ότι η λογική της ισορροπίας ισχύος θα έπαυε πια κινεί τα νήματα και να αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των διεθνών εξελίξεων.⁴²

Ειδικότερα, πίστευαν ότι, με κάποια βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση, κομμουνιστικές επαναστάσεις θα εξαπλώνονταν σε ολόκληρη την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο, δημιουργώντας κράτη παρόμοιας νοοτροπίας που θα ζούσαν ειρηνικά, προτού τελικά μαραθούν εντελώς. Γι' αυτό και η περίφημη αποστροφή του Λέοντα Τρότσκι τον Νοέμβριο του 1917, όταν διορίστηκε κομισάριος Εξωτερικών Υποθέσεων: «Θα κάνω μερικές επαναστατικές διακηρύξεις προς τους λαούς και μετά θα κλείσω το μαγαζί».

⁴² John Mearsheimer, ό. π., σ. 391

Βέβαια η σοβιετική Ρωσία και ο ηγέτης της Λένιν γρήγορα κατανόησαν πως ήταν αδύνατον να εξαπλωθεί η επανάσταση σε ολόκληρη την Ευρώπη και να απαγκιστρωθεί πλήρως η Ρωσία από το πλέγμα της διεθνούς πολιτικής ισορροπίας δυνάμεων. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται άλλωστε και η μετέπειτα προσφορά βοήθειας προς την κεμαλική Τουρκία κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας της Ελλάδας.

Αυτό που έχει μεγαλύτερη αξία στη μελέτη της μεταπολεμικής Ρωσικής πολιτικής, είναι το γεγονός πως –ειδικά μετά την αποτυχημένη επέμβαση των συμμάχων στην Ουκρανία για την επαναφορά του Τσάρου και την κατάπιξη της εξέγερσης των Μπολσεβίκων- η Εγγύς Ανατολή απέκτησε για τις νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ τη σημασία του αντισοβιετικού στρατιωτικοπολεμικού προγεφυρώματος.

Συνεπώς, η Ρωσία δια της απουσίας της, διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στην διαμόρφωση των εξελίξεων στην ευρύτερη περιοχή, τόσο εξαιτίας του σφοδρού ανταγωνισμού των νικητών για την πλήρωση του κενού που άφησε, όσο και εξαιτίας του φόβου των συμμάχων για την μετατροπή της Μικράς Ασίας σε σοβιετικό προγεφύρωμα, φόβος που εντάθηκε στην αναδυόμενη προοπτική της στενότερης προσέγγισης μεταξύ σοβιετικής Ρωσίας και κεμαλικής Τουρκίας.

3.6 Τα Γερμανικά συμφέροντα

Οι θέσεις του γερμανικού ιμπεριαλισμού στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου στην Εγγύς Ανατολή ήταν πολύ ισχυρές. Κάτω από τα συνθήματα «Η Γερμανία υπεράνω όλων» και «Δρόμος προς την Ανατολή», οι Γερμανοί επιδίωξαν στις αρχές του αιώνα την αποικιακή επέκταση.

Η διείσδυση του γερμανικού κεφαλαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πραγματοποιείται με πολύ γρήγορους ρυθμούς από τα τέλη του 19ου αιώνα, πετυχαίνοντας το γερμανικό κεφάλαιο να αποτελεί το 1914 το 32,77% των ξένων επενδύσεων στην Τουρκία και το 21,31% του δημοσίου χρέους του οθωμανικού κράτους.

Οι ισχυρές θέσεις της Deutsche Bank στην οθωμανική οικονομία, η αποφασιστική συμμετοχή της σε άλλες τράπεζες, όπως στην Turkish Petroleum, η χρηματοδότηση από την πλευρά της του σιδηροδρομικού άξονα της Βαγδάτης, η μεγάλη δραστηριότητα του μονοπωλίου Krupp στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων

χρωμίου της δυτικής Μικράς Ασίας έδειχναν, όπως γράφει και ο Γερμανός μελετητής G. Bauman, τις επεκτατικές διαθέσεις του γερμανικού ιμπεριαλισμού στην Ανατολή.

Στις 3/3/1903 υπογράφηκε η γερμανοτουρκική συμφωνία για τα πετρέλαια της Εγγύς Ανατολής. Με βάση αυτή την συμφωνία η εταιρεία Societe du chemin de fer ottoman d' Anatolie, που ήταν κάτω από γερμανικό έλεγχο, αποκτούσε το δικαίωμα ελεύθερης εκμετάλλευσης του υπεδάφους μιας τεράστιας περιοχής που επεκτείνεται 20 χιλιόμετρα δεξιά και αριστερά της σιδηροδρομικής γραμμής που οδηγούσε στην Βαγδάτη. Συνεπώς, όλη η πετρελαιοφόρα περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έπεφτε στα χέρια των γερμανικών μονοπωλίων.

Ακόμα, πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία κατείχε μια από τις πρώτες θέσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα 1912 είχε την 3η θέση στο οθωμανικό εισαγωγικό εμπόριο με σύνολο εισαγωγών 22.915.000 δολάρια και την 6η θέση στο εξαγωγικό εμπόριο με σύνολο εξαγωγών 5.400.000 δολάρια. Εύκολα εξάγεται το συμπέρασμα ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούσε για την Γερμανία όχι μόνο ένας τόπος για ευνοϊκές επενδύσεις κεφαλαίων αλλά και προνομιακής τοποθέτησης των εμπορευμάτων των γερμανικών μονοπωλίων.

Τη γερμανική διείσδυση στην Εγγύς Ανατολή μαρτυρεί και η ύπαρξη σε αυτή πολυάριθμων γερμανικών κοινωφελών ιδρυμάτων. Το 1914 λειτουργούσαν στο έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 38 γερμανικά σχολεία με 3.500 μαθητές. Στη διάρκεια του πολέμου τα γερμανικά μονοπώλια αύξησαν ακόμα περισσότερο τη «διείσδυση» τους στη σύμμαχο αυτοκρατορία.

Η ήττα της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σηματοδοτεί την πλήρη κατάρρευση της ιμπεριαλιστικής της πολιτικής και κατ' επέκταση των οικονομικοπολιτικών θέσεων και επιρροής στον ευρύτερο χώρο της Ανατολής. Εντούτοις, η αξία της παράθεσης των γερμανικών συμφερόντων σε αυτή την περιοχή, έγκειται στο γεγονός, -όπως και στην περίπτωση της Ρωσίας-, της μεταπολεμικής ανατροπής του συσχετισμού δυνάμεων και της σφοδρής διαμάχης των υπολοίπων κρατών για την οικειοποίηση των ισχυρών γερμανικών συμφερόντων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

3.7 Ο ανταγωνισμός των πετρελαϊκών Τραστ

Οι ενδοσυμμαχικές αντιθέσεις στην Εγγύς Ανατολή, μεταπολεμικά οξυμένες με τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν, είχαν σαν κύριο επίκεντρο σύγκρουσης την περιοχή των πετρελαίων. Καθώς το πετρέλαιο είχε αναχθεί στον βασικό μοχλό της οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης, εντείνονταν και οι προσπάθειες μονοπόλησης του από τα μεγάλα τραστ.

Η διαμάχη των τραστ για το μοίρασμα των πετρελαίων είχε γίνει από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά ο πρωταρχικός σκοπός του αγώνα για την αναδιανομή του κόσμου ανάμεσα στις νικήτριες δυνάμεις. Πλέον, τα τραστ πετρελαίου και οι κυβερνήσεις των κρατών ταυτίζονται απόλυτα.

Όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Ε. Κλέρ «στα αμέσως επόμενα χρόνια μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, είναι πια δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς που τελειώνει η δικαιοδοσία των τραστ και που αρχίζει εκείνη των κυβερνήσεων. Αποτελεί συχνό φαινόμενο, ο άνθρωπος της χρηματιστικής ολιγαρχίας που στο πρόσωπο του ενσαρκώνονται μερικές αποφασιστικής σημασίας τράπεζες να αναλαμβάνει κρίσιμα χαρτοφυλάκια του υπουργείου των Οικονομικών, των Εξωτερικών, του Εμπορίου, της Βιομηχανίας και της Εθνικής Άμυνας. Καμία φορά μάλιστα γίνεται και πρόεδρος της συνταγματικής Δημοκρατίας. Και το αντίστροφο όμως, βλέπουμε έναν υπουργό π.χ. των Οικονομικών να αμείβεται για τις καλές του υπηρεσίες με έναν διορισμό στο συμβούλιο κάποιου ισχυρού τραστ»⁴³.

Έτσι π. χ ο λόρδος Κώρζον, υπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας και ένας εκ των διαμορφωτών της πολιτικής της Αγγλίας στα χρόνια 1919-1922, υπήρξε και βασικός μέτοχος της Turkish Petroleum, η οποία με τη σειρά της είχε ιδρυθεί με κεφάλαια της αγγλικής Shell. Επίσης οι σύμβουλοι του προέδρου Ουίλσον, John Foster Dulles, Thomas William Lamont, Ven D. Yoone, αποτέλεσαν ταυτόχρονα και τους εγκεφαλούς των τραστ Μόργκαν και Ροκφέλλερ.

Τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα των μονοπωλιακών συγκροτημάτων, της Standard Oil και της Royal Dutch Shell, εμπλεκόμενες αδιάλειπτα στον ιστό της πολιτικής των κυβερνήσεων των ΗΠΑ και της Αγγλίας αντίστοιχα, έδωσαν στα 1919-1922 σκληρή μάχη για τα πετρέλαια της Εγγύς Ανατολής.

---

⁴³ Νίκος Ψυρούκης, ό. π., σ. 79

Το μονοπώλιο του Ροκφέλλερ αποτελούνταν βασικά από έξι μεγάλες εταιρείες πετρελαίου και μια μεγάλη τράπεζα. Οι έξι μεγάλες εταιρίες πετρελαίου, που συνήθως ήταν γνωστές κάτω από το όνομα Standard Oil, ήταν οι εξής: Standard Oil- New Jersey, Socony Vacuum Oil Co, Standard Oil Co- Indiana, Standard Oil of California, Atlantic Refining Co και Ohio Oil Co. Ο Τραπεζικός οίκος Ροκφέλλερ είναι ακόμα και σήμερα γνωστός με το όνομα Chase National Bank.

Λίγο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το τραστ του Ροκφέλλερ ήταν ένα από τα δύο ισχυρότερα της Αμερικής. Αυτό και το αντίστοιχο του Μόργκαν το 1912 είχαν στην κατοχή τους το 1/3 του εθνικού πλούτου των ΗΠΑ. Τα δύο τραστ είχαν περιουσία 40 δις. Δολάρια τη στιγμή που το συνολικό ποσό του εθνικού πλούτου της Αμερικής ανέρχονταν σε 120 δις. Τα κέρδη της Standard Oil μεγάλωναν εκπληκτικά στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ενώ το 1911 ήταν 276.365.954 δολάρια, το 1918 έφθασαν τα 1.016.356.911, δηλαδή πενταπλασιάστηκαν. Τον ίδιο χρόνο, το στόλος της Standard Oil ήταν ολικού εκτοπίσματος 1.556.000 τόνων, δηλαδή διπλάσιος ολόκληρου του ελληνικού κατ' εκείνη την εποχή. Η Standard Oil από την αρχή του αιώνα μας διατηρούσε ισχυρές θέσεις τόσο στην Ευρώπη, όσο και την Λατινική Αμερική και την Εγγύς Ανατολή.

Άλλα και η Royal Dutch Shell δεν ήταν μηδαμινή. Σε δύναμη ερχόταν αμέσως μετά την Standard Oil. Συμβλημένη με την πανίσχυρη αγγλική χρηματιστική ομάδα του Ρότσιλντ και συνεργαζόμενη με την ισχυρή Anglo- Persian Oil Co και την Turkish Petroleum αποτελούσε ένα διαρκή και θανάσιμο κίνδυνο για τη Standard Oil.

Ο πόλεμος ανάμεσα στη Standard Oil και τη Shell οξύνθηκε από τις αρχές του 20ου αιώνα και μάλιστα πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1910 έλαβε χώρα ο μεγαλύτερος πόλεμος τιμών μεταξύ των δύο αυτών κολοσσών. Η Standard Oil έριξε τις τιμές του πετρελαίου κατά 50% και η Shell αμέσως απάντησε με μεγαλύτερη πτώση που έφθασε το 60%.

Ο πόλεμος συνεχίστηκε με πείσμα σε όλα τα σημεία της γης. Η Shell τον μετέφερε στην Αμερική και η Standard Oil στις περιοχές του ανταγωνιστή της. Στα 1915 η Standard Oil κατόρθωσε να εκτοπίσει τη Shell από βασικές θέσεις στη γαλλική αγορά. Το 74% των γαλλικών αναγκών σε πετρέλαιο το κάλυψε εκείνο το έτος η Standard Oil και το 1920 πέτυχε να γίνει ο αποκλειστικός σχεδόν τροφοδότης της ελληνικής αγοράς. Στη διάρκεια του πολέμου απέσπασε την άδεια της οθωμανικής κυβέρνησης και άρχισε να διεξάγει έρευνες στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής.

Χαρακτηριστικό είναι ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ, προκειμένου να διευκολύνει το έργο της Standard Oil και να εξασφαλίσει μια ευνοϊκή θέση στον επαναμοιρασμό των ζωνών επιρροής στην περιοχή, ήταν η μόνη συμμαχική δύναμη που δεν κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία. Η Shell από την άλλη, το 1915, είχε αποκτήσει σημαντικές θέσεις στην Αμερική καθώς έλεγχε το 1/8 των πετρελαίων της αμερικανικής ηπείρου.

Ο πόλεμος των δυο τραστ διεξαγόταν και δια μέσου πολλών άλλων επιχειρήσεων. Τα μονοπώλια πετρελαίου χρησιμοποιούσαν στη διαμάχη τους ένα ευρύ φάσμα επιρροής που διέθεταν σε τραπεζικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις. Η Standard Oil π.χ στη μάχη για τα πετρέλαια της Εγγύς Ανατολής χρησιμοποίησε βασικούς οικονομικούς οίκους της Γαλλίας. Κατείχε ισχυρές θέσεις στην τράπεζα Banque de Paris et des Pays Bas, που με τη σειρά της είχε σχέσεις με το τραστ Scheider- Creusot, που έλεγχε μεγάλο μέρος της γαλλικής πολεμικής βιομηχανίας. Η ίδια η τράπεζα έλεγχε το Cartel des dix, στο οποίο είχε σημαντικές θέσεις και η Standard Oil, ιδιαίτερα στις βασικές του εταιρείες, Standard Oil, Francoamericaine Petroleene, Compagnie Commerciale de Produits Petroliferes και Generale des Petroles.

Αλλά και η Shell αξιοποίησε τις σχέσεις που είχε με αποφασιστικούς χρηματιστικούς κύκλους στη Γαλλία. Συνδέονταν άμεσα με τις τράπεζες Banque de l' Union Parisienne, Banque National de Credit και την Banque de la Seine. Ταυτόχρονα, έλεγχε τις γαλλικές εταιρείες πετρελαίου Navale de l' Quest, Societe Generale des Houilles de Petrole, Societe Maritime de Petroles και Societe pour l' Exploitation de Petroles. Η ομάδα αυτή βρισκόταν σε σχέσεις με την πολεμική βιομηχανία Vickers. Η Γαλλία δεν ήταν το μοναδικό φαινόμενο. Σε όλες σχεδόν τις χώρες, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, συνέβαινε σχεδόν το ίδιο.

Σε μια αναδρομική παραφθορά της γνωστής ρήσης του Αμερικανού ανώτατου διοικητή των συμμαχικών δυνάμεων απόβασης στην Ευρώπη, κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και μετέπειτα προέδρου των ΗΠΑ Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, παρατηρούμε να εξυφαίνεται σε όλο του το μεγαλείο ο ιστός ενός πετρελαϊκού-χρηματοπιστωτικού-βιομηχανικού, και στην απόληξη αυτών, στρατιωτικού συμπλέγματος με επιρροή σε ολόκληρο τον κόσμο.

Δ' Κεφάλαιο

Η είσοδος της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και η πολιτική των Συμμάχων

4.1 Σύμπτυξη Ελληνοβρετανικών συμφερόντων πριν τον Α' Π.Π

Το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων ήρθε σαν φυσικό επακόλουθο τόσο της αποδυνάμωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του εντεινόμενου ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων στη βαλκανική χερσόνησο, όσο και της ταχείας ανάδυσης εθνικιστικών και αλτρωτικών ρευμάτων στο εσωτερικό της.

Οι πρώτες επιτυχίες των Βαλκανικών συμμαχικών στρατών δημιούργησαν στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη συναισθήματα απέχθειας για τους Τούρκους και θερμής συμπαράστασης για τους καταπιεσμένους λαούς που πολεμούσαν να αποτινάξουν το ζυγό της οθωμανικής καταπίεσης.

Ο Βενιζέλος, διαβλέποντας τα σημαντικά οφέλη που θα μπορούσε να αποκομίσει η Ελλάδα από μια ενδεχόμενη ελληνοβρετανική προσέγγιση, εργάστηκε μεθοδικά για να διαμορφώσει μια στενή στρατηγική σχέση. Η αφετηρία της εντοπίζεται τον Νοέμβριο του 1912, όταν η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων με πρωθυπουργό τον Χέρμπερτ Χένρυ Άσκουιθ και υπουργό Οικονομικών τον Ντέιβιντ Λούντ Τζώρτζ παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την εξέλιξη του Α' Βαλκανικού πόλεμου. Τα πολεμικά γεγονότα συνέπιπταν με τον αυξανόμενο προβληματισμό των Βρετανών ιθυνόντων ως προς τη θέση τους στη Μεσόγειο, ιδίως μετά και την επικράτηση της Ιταλίας στον ιταλοτουρκικό πόλεμο, ο οποίος είχε ενισχύσει τη θέση της Ρώμης με την προσάρτηση της Δωδεκανήσου και της Κυρηναϊκής στη Βόρεια Αφρική.

Ήδη, στις 26 Οκτωβρίου 1912 ο ελληνικός στρατός είχε καταλάβει τη Θεσσαλονίκη και το ελληνικό ναυτικό κυριαρχούσε στο Αιγαίο για λογαριασμό των βαλκάνιων συμμάχων της Ελλάδας. Αν και ο τερματισμός του πολέμου απείχε ακόμα, προεξοφλείτο η ήττα των Νεότουρκων και η διαμόρφωση ενός νέου χάρτη στα βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο, όπου η Ελλάδα ασφαλώς θα αποκτούσε σημαντική θέση.

Αυτή η προοπτική δεν διέφευγε της προσοχής των ιθυνόντων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, μιας κατεξοχήν ναυτικής δύναμης, η οποία ενδιαφερόταν για τη διασφάλιση της κυριαρχίας της στην περιοχή, που αποτελούσε κλειδί για τη γραμμή

επικοινωνιών για την Ινδία⁴⁴. Αρχίζει πλέον να διαφαίνεται μια μεταστροφή της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής από το δόγμα της διατήρησης της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο δόγμα του διαμελισμού της, υπο την πίεση σαφώς των εξελίξεων στη βαλκανική και το πρίσμα της εξασφάλισης ελεύθερης διόδου προς την Ινδία.

Το βρετανικό ενδιαφέρον έφτασε γρήγορα στον Βενιζέλο, ο οποίος το Δεκέμβριο του 1912 και τον Ιανουάριο του 1913 συζήτησε με τους Βρετανούς ιθύνοντες, μεταξύ αυτών και τον υπουργό Ναυτικών Τσώρτσιλ, ειδικότερα θέματα συνεργασίας. Ο ίδιος ο Λόντ Τζώρτζ είχε ζητήσει με επιμονή να μεταβεί στο Λονδίνο ο Βενιζέλος προσωπικά, δηλώνοντας χαρακτηριστικά: «Οι αποφάσεις για το μέλλον της Ελλάδας θα ληφθούν στο Λονδίνο, όχι στην Αθήνα. Είναι ένα ζήτημα ζωής και θανάτου για εσάς».

Ο Τσώρτσιλ πρότεινε να γίνει μια συμφωνία, βάση της οποίας η Βρετανική κυβέρνηση θα μπορούσε να χρησιμοποιεί την Κεφαλλονιά για τις ανάγκες του στόλου της σε καιρό ειρήνης και πολέμου. Η λογική πίσω από αυτή την πρόταση ήταν ότι με δεδομένες τις συμμαχίες των δυνάμεων εχθροί για τη Βρετανία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ήταν η Ιταλία και η Αυστρία. Σε έναν μελλοντικό πόλεμο, αν είχαν τη δυνατότητα οι Βρετανοί να αποκλείσουν την Αδριατική θα μπορούσαν να θέσουν σε αχρηστία όλον τον αυστριακό και μέρος του ιταλικού στόλου και θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε άλλα εχθρικά πλοία.

Πολύ σύντομα, οι ίδιοι οι Βρετανοί γενίκευσαν το πεδίο συνεργασίας και αποκάλυψαν ότι, εκτός από την παρεμπόδιση της εξόδου του αυστριακού στόλου στην Αδριατική και τον περιορισμό της ιταλικής παρουσίας στην ανατολική Μεσόγειο, αναζητούσαν στην Ελλάδα μια συμπληρωματική δική τους δύναμη, η οποία θα ήταν σε θέση να διατηρήσει υπο έλεγχο και για λογαριασμό της Βρετανίας το Αιγαίο, που δέσποζε στην ανατολική Μεσόγειο. Αυτό προϋπέθετε την αναδιοργάνωση του ελληνικού στόλου με την παραγγελία αντιτορπιλικών και υποβρυχίων πιο κατάλληλων για μια κλειστή θάλασσα όπως το Αιγαίο, σε σχέση με τα βαρέα θωρηκτά τα οποία προτιμούσε το ελληνικό ναυτικό στο πλαίσιο του ανταγωνισμού με την Τουρκία.

Ενδεικτικές του κλίματος που επικρατούσε στο ενδεχόμενο συνεργασίας των δύο πλευρών είναι οι θέσεις του Βενιζέλου πριν αναχωρήσει από το Λονδίνο:

---

⁴⁴ Σωτήρης Ριζάς, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, Αθήνα 2015, σ. 25

«Αισθανόταν χαρούμενος με τη σκέψη ότι οι διαπραγματεύσεις μας μας οδηγούσαν σε μια συμμαχία με την Αγγλία...και ότι το μέλλον της Ελλάδας θα ήταν πολύ διαφορετικό από το παρελθόν της, οπότε στεκόταν απολύτως μόνη, χωρίς την υποστήριξη κανενός. Τώρα θα κατασκεύαζε ένα ισχυρό ναυτικό, θα ανέπτυσσε το σιδηροδρομικό της δίκτυο και το εμπόριο και με την φιλία της Αγγλίας και της Γαλλίας θα γινόταν μια δύναμη στην Ανατολή την οποία κανείς δεν θα μπορούσε να αγνοήσει.».

Ως αντάλλαγμα, η ελληνική πλευρά προσπάθησε να συνδέσει την παροχή διευκολύνσεων στο Αργοστόλι με τη βρετανική υποστήριξη των ελληνικών βλέψεων κατά τις διαπραγματεύσεις που θα γινόταν στο τέλος του πολέμου. Ωστόσο, Λούντ Τζώρτζ επεσήμανε τις δυσκολίες που θα παρουσίαζε μια τέτοια συμφωνία. Η ιδέα του Τσώρτσιλ ήταν να παραχωρηθεί για αποζημίωση στην Ελλάδα η Κύπρος. Παράλληλα, ο Λούντ Τζώρτζ κατέστησε σαφές στον Έλληνα πρωθυπουργό ότι δεν θα συνήπτετο τυπική και δεσμευτική συνθήκη με την Ελλάδα.

Από τις ειδικότερες αυτές όψεις των συνομιλιών δεν προέκυψε κάποια συγκεκριμένη διευθέτηση για την ελληνοβρετανική ναυτική συνεργασία, η οποία ωστόσο ενισχύθηκε με την άφιξη στην Αθήνα μιας νέας Ναυτικής Αποστολής με επικεφαλής τον υποναύαρχο Μαρκ Κερ. Αυτό όμως που πρέπει να συγκρατηθεί από αυτή τη προσέγγιση είναι ότι τόσο ο Βενιζέλος όσο και οι Βρετανοί συνομιλητές του θεώρησαν πως έθεσαν το θεμέλιο της στενής συνεργασίας τους στην ανατολική Μεσόγειο⁴⁵.

Ειδικά ο Λούντ Τζώρτζ, ο οποίος από το 1916 έως το 1922 θα ηγείτο κυβερνήσεων συνασπισμού των Φιλελευθέρων με τους Συντηρητικούς και θα πρωταγωνιστούσε στη βρετανική και τη διεθνή σκηνή, θα συνεργαζόταν στενά με τον Βενιζέλο. Ιδεολογικά ήταν συγγενείς καθώς ανήκαν και οι δύο στο ρεύμα του λεγόμενου «νέου φιλελευθερισμού», ο οποίος επικράτησε στα φιλελεύθερα κόμματα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Σημαντικότερος εκφραστής του ρεύματος αυτού, το οποίο βρισκόταν στον αντίποδα του ομώνυμου νεοφιλελευθερισμού, ήταν ο Λέοναρντ Χόμπχάουζ, και συνίστατο στην παραδοχή ότι η ανάδυση κοινωνικών προβλημάτων, με σημαντικότερο αυτό της αντίθεσης κεφαλαίου- εργασίας, απαιτούσε την επέκταση της παρέμβασης του κράτους πέραν των στενών ορίων που έθετε ο φιλελευθερισμός του 19^{ου} αιώνα.

---

⁴⁵ Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 12-18

Στις συνθήκες εξάλλου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο Βενιζέλος θα ταυτιζόταν ιδεολογικά και με τις διακηρύξεις της Αντάντ, και κατ' επέκταση και του Λούντ Τζώρτζ, που αφορούσαν τα δημοκρατικά ιδεώδη και τις ελευθερίες των λαών σε αντιδιαστολή με αυτό που χαρακτήριζε ως «υλιστικές» αντιλήψεις των Κεντρικών Δυνάμεων.⁴⁶

Υπήρχε επίσης μια συγγένεια μεταξύ των δύο ανδρών στον τρόπο αντίληψης και διεξαγωγής της πολιτικής και αφορούσε την αναζήτηση ευκαιριών, τις απότομες μεταστροφές, τη ροπή προς το ρίσκο και την ανυπομονησία με τις γραφειοκρατίες που ήταν εντεταλμένες με την εξωτερική πολιτική και την ασφάλεια. Αν και αυτά ήταν ιδιαίτερα σημαντικά, εντούτοις το πλέον βασικό στοιχείο ήταν η γεωπολιτική ανάλυση του Βρετανού πολιτικού, ο οποίος έβλεπε στην Ελλάδα το νέο και χρήσιμο για τα βρετανικά συμφέροντα σύμμαχο στην ανατολική Μεσόγειο.

4.2 Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εθνικός Διχασμός

Με την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου διαμορφώθηκαν ταχύτατα δύο διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις σχετικά με το ζήτημα της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο, με πόλους από τη μια το στέμμα, το οποίο έφερε πλέον από το Μάρτιο του 1913 ο Κωνσταντίνος, και από την άλλη την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων υπό τον Βενιζέλο.

Ο Βενιζέλος, ενθουσιώδης υποστηρικτής του δεσμού –που ο ίδιος είχε δημιουργήσει– της Ελλάδας με τη Βρετανία, και έχοντας, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, μια ισχυρή πολιτική και προσωπική σχέση με τον Λούντ Τζώρτζ, ήταν ευθύς εξαρχής στο πλευρό της Αντάντ⁴⁷. Προεξοφλούσε την κυριαρχία της Βρετανίας στην ανατολική Μεσόγειο και γενικότερα εκτιμούσε ότι στην αναμέτρηση αυτή μεταξύ της ηπειρωτικής ισχύος, την οποία εκπροσωπούσε η Γερμανία, και της θαλάσσιας ισχύος, την οποία εκπροσωπούσε η Βρετανία, θα επικρατούσε η δεύτερη. Πίστευε ακόμα ότι οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα καθιστούσαν επιβεβλημένο τον προσανατολισμό προς τη Γαλλία και τη Βρετανία, και σημείωνε ότι η Γερμανία ήταν ουσιαστικά ήδη συνδεδεμένη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βουλγαρία.

⁴⁶ Μαριάννα Χριστοπούλου, «Ο ονειροπόλος πραγματοποιός: Ελευθέριος Βενιζέλος και η Μεγάλη Ιδέα, 1909-1920», στο: *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του: Ιδεολογικές αφετηρίες και επιλογές* (Επιμ. Ν. Παπαδάκης), Αθήνα 2004, σ. 263

⁴⁷ Βίκτωρ Παπακοσμάς, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το ζήτημα του αβασίλευτου δημοκρατικού πολιτεύματος (1916-1920)», στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του* (Επιμ. Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος), Αθήνα 1980, σ. 487

Ο Βενιζέλος επικαλείτο επίσης τις διώξεις των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως ένδειξη ότι η εχθρότητα των Τούρκων δεν επρόκειτο να παύσει, και πίστευε ότι δεν έπρεπε να αποκλειστεί εκ των προτέρων ο πόλεμος, αν και στη φάση αυτή δεν έθετε ως στόχο εδαφική αποζημίωση στη Μικρά Ασία.

Αντίθετα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, οι ανώτατοι αξιωματικοί του Γενικού Επιτελείου Στρατού (Βίκτωρ Δούσμανης, Ιωάννης Μεταξάς) και ο υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Στρέιτ, αν και αποδέχονταν την παραδοσιακή ευθυγράμμιση της Ελλάδας με την πολιτική της Βρετανίας ως μεγάλης ναυτικής δύναμης, αντιμετώπιζαν με θαυμασμό τη γερμανική αυτοκρατορική και μιλιταριστική ιδέα και θεωρούσαν ότι τα συμφέροντα της χώρας κατ' αυτή τη συγκυρία εξυπηρετούνταν καλύτερα από μια πολιτική ουδετερότητας, ειδικά από τη στιγμή οι δυνάμεις της Αντάντ δεν ήταν σε θέση να προσφέρουν τις απαραίτητες σε όπλα, στρατεύματα και χρήματα εγγυήσεις για τη διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας⁴⁸.

Ειδικότερα ο Στρέιτ, ο οποίος τα επόμενα χρόνια θα παρέμενε στενός συνεργάτης του βασιλιά, συνόψιζε την αντίληψη του στέμματος στο θέμα της ουδετερότητας ως θέμα αρχής. Αν και προς στιγμήν η Ελλάδα παρέμενε ουδέτερη, ο Στρέιτ ήθελε ευθύς εξαρχής να αποκλείσει την πιθανότητα εξόδου της στον πόλεμο, σε αντίθεση με τον Βενιζέλο, ο οποίος αποδεχόταν την ουδετερότητα μόνο εν αναμονή της κατάλληλης ευκαιρίας και εδαφικών ανταλλαγμάτων. Τόνιζε ότι η Ελλάδα είχε συμφέρον να παραμείνει εκτός της αναμέτρησης, εκτιμώντας ότι αφού μπορούσε να παράσχει μικρές μόνο υπηρεσίες, ιδίως μετά τους δύο Βαλκανικούς πολέμους, μικρά θα ήταν και τα ανταλλάγματα που θα λάμβανε. Η συμμαχία με τις δυνάμεις της Αντάντ θα προκαλούσε την πικρία των Κεντρικών Δυνάμεων, ειδικότερα από τη στιγμή που συνιστούσαν συμμάχους της Ελλάδας έναντι του σλαβισμού, τον οποίο όπως υπονοούσε, ενθάρρυνε η Ρωσία, σύμμαχος της Αντάντ.

Η έξοδος από την ουδετερότητα, υποστήριζε, ενείχε άλλον έναν κίνδυνο, από την πλευρά της Τουρκίας αυτή τη φορά. Σε μια ενδεχόμενη συμπλοκή της Ελλάδας με την Τουρκία θα ήταν αδύνατο να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα, έστω και με τη σύμπραξη των δυνάμεων της Αντάντ. Εξάλλου, η συμμετοχή της Ρωσίας στο γεωπολιτικό παιχνίδι στην περιοχή συνιστούσε σοβαρό πρόβλημα καθώς αν η Ρωσία τελικά ηττάτο, η Ελλάδα θα καλείτο πιθανότατα να εγκαταλείψει τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου,

---

⁴⁸ Θανάσης Μποχώτης, «Εσωτερική πολιτική 1900-1922», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα 2009, σ. 91

ενώ αν η Ρωσία νικούσε, δεν θα απέμεναν πολλά ανταλλάγματα για να λάβει η Ελλάδα από την Τουρκία.

Υπήρχαν επίσης ερωτηματικά σχετικά με την κάλυψη που θα ήταν διατεθειμένη να προσφέρει στην Ελλάδα η Αντάντ σε περίπτωση συνδυασμένης τουρκο-βουλγαρικής επίθεσης, ενώ ο Στρέιτ σημείωνε ότι οι Κεντρικές δυνάμεις δεν μειονεκτούσαν έναντι της Αντάντ από στρατιωτική άποψη.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός, όπως προαναφέρθηκε, είχε ήδη βολιδοσκοπήσει την Αντάντ για τη δυνατότητα συμμετοχής της Ελλάδας στον πόλεμο. Πρότεινε μια βαλκανική συμμαχία που θα κατένειμε τα βαλκανικά οφέλη στους υποψήφιους συμμάχους, επιφυλάσσοντας για την Ελλάδα τη Βόρειο Ήπειρο, για τη Σερβία τη Βόρειο Αλβανία και τη Βοσνία, για τη Ρουμανία την Τρανσυλβανία, και για τη Βουλγαρία μια ζώνη που θα έφθανε δυτικά έως το Μοναστήρι. Η Μικρά Ασία δεν συμπεριλαμβανόταν στα προς διεκδίκηση εδάφη.⁴⁹

Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών σερ Έντουαρντ Γκρέυ δεν φάνηκε διατεθειμένος να δεχθεί αυτή την προσφορά, καθώς στο στάδιο αυτό του πολέμου η βασική ανησυχία ήταν να εμποδιστεί η ευθυγράμμιση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Βουλγαρίας με τις Κεντρικές Δυνάμεις⁵⁰. Μια ενδεχόμενη έξοδος της Ελλάδας στον πόλεμο θα είχε ως βέβαιο αποτέλεσμα την αποξένωση της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνεπώς η άμεση εμπλοκή της Ελλάδας δεν αποτελούσε προτεραιότητα.

Ομοίως, και η γερμανική πλευρά πολύ σύντομα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ουδετερότητα της Αθήνας ήταν η πιο ευνοϊκή για το στρατηγικό σχεδιασμό του Βερολίνου, καθώς όπως είχε υποδείξει ο βασιλιάς Κωνσταντίνος στον αυτοκράτορα Γουλιέλμο, η Ελλάδα ήταν πιο ευπαθής στη βρετανική ναυτική ισχύ και συνεπώς, αν εμπλέκονταν στον πόλεμο, θα συνιστούσε βάρος και όχι πλεονέκτημα για τη γερμανική στρατιωτική προσπάθεια.

---

⁴⁹ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 29

⁵⁰ Richard Clogg, *Σύντομη Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 1984, σ. 158

4.2.1 Η Μικρά Ασία στο παιχνίδι του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Τα δεδομένα ανατράπηκαν όταν η Οθωμανική αυτοκρατορία συντάχθηκε και τυπικά με τις Κεντρικές Δυνάμεις, οπότε η Βρετανία προσάρτησε την Κύπρο, που από το 1878, αν και διοικείτο από τους Βρετανούς παρέμενε υπό Οθωμανική κυριαρχία. Άμεση επίπτωση της Οθωμανικής προσχώρησης στις Κεντρικές Δυνάμεις ήταν η προσπάθεια εκ μέρους των δυνάμεων της Αντάντ να κρατηθεί ουδέτερη η Βουλγαρία, προκειμένου να εμποδιστεί η δια ξηράς επικοινωνία των Κεντρικών Δυνάμεων με τον νέο σύμμαχο τους. Σαν δέλεαρ στη Βουλγαρία για να παραμείνει ουδέτερη, ο Γκρέυ πρότεινε να της παραχωρήσει η Ελλάδα την πρόσφατα αποκτημένη περιοχή της Καβάλας, περιοχή εξαιρετικά ζωτικού ενδιαφέροντος, καθώς της εξασφάλιζε θαλάσσια έξοδο προς το Αιγαίο. Σαν αντιστάθμισμα, ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών προσέφερε τον Ιανουάριο του 1915 «σημαντικές αλλά αόριστες εδαφικές παραχωρήσεις στις ακτές της Μικράς Ασίας»⁵¹.

Η αλλαγή της πολιτικής Βενιζέλου όσον αφορά τη Μικρά Ασία φαίνεται ότι ήταν αποτέλεσμα της αποστολής των αδελφών Μπάξτον στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1914. Ήδη το Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Βενιζέλος φαίνεται ότι είχε κάποια ιδέα για το γεγονός ότι οι Βρετανοί είχαν υποσχεθεί στους Ρώσους τον έλεγχο των Στενών. Πράγματι, η σύμπτυξη της Αντάντ συνιστούσε αναπροσανατολισμό για τη βρετανική στρατηγική. Η Ρωσία ήταν αναγκαίος σύμμαχος ώστε να μειωθεί η γερμανική στρατιωτική πίεση στο Δυτικό Μέτωπο απέναντι στη Γαλλία.

Η επιδίωξη της Πετρούπολης για έλεγχο των Στενών και της Κωνσταντινούπολης έπρεπε να ικανοποιηθεί προκειμένου να είναι δυνατή η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ο συμβιβασμός αυτός ήταν επίσης αναγκαίος προκειμένου η Βρετανική Αυτοκρατορία να προχωρήσει στην εκπλήρωση των επιδιώξεων της στην Εγγύς και τη Μέση Ανατολή, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα διαμελιζόταν ως συνέπεια της σύμπλευσης της με τη Γερμανία. Στο πλαίσιο αυτό θα ήταν χρήσιμο οι ρωσικές βλέψεις να προσανατολιστούν προς τα Στενά και όχι προς την Κεντρική Ευρώπη.

Στόχος της αποστολής των αδελφών Μπάξτον ήταν να συγκεράσουν τις αντιφατικές στρατηγικές επιδιώξεις της Ελλάδας και της Σερβίας, κερδισμένων των

---

⁵¹ στο ίδιο, σ. 159

Βαλκανικών πολέμων, και της Βουλγαρίας, χαμένης των αναμετρήσεων, ώστε να καταστεί δυνατή η έξοδος της Σόφιας στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ, η έστω η ουδετερότητα της. Υπο αυτό το πρίσμα, η βρετανική πολιτική έτεινε να ευνοεί την εδαφική αποζημίωση της Βουλγαρίας στην ελληνική και τη σερβική Μακεδονία, και την επέκταση της Ελλάδας στη Μικρά Ασία και της Σερβίας στην Αδριατική. Αυτό ακριβώς το σχέδιο ανέλαβαν να προωθήσουν οι αδελφοί Μπάξτον στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1914.

Ο Βενιζέλος επέμεινε στην ισοτιμία μεταξύ των Βαλκανικών κρατών και δήλωσε ότι θα αποδεχόταν τη παραχώρηση του Μοναστηρίου στη Βουλγαρία υπο την προϋπόθεση ότι δε θα της παρεχωρείτο έδαφος στη Θράκη. Ο Μπάξτον αντίτεινε ότι, σε περίπτωση επέκτασης εκεί της Βουλγαρίας, η Ελλάδα θα μπορούσε να αποζημιωθεί στη Μικρά Ασία, μια ιδέα, σχολίασε ο Βρετανός πρεσβευτής στην Αθήνα Φράνσις Έλλιοτ, την οποία κανένας Έλληνας έως τότε δεν είχε θεωρήσει ότι άνηκε στη σφαίρα της πρακτικής πολιτικής.

Δυο εβδομάδες μετά την περάτωση της αποστολής των αδελφών Μπάξτον ο Έλλιοτ συνάντησε τον Βενιζέλο και του τόνισε ότι η ελληνική έξοδος στον πόλεμο υπέρ της Σερβίας θα απέτρεπε την Αυστροουγγαρία από την ανάληψη μιας νέας επίθεσης εναντίον της Σερβίας. Ο Βενιζέλος αντίτεινε πως θα ήταν αδύνατον να στηρίξει την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο απλώς και μόνο για χάρη της Σερβίας, καθώς κάτι τέτοιο θα συναντούσε τη σθεναρή αντίδραση του βασιλιά και του Γενικού Επιτελείου. Μόνο η προοπτική μιας «μεγαλοπρεπούς αποζημίωσης» θα μπορούσε να τους δελεάσει. Συμπλήρωσε πως σε περίπτωση διαμελισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η Ελλάδα θα έπρεπε να αποκτήσει το τμήμα εκείνο που κατοικούνταν κατά κύριο λόγο από Έλληνες.

Ο Έλλιοτ ανέφερε ότι η Ιταλία επρόκειτο να λάβει εδαφική αποζημίωση στην Μικρά Ασία σε περίπτωση που τασσόταν υπέρ των συμμάχων, και ήταν επιφυλακτικός ως προς το σχέδιο επέκτασης της Ελλάδας στη Μικρά Ασία παρατηρώντας ότι το κατά πόσο θα ήταν πλεονέκτημα για την Ελλάδα η κατοχή της ακτογραμμής της Μικράς Ασίας θα εξαρτάτο από το ποιος θα κατείχε την ενδοχώρα. Εξάλλου, προσέθεσε, θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να ξεσπάσει επανάσταση στο εσωτερικό της Τουρκίας και ένα νέο καθεστώς να διακηρύξει ότι δεν συμμερίζονταν την πολιτική συμμαχίας των Νεοτούρκων με τη Γερμανία, και συνεπώς την εμπλοκή της Τουρκίας στον πόλεμο. Έτσι, θα ήταν αδύνατο για την Αντάντ να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Βενιζέλος έδειξε να κατανοεί τα γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά επιχειρήματα του Έλλιοτ σχετικά με την εξάρτηση της ακτής από την ενδοχώρα, και συμφώνησε ότι, αν η Τουρκία επρόκειτο να παραμείνει στη Μικρά Ασία, η Ελλάδα δε θα έδειχνε ενδιαφέρον για την κατοχή των ακτών παρά μόνο αν το τουρκικό κράτος ετίθετο υπό τέτοιον έλεγχο ώστε να καταστεί ακίνδυνο προς τα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας στην περιοχή⁵². Πρόσθεσε ότι η Ελλάδα δεν είχε να φοβηθεί κάτι από τη Ρωσία, και ότι η Ιταλία δεν έπρεπε να αποκτήσει πολύ μεγάλη εδαφική ζώνη στη Μικρά Ασία.

Ως προς τη στάση των υπολοίπων συμμάχων στις ελληνοβρετανικές διαβουλεύσεις, το γαλλικό υπουργείο Εξωτερικών παρατήρησε ότι τόσο η Ελλάδα όσο και Σερβία –η οποία θα δεχόταν αντίστοιχο διάβημα-, θα ζητούσαν διευκρινήσεις για τα εδαφικά ανταλλάγματα και ρωτούσε αν εξεταζόταν ειδικά η Σμύρνη ως αντάλλαγμα για την Ελλάδα. Στις 21 Ιανουαρίου 1915 η Πετρούπολη συμφώνησε με το Λονδίνο για την αποζημίωση της Ελλάδας στη Μικρά Ασία και παράλληλα εξέφρασε τη συμφωνία του και το Παρίσι. Ωστόσο, η ρωσική κυβέρνηση επέμενε, ειδικά ο υπουργός Εξωτερικών Σαζόνωφ, ότι ήταν θεμιτό οι σύμμαχοι να ζητήσουν την παραχώρηση της Καβάλας στη Βουλγαρία έναντι των εδαφικών ανταλλαγμάτων της Ελλάδας στη Μικρά Ασία.

Την πολιτική αυτή συνόψιζαν οι οδηγίες του Γκρέυ προς τον Έλλιοτ στις 23 Ιανουαρίου. Αν η Ελλάδα εισερχόταν στον πόλεμο ως σύμμαχος της Σερβίας, η Ρωσία και η Γαλλία ήταν έτοιμες να δεχθούν εδαφική αποζημίωση για την Ελλάδα στη Μικρά Ασία, και αν ο Βενιζέλος επιθυμούσε μια οριστική υπόσχεση, δε θα υπήρχε δυσκολία να τη λάβει. Προκειμένου όμως η Ελλάδα και η Σερβία να είναι στρατιωτικά αποτελεσματικοί παράγοντες, η Βουλγαρία έπρεπε να λάβει παραχωρήσεις στη Μακεδονία, έτσι ώστε είτε να εισέλθει και αυτή στον πόλεμο, είτε να παραμείνει ευμενώς ουδέτερη.

Στο πλαίσιο αυτών των διεργασιών, ο Βενιζέλος απηύθυνε το πρώτο υπόμνημα του στο βασιλιά στις 11 Ιανουαρίου. Η προοπτική των εδαφικών ωφελημάτων στη Μικρά Ασία αποτελούσε πλέον απόλυτη προτεραιότητα. Στο δεύτερο υπόμνημα του, στις 17 Ιανουαρίου 1915, επέμενε για την αναγκαιότητα παραχώρησης της Καβάλας, καθώς ήταν προϋπόθεση για την επίτευξη της επέκτασης στη Μικρά Ασία, η οποία θα συνιστούσε «άλλη μια εξίσου μεγάλη και όχι βέβαια ολιγώτερον πλούσια Ελλάδα». Ο

---

⁵² Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 33-34

Βενιζέλος αντιπαρέθετε την απώλεια μιας έκτασης 2.000 τ.χμ. στη Μακεδονία, την πρόσκτηση 125.000 τ.χμ. στη Μικρά Ασία.

Στο τρίτο του υπόμνημα της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1915 ο Βενιζέλος δεν άφησε καμία αμφιβολία για το ότι η πολιτική του ήταν οργανικά εναρμονισμένη με τη συμφωνία με τη Βρετανία. Ο βασιλιάς, υπενθύμιζε ο Έλληνας πρωθυπουργός, γνώριζε από καιρό τις απόψεις του για τη σκοπιμότητα της σύνδεσης της Ελλάδας με την Αγγλία, «την ισχυροτέραν των Μεγάλων Δυνάμεων», με συμφέροντα εναρμονιζόμενα με τα ελληνικά στην ανατολική Μεσόγειο, η οποία, όσο κανείς άλλος ήταν ικανή να προάγει τις ελληνικές διεκδικήσεις. Η πίστη του στη βρετανική ναυτική ισχύ ήταν απόλυτη καθώς σημείωνε ότι Αγγλία, ακόμα και μόνη, θα ήταν σε θέση να επιβάλλει τελειωτικώς τους όρους της ειρήνης, άσχετα από την τύχη των συμμάχων της.

Το ζήτημα πάντως της παραχώρησης της Καβάλας δεν ήταν δυνατόν να ξεπεραστεί λόγω των αντιδράσεων στην Ελλάδα, και αυτή τη διαπίστωση αντανάκλα και η διαβεβαίωση του Λούντ Τζώρτζ προς τον Βενιζέλο, ότι το Λονδίνο δεν επέμενε πλέον για την Καβάλα, καθώς η αποζημίωση της Βουλγαρίας θα ήταν «κυρίως θέμα της Σερβίας»⁵³. Τη συνειδητοποίηση εκ μέρους της Αντάντ ότι η παραχώρηση της Καβάλας ήταν ανέφικτη πολιτικά αντικατοπτρίζει και τηλεγράφημα του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών προς τις κυβερνήσεις της Πετρούπολης και του Λονδίνου στις 26 Ιανουαρίου 1915, στο οποίο σημειωνόταν ότι γαλλική κυβέρνηση ήταν έτοιμη να αποδεχθεί την παραχώρηση στη Βουλγαρία της Θράκης με όριο τη γραμμή Αίνου-Μηδείας και του Μοναστηρίου. Στο τηλεγράφημα αυτό δεν γίνεται καμία αναφορά στην Καβάλα.

Στην Αθήνα η πρόταση της Αντάντ αποτέλεσε την αφορμή για την αποκρυστάλλωση των διαφωνιών μεταξύ του Βενιζέλου και του στέμματος, το οποίο υποστηρίζονταν και από το Γενικό Επιτελείο. Όταν ο Βενιζέλος ανακοίνωσε ότι προσφέρονταν στην Ελλάδα τμήματα της Μικράς Ασίας, ο Μεταξάς ρώτησε ποια στρατιωτική δύναμη θα προσέβαλλε τον τουρκικό στρατό στη Μικρά Ασία, καθώς η Αντάντ δεν μπορούσε να διαθέσει δυνάμεις πέραν της περιοχής των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου.

Ο Βενιζέλος, αφού πρώτα διευκρίνισε ότι δεν ετίθετο πλέον θέμα παραχώρησης της Καβάλας ως ανταλλάγματος στη Βουλγαρία, απάντησε ότι η Ελλάδα θα «προσετίθετο» και θα εκστράτευε στη Μικρά Ασία, για να αντιτείνει ο Μεταξάς ότι

⁵³Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 106

έτσι η ελληνική επικράτεια στη Μακεδονία θα παρέμενε εκτεθειμένη σε βουλγαρικό πλήγμα.

Την επόμενη, ο Μεταξάς υπέβαλλε στον Βενιζέλο, όπως του είχε ζητηθεί, υπόμνημα σχετικά με τη δυνατότητα διαίρεσης της Μικράς Ασίας, έτσι ώστε να καθοριστεί η ζώνη των ελληνικών αξιώσεων. Ο Μεταξάς παρατηρούσε ότι η Μικρά Ασία αποτελούσε σύνολο μερών τα οποία συνδέονταν στενά μεταξύ τους από άποψη γεωγραφική, ιστορική, οικονομική και εθνολογική. Η πολιτική διαίρεση της χερσονήσου ήταν αδύνατη χωρίς εθνολογικές και οικονομικές συνέπειες.

Αν επιβαλλόταν κάτι τέτοιο όμως από πολιτική άποψη, η διαίρεση θα μπορούσε να γίνει με βάση μια γραμμή από το Αλά Νταγ η οποία θα διέρχονταν από το Χασάν Νταγ, τη λίμνη Τουζ-Γκιολού (Αλμυρά Λίμνη) και την περί την Άγκυρα ορεινή χώρα που διαχωρίζει τη λεκάνη του Κιζίλ Ιρμάκ (Άλυσ) από τον Σαγγάριο, και θα κατέληγε στη Μαύρη Θάλασσα μεταξύ Ερεγλί και Σινώπης. Δυτικά της γραμμής αυτής παρουσιαζόταν διάφορες φυσικές και γεωγραφικές δυνατότητες που θα μπορούσαν να στηρίξουν τη διανομή των εδαφών, αν δεν υπήρχε «αρκετά εμφανής ομοιογένεια πληθυσμών», συμπλήρωνε ο Μεταξάς αναφερόμενος στην πληθυσμιακή υπεροχή του τουρκικού στοιχείου.

Αν και αυτό το τμήμα έπρεπε να διαιρεθεί, τότε τα όρια θα ήταν αυθαίρετα. Φυσικός διαχωρισμός θα μπορούσε να υπάρξει μόνο προς το νότο. Ο Μεταξάς πίστευε ότι τη χερσόνησο της Καλλίπολης έπρεπε οπωσδήποτε να την κατέχει αυτός που κατείχε τη δυτική Μικρά Ασία, ενώ τις δυο όχθες του Ελλησπόντου αυτός που κατείχε το Βόσπορο και την Προποντίδα. Ο Μεταξάς στην αναφορά του προσέθετε ένα στοιχείο που θα είχε πρακτική σημασία στο μέλλον, ότι η χάραξη του δυτικού ορίου ακολουθώντας το όριο του σαντζακίου του Αϊδινίου, δηλαδή μια οριοθέτηση που έμοιαζε με αυτή της ζώνης της Σμύρνης που θα παρεχωρείτο στην Ελλάδα το 1919-1920, θα συνιστούσε οικονομική αυθαιρεσία.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, ενώ ο Μεταξάς ήταν εμφανώς αρνητικός στην εμπλοκή στη Μικρά Ασία, η χάραξη της γραμμής που περνούσε από το οροπέδιο της Άγκυρας και του Σαγγαρίου θα είχε επίδραση στην ελληνική στρατιωτική σκέψη το 1920-1922. Οι Έλληνες στρατιωτικοί αναζητώντας μια ασφαλή γραμμή η οποία θα απέκλειε την τουρκική επανάκαμψη, θα διεύρυναν διαρκώς το πεδίο του στρατηγικού

τους ενδιαφέροντος και θα κατέληγαν περίπου σε αυτή τη γραμμή, η και πέραν αυτής, σε μια πολύ προωθημένη θέση σε σχέση με τα παράλια της Μικράς Ασίας.⁵⁴

Ο Μεταξάς έθετε το θέμα με σαφήνεια τόσο από τη στρατιωτική όσο και τη γενικότερη στρατηγική του όψη. Τόνιζε πως το πρόβλημα συνοψιζόταν στο ότι η Ελλάδα δε διέθετε αρκετές δυνάμεις για να αναλάβει διμέτωπο αγώνα. Επίσης, το Γενικό Επιτελείο ήταν αντίθετο στην ελληνική συμμετοχή στην επικείμενη συμμαχική εκστρατεία των Δαρδανελίων, καθώς διέθετε δύναμη 100 ταγμάτων, έναντι 240 του βουλγαρικού στρατού και επιπλέον οι Τούρκοι είχαν οχυρώσει την Κωνσταντινούπολη. Αν διετίθετο ισχυρή συμμαχική δύναμη η οποία θα περιόριζε τους Τούρκους στη ζώνη Ανδριανούπολης, Καλλιπόλης και Κωνσταντινούπολης, τότε ο ελληνικός στρατός θα μπορούσε να ανταπεξέλθει έναντι του βουλγαρικού, ή εναλλακτικά η Ελλάδα θα μπορούσε να διαθέσει μόνο ναυτική δύναμη για την εκστρατεία των συμμάχων στα Δαρδανέλια.

Πέραν της στρατιωτικής-στρατηγικής όψης, υπήρχε άλλο ένα θέμα που επηρέαζε τη στάση και την επιχειρηματολογία του αντιβενιζελισμού, και αυτό ήταν η βαρύτητα του ρωσικού παράγοντα στο πλαίσιο της Αντάντ. Στην αντιβενιζελική συλλογιστική προέβαλλε με σαφήνεια η ασυμβατότητα της συμμετοχής της Ελλάδας σε μια συμμαχία η οποία υποσχόταν στη Ρωσία τον έλεγχο των Στενών και της Κωνσταντινούπολης, που αποτελούσε την κορωνίδα της Μεγάλης Ιδέας.

Το ζήτημα αυτό κατέστη κεντρικό στην επιχειρηματολογία του Κωνσταντίνου και των υποστηρικτών του έναντι των συμμάχων. Στην Αθήνα, όπως ενημέρωνε το Foreign Office (υπουργείο Εξωτερικών της Βρετανίας), υπήρχε η αίσθηση πως η συμμετοχή της Ελλάδας σε έναν πόλεμο που θα βοηθούσε τη Ρωσία να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη ήταν «ανοησία».⁵⁵

4.2.2 Η πρώτη παραίτηση Βενιζέλου

Η επικείμενη έναρξη των αγγλογαλλικών ναυτικών επιχειρήσεων για την εκπόρθηση των Δαρδανελίων αποτέλεσε για τον Βενιζέλο, παρά την αντίθετη γνώμη του βασιλιά του Μεταξά και του Γενικού Επιτελείου, μια πρώτης τάξης ευκαιρία για την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ. Η διαφωνία τους σε αυτό το ζήτημα οδήγησε στην παραίτηση Βενιζέλου. Αφού

⁵⁴ Ξενοφών Στρατηγός, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, Αθήνα 1986, σ. 256-257

⁵⁵ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 40

εξετάσθηκαν και άλλες δυνατότητες, ο βασιλιάς ανέθεσε τελικά την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο βουλευτή Αχαΐας Δημήτριο Γούναρη. Στην κυβέρνηση του συμμετείχαν αξιόλογοι πολιτικοί, όπως ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, ο Νικόλαος Στράτος, ο Χαράλαμπος Βοζίκης και ο Παναγής Τσαλδάρης.

Παρά το γεγονός ότι το διαμορφούμενο αντιβενιζελικό πλέγμα, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, ήταν αρνητικό σε μια εμπλοκή στη Μικρά Ασία, οι συνθήκες που είχε δημιουργήσει η διπλωματία του Βενιζέλου είχαν ως συνέπεια η κυβέρνηση Γούναρη να αισθανθεί υποχρεωμένη να διερευνήσει τις σχετικές δυνατότητες. Στο πλαίσιο αυτό η Αθήνα εξέτασε τις γαλλικές προθέσεις μέσω του πρίγκηπα Γεωργίου, νεότερου αδελφού του βασιλιά Κωνσταντίνου και συζύγου της Μαρίας Βοναπάρτη, ο οποίος έκλινε προς τη Γαλλία και την Αντάντ. Ο πρίγκηπας Γεώργιος ήρθε σε επαφή με τον Γάλλο πρόεδρο της Δημοκρατίας Ραϋμόν Πουανκαρέ, τον πρωθυπουργό Αριστίντ Μπριάν και τον υπουργό Εξωτερικών Τεοφίλ Ντελκασσέ.

Οι συνομιλητές του επιβεβαίωσαν ότι οι σύμμαχοι είχαν πράγματι προσφέρει τη Σμύρνη και την ενδοχώρα της στην Ελλάδα, αλλά τόσο η ακριβής έκταση όσο και το θέμα των εδαφικών εγγυήσεων έναντι της Βουλγαρίας παρέμεναν αδιευκρίνιστα. Επίσης, τόνισαν πως η εκστρατεία εναντίον της Τουρκίας δεν θα οδηγούσε κατ' ανάγκη στον διαμελισμό της αυτοκρατορίας, αλλά αυτός, είτε ολικός είτε μερικός, θα μπορούσε να προκύψει ως αποτέλεσμα της εκστρατείας. Μόνο οι περιστάσεις μπορούσαν να προσδιορίσουν τη στάση της Αντάντ επί του προκειμένου. Η τελευταία δεν μπορούσε να δεχθεί ως όρο για τη σύμπραξη της Ελλάδας τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ήττα των συμμάχων στα Δαρδανέλια όξυνε ακόμα περισσότερο τη διάσταση μεταξύ Αθήνας και Αντάντ, ενώ η Γαλλική απάντηση στον πρίγκηπα Γεώργιο ότι το Παρίσι δεχόταν την Ελλάδα ως σύμμαχο αλλά άνευ όρων και αμέσως, με μόνη ανταμοιβή τμήμα της Μικράς Ασίας και χωρίς αυτό να προσδιορίζεται, τερμάτισε στην ουσία τις σχετικές επαφές. Το Μάιο η κυβέρνηση Γούναρη ανακοίνωσε τη διατήρηση της ουδετερότητας της Ελλάδας καθώς η Αντάντ δεν είχε ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της Αθήνας.

4.2.3 Η επάνοδος Βενιζέλου και η δεύτερη παραίτηση

Προκειμένου να βρεθεί λύση στο νέο πολιτικό αδιέξοδο, ο Κωνσταντίνος προέβη στην διενέργεια εκλογών, τον Ιούνιο του 1915. Ο Βενιζέλος κέρδισε για ακόμα μια φορά, εξασφαλίζοντας την κοινοβουλευτική πλειοψηφία 184 εδρών σε σύνολο 317. Με την εκ νέου ανάληψη της πρωθυπουργίας, δύο νέα εξωτερικά δεδομένα επρόκειτο να επηρεάσουν καθοριστικά τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις. Η επικείμενη επίθεση της Βουλγαρίας κατά της Σερβίας, μετά από μια μυστική συνθήκη του Τσάρου Φερδινάνδου της Βουλγαρίας και των Κεντρικών δυνάμεων, ανακίνησε σε οξεία μορφή το θέμα των υποχρεώσεων της Ελλάδας προς τη Σερβία, βάσει της Συνθήκης του 1913. Προκειμένου να εφαρμόσει την ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας και στην προσπάθεια του να δημιουργήσει τετελεσμένο γεγονός, ο Βενιζέλος πρόλαβε, πριν αντιδράσει ο Κωνσταντίνος, να προτείνει στην Αντάντ, στις 8 Σεπτεμβρίου, την αποστολή στρατευμάτων μέσω Θεσσαλονίκης προς ενίσχυση της Σερβίας.⁵⁶

Οι Αντιβενιζελικοί από την πλευρά τους υποστήριζαν ότι η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να βοηθήσει τη Σερβία αν τη χτυπούσε μόνο η Βουλγαρία και ότι η συνθήκη δεν ήταν δεσμευτική σε περίπτωση εμπλοκής των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο Κωνσταντίνος, ενώ συμφώνησε αρχικά με το αίτημα του Βενιζέλου για επιστράτευση, συνέχισε να επιμένει στην ουδετερότητα της Ελλάδας και υστερόχρονα αντιτάχθηκε στην αποστολή στρατευμάτων από τη Γαλλία, παρόλο που η απόβαση είχε ήδη ξεκινήσει. Ο Βενιζέλος από πλευράς του κέρδισε την υποστήριξη της Βουλής για την αποστολή στρατευμάτων στο πλευρό των Σέρβων, γεγονός που είχε σαν αποτέλεσμα ο Κωνσταντίνος να ζητήσει την παραίτηση του. Θα πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό πως η Μικρά Ασία αυτή τη φορά δεν αποτελούσε ενεργό ζήτημα στις επαφές μεταξύ Βενιζέλου και συμμάχων.⁵⁷

Η δεύτερη παραίτηση Βενιζέλου, στις 5 Οκτωβρίου 1915, σήμανε και την οριστική κατάρρευση των σχέσεων του πρωθυπουργού με τον βασιλιά. Ακολούθησε η διάλυση της Βουλής και η προκήρυξη νέων εκλογών για τις 6 Δεκεμβρίου 1915. Οι Φιλελεύθεροι αποφάσισαν να απόσχουν, θεωρώντας αντισυνταγματική τη δεύτερη ουσιαστικά διάλυση της Βουλής, αποσυρόμενοι από οποιαδήποτε συμμετοχή στην

⁵⁶ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, «Οι πολιτικές εξελίξεις: Από το Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6 (2003), σ. 19

⁵⁷ Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Αθήνα 2006, 2τ, σ. 885-894

πολιτική ζωή. Στις εκλογές αυτές την πλειοψηφία κατέλαβε το Κόμμα Εθνικοφρόνων του Γούναρη.

Η αποχή των Βενιζελικών από την πολιτική ζωή συνέπεσε με μια περαιτέρω επιδείνωση στις σχέσεις μεταξύ της ουδετερόφιλης βασιλικής κυβέρνησης στην Αθήνα και των δυνάμεων της Αντάντ. Η αφορμή δόθηκε καθώς κατά την απόβαση στη Θεσσαλονίκη το 1915, Βρετανοί και Γάλλοι έδειξαν πολύ μικρό σεβασμό για την ελληνική κυριαρχία. Οι σχέσεις οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο με την κατάληψη, τον Ιανουάριο του 1916, της Κέρκυρας μέσω της οποίας αποσύρθηκε ο ηττημένος σερβικός στρατός. Στην επιδείνωση των σχέσεων είχε επίσης διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και η παράδοση σε Γερμανούς και Βούλγαρους του σημαντικού στρατιωτικού οχυρού του Ρούπελ στη Μακεδονία, στις 22 Μαΐου 1916.⁵⁸

Κρίσιμη καμπή αποτέλεσε η διακοίνωση της Αντάντ, στις 8 Ιουνίου 1915, που επέβαλε στον Κωνσταντίνο την αντικατάσταση της κυβέρνησης Σκουλούδη και ορισμένων οργάνων της, τη διάλυση της Βουλής και γενική αποστράτευση. Μετά την ολοκλήρωση της γενικής αποστράτευσης, θα ακολουθούσαν νέες εκλογές, στις 4 Σεπτεμβρίου 1916. Τον Σκουλούδη αντικατέστησε και πάλι ο Ζαΐμης, ωστόσο, με την ανάμειξη του Επιτελείου και προσωπικά του Ι. Μεταξά, η αποστράτευση συντονίστηκε με τη δημιουργία συνδέσμων Επιστράτων που συγκρότησαν τη πρώτη μαζική πολιτική οργάνωση στην Ελλάδα με σχεδόν 200.000 μέλη.

Βγαίνοντας από το οργανωτικό πλαίσιο του επίσημου στρατεύματος, οι συμπαγείς μάζες εφέδρων εντάσσονταν αμέσως σε εκείνο των συνδέσμων, δημιουργώντας έναν άτυπο βασιλικό στρατό. Οι Επιστρατοί δήλωναν τυφλή πίστη και υπακοή στον Κωνσταντίνο ως αρχηγό του στρατού κατά τους Βαλκανικούς πολέμους και με την προοπτική των εκλογών, επιδόθηκαν αμέσως στην τρομοκράτηση των αντιπάλων, έχοντας εξελιχθεί ουσιαστικά σε ένα κράτος εν κράτει.

Οι δυνάμεις της Αντάντ εν τω μεταξύ, χρησιμοποιώντας ως πρόφαση μια σκηνοθετημένη επίθεση εναντίον της πρεσβείας της Γαλλίας στην Αθήνα στις 27 Αυγούστου και έχοντας ως μοχλό πίεσης τον Γαλλικό στόλο που είχε καταπλεύσει το Φάληρο υπό τον ναύαρχο Φουρνιέ, απαίτησαν τη διάλυση των Επιστράτων και την αναβολή των εκλογών. Η κυβέρνηση Ζαΐμη υπάκουσε αμέσως πριν παραιτηθεί και σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Ν. Καλογερόπουλο. Η διάλυση των Επιστράτων ήταν εξίσου σκηνοθετημένη με το περιστατικό που την προκάλεσε.

---

⁵⁸ Richard Clogg, ό. π., σ. 163

4.2.4 Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και η επανένωση της Ελλάδας υπό τον Βενιζέλο

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος δεν θα μπορούσε να παραμείνει αμέτοχος σε αυτό τον καταγισμό γεγονότων. Στα τέλη Αυγούστου 1916, φανατικοί οπαδοί του στη Μακεδονία ίδρυσαν μια επιτροπή Εθνικής Άμυνας στο ενδεχόμενο βουλγαρικής επίθεσης. Την επιτροπή αυτή αποτελούσε μια ομάδα εξεχόντων πολιτών της πόλης και ένας μικρός αριθμός αξιωματικών με επαναστατικά σχέδια⁵⁹.

Σαν πρωταρχικό στόχο είχε τη δημιουργία μιας μεγάλης μάχιμης μονάδας που θα υποστήριζε τις συμμαχικές δυνάμεις στα Βαλκάνια ανεξάρτητα από τη βασιλική κυβέρνηση της Αθήνας. Στα τέλη Σεπτεμβρίου, ο Βενιζέλος αποφάσισε να μεταβεί στην Κρήτη όπου σχημάτισε προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση. Στη συνέχεια, δημιούργησε την επονομαζόμενη επαναστατική «τριανδρία», αποτελούμενη από τον ίδιο, το ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη και το στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή. Αναχώρησε για τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και κατέληξε στη Θεσσαλονίκη, όπου και εγκαταστάθηκε, μεταβάλλοντας την Εθνική Άμυνα σε κανονικό σώμα στρατού.

Η δημιουργία της περίφημης κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας και η διαίρεση της Ελλάδας σε δύο ξεχωριστά πολιτικά και γεωγραφικά τμήματα είναι πλέον γεγονός και αποτελεί την κορύφωση του «Εθνικού Διχασμού». Εντούτοις, ο Βενιζέλος με τις επόμενες δηλώσεις και πράξεις του, υπονοούσε καθαρά ότι η εξέλιξη αυτή δεν αποτελούσε επαναστατική και αντιμοναρχική στάση. Κάτι τέτοιο πράγματι ίσχυε, εν μέρει βέβαια, καθώς αφενός ο ίδιος εξαρτώνταν από την υποστήριξη της Αντάντ, αφετέρου η στάση της δεύτερης προς τον βασιλιά παρέμενε διφορούμενη. Οι δυνάμεις της Αντάντ, ενώ υπόσχονταν υποστήριξη στο καθεστώς του, απέφευγαν την άμεση αναγνώριση, καθώς επέμεναν ακόμα στην προσπάθεια συμφιλίωσης με την Κωνσταντινική κυβέρνηση, με την οποία διατηρούσαν πλήρεις διπλωματικές σχέσεις.⁶⁰

Οι προσδοκίες της Αντάντ ωστόσο δεν ευοδώθηκαν, και έτσι τον Δεκέμβριο του 1916 αποφασίστηκε η απόβαση βρετανικών και γαλλικών στρατευμάτων στην Αθήνα με σκοπό να υποστηρίξουν τις απαιτήσεις για όπλα και πολεμικό υλικό και να

⁵⁹Βίκτωρ Παπακοσμάς, ό. π., σ.488

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 489

εξασφαλίσουν τον έλεγχο των σιδηροδρόμων μέχρι το βορρά. Η απόβαση αυτή θεωρήθηκε ως κατάφωρη ανάμειξη των Προστάτιδων Δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας και αντιμετωπίστηκε με ένοπλη αντίσταση, αναγκάζοντας τις αποβατικές δυνάμεις –αφού υπέστησαν πολλές απώλειες- να υποχωρήσουν .

Αποτέλεσμα ήταν να αναζωπυρωθεί το μένος εναντίον των Βενιζελικών. Ακολούθησαν αντίποινα μεγάλης κλίμακας στις περιοχές που ήταν κάτω υπό τον έλεγχο της βασιλικής κυβέρνησης και ενορχηστρώθηκε ένα εκτεταμένο διήμερο πογκρόμ εναντίον βενιζελικών πολιτών αλλά και γνωστών πολιτικών το οποίο άφησε πίσω τουλάχιστον 35 νεκρούς. Οι εκκαθαρίσεις εναντίον των Βενιζελικών που έμειναν στην ιστορία με το όνομα «Νοεμβριανά», δημιούργησαν πλέον αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ του Κωνσταντίνου και της κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη, η οποία τον κήρυξε έκπτωτο.

Η Βρετανία και η Γαλλία αναγνώρισαν πια και τυπικά την κυβέρνηση Βενιζέλου και προέβησαν στον αποκλεισμό σημαντικών περιοχών της Ελλάδας, κυρίως της Πελοποννήσου και της νότιας Ρούμελης, που παρέμεναν πιστές στο βασιλιά. Στις 18 Δεκεμβρίου, νέα διακοίνωση της Αντάντ απαίτησε όχι μόνο να συγκεντρωθεί ο στρατός του Κωνσταντίνου στην Πελοπόννησο αλλά και να απαγορευθεί κάθε συγκέντρωση των Επιστράτων βόρεια του Ισθμού. Στις 29 Μαΐου 1917, έχοντας διατάξει την κατάληψη του Ισθμού, ο Γάλλος αρμοστής Ζονάρ επέδωσε στον πρωθυπουργό Α. Ζαΐμη, ο οποίος, εν τω μεταξύ, είχε αντικαταστήσει τον Σπ. Λάμπρο από τις 21 Απριλίου, τηλεσίγραφο αξιώνοντας την άμεση παραίτηση του Κωνσταντίνου.

Ο Κωνσταντίνος υπέκυψε τελικά στην πίεση της Αντάντ και στις 2 Ιουνίου αναχώρησε από την Ελλάδα χωρίς τυπικά να παραιτηθεί. Τον διαδέχθηκε ο δευτερότοκος γιός του Αλέξανδρος και ο Βενιζέλος ορκίστηκε πρωθυπουργός της ενωμένης πλέον Ελλάδας μεταφέροντας την έδρα της κυβέρνησης του στην Αθήνα. Μια από τις πρώτες του ενέργειες είναι να αναβιώσει τη διαλυθείσα Βουλή του Μαΐου του 1915, την επονομαζόμενη και ως «βουλή των Λαζάρων» η οποία κυριολεκτικά «αναστήθηκε εκ νεκρών».

Με την αντιπολίτευση να απέχει από τις εργασίες της βουλής, ο Βενιζέλος εξασφάλισε μια επιβλητική ψήφο εμπιστοσύνης επικυρώνοντας με αυτό τον τρόπο τη συνταγματική νομιμότητα της κυβέρνησης του. Μόλις απέκτησε τον σταθερό έλεγχο όλης της χώρας, ο Βενιζέλος διέθεσε περίπου 9 μεραρχίες στο Μακεδονικό μέτωπο, οι οποίες είχαν καθοριστική συμβολή στη συντριβή των ενωμένων Αυστριακών,

Γερμανικών και Βουλγαρικών δυνάμεων από τις αντίστοιχες συμμαχικές, υπό την αρχηγία του Γάλλου στρατηγού Φρανσί ντ' Εσπερύ, τον Σεπτέμβριο του 1918 .

Το εθνικό σχίσμα του 1916-1917 εκτός από τις σοβαρές επιπτώσεις που είχε στον κοινωνικό ιστό της χώρας, επηρέασε άμεσα και το στράτευμα. Η αύξηση της δύναμης του λόγω των Βαλκανικών πολέμων είχε συνέπεια και τη διεύρυνση του σώματος των αξιωματικών, πολλοί από τους οποίους είχαν προβιβαστεί χωρίς να έχουν φοιτήσει στη Σχολή Ευελπίδων, με αποτέλεσμα το σώμα να χάσει την ομοιογένεια του. Έτσι η διάσταση σχετικά με το ζήτημα της συμμετοχής στον πόλεμο θα δίχαζε βαθιά ένα ήδη ανομοιογενές σώμα. Όταν το 1917 ο Βενιζέλος επανήλθε στην Αθήνα, αποτάχθηκαν περίπου 1.500 αξιωματικοί προσκείμενοι στον Κωνσταντίνο. Αυτοί θα επέστρεφαν στην υπηρεσία το 1920.⁶¹

4.3 Πολιτικοί στόχοι και συμφωνίες συμμάχων

Η ένταξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων έδωσε την ευκαιρία σε όλα τα μέλη της Τριπλής Συμμαχίας να υλοποιήσουν μερικές, εάν όχι όλες, πάγιες επιδιώξεις τους. Για τα περισσότερα από τα μέλη, σε αυτό το σημείο του πολέμου, δεν υπήρχε τίποτα το ασυμβίβαστο μεταξύ των βασικών τους στόχων και της πολεμικής σύγκρουσης με την Τουρκία.

Η Ρωσία επεδίωκε να θέσει υπο τον έλεγχο της την Κωνσταντινούπολη και τα Στενά. Η Ιταλία είχε συγκεκριμένες πολιτικές και εδαφικές βλέψεις στη Μικρά Ασία και η Γαλλία εποφθαλμιούσε την ανατολική Μεσόγειο. Για τη Βρετανία, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο πόλεμος με την Οθωμανική Αυτοκρατορία σήμανε το τέλος μιας μακροχρόνιας πολιτικής που στόχευε την ακεραιότητα της Πύλης, ώστε να αποτελεί τον προμαχώνα κατά του ρωσικού επεκτατισμού που απειλούσε να κόψει το νήμα ζωής της Βρετανικής Αυτοκρατορίας με την Ινδία.

Προκειμένου να ρυθμίσουν τις διάφορες επιδιώξεις τους, τα μέλη της Συμμαχίας διεξήγαγαν σειρά συνομιλιών και διαπραγματεύσεων που οδήγησαν τελικά στη σύναψη ενός πλέγματος συμφωνιών, μερικές από τις οποίες είχαν αλληλοσυγκρουόμενα σημεία, αλλά το σύνολο τους είχε σαν κύριο στόχο το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

⁶¹ Θάνος Βερέμης, *Ο στρατός στην ελληνική πολιτική*, Αθήνα 2000, σ. 90-106

Στις 18 Μαρτίου 1915, μετά από πρόταση της Πετρούπολης, τα τρία μέλη της Συμμαχίας (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία) υπέγραψαν μυστική συμφωνία η οποία προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την προσάρτηση από τη Ρωσία της Κωνσταντινούπολης, της δυτικής όχθης του Βοσπόρου, της θάλασσας του Μαρμαρά με τα νησιά της, των Δαρδανελίων, της νότιας Θράκης, των νήσων Ίμβρου και Τένεδου, καθώς και της παράκτιας περιοχής της Μικράς Ασίας που βρίσκεται ανατολικά του Βοσπόρου μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο.

Σε αντάλλαγμα, η Ρωσία δεσμεύτηκε να επιτρέψει στις άλλες Ευρωπαϊκές δυνάμεις να χρησιμοποιούν ελεύθερα το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης και εγγυήθηκε την ελεύθερη διέλευση των Στενών. Ανέλαβε επιπλέον την υποχρέωση να διαπραγματευτεί αργότερα ξεχωριστές συμφωνίες διά των οποίων θα αναγνώριζε τα ειδικά συμφέροντα που είχαν η Βρετανία και η Γαλλία στο ασιατικό τμήμα της Τουρκίας. Τέλος, συγκατατέθηκε στη δημιουργία ανεξάρτητου μουσουλμανικού κράτους στην Αραβία. Με τη Συμφωνία της Κωνσταντινούπολης, η Βρετανία εγκατέλειψε και επίσημα τους στόχους που προωθούσε στην Εγγύς και Μέση Ανατολή καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, και η Ρωσία απέκτησε τελικά την πολυπόθητη πρόσβαση στα θερμά ύδατα της Μεσογείου.

Η κατοπινή πτώση του τσαρικού καθεστώτος στη Ρωσία ουσιαστικά έθεσε σε αχρηστία αυτή τη συνθήκη καθώς οι Μπολσεβίκοι αυτοακύρωσαν όλες τις προηγούμενες ρωσικές εδαφικές αξιώσεις στην περιοχή των Στενών. Πρακτικά λοιπόν δεν εφαρμόστηκε ποτέ, εντούτοις, στην επερχόμενη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, άφησε ένα πολύ ισχυρό πολιτικοστρατηγικό ιδεολογικό αποτύπωμα. Διαμορφώθηκε η αντίληψη πως εν τη απουσία της Ρωσίας, θα ήταν άδικο να επιδικαστεί η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά σε οποιαδήποτε άλλη δύναμη η συνδυασμό δυνάμεων εκτός από την Τουρκία⁶².

Τον Απρίλιο του 1915, υπεγράφη και δεύτερη μυστική συμφωνία που επικύρωνε την «προδοσία» της Ιταλίας έναντι των συμμάχων της –Κεντρικών Δυνάμεων-, και την ένταξη της στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ. Με τη Συνθήκη του Λονδίνου, οι συμμαχικές δυνάμεις εκχώρησαν στην Ιταλία, μεταξύ άλλων, την πλήρη κυριαρχία επί των Δωδεκανήσων και της Λιβύης, καθώς και μια εδαφική ζώνη στην περιοχή της Αττάλειας με τη μορφή προτεκτοράτου.

⁶² Harold Nicolson, *Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Νέα Υόρκη 1935, σ. 83

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να τονίσουμε πως κομβικό γεγονός στην προσέγγιση μεταξύ Ιταλίας-Αντάντ αποτέλεσε η άρνηση της Ελλάδας για συμμετοχή στην εκστρατεία των Δαρδανελίων. Το Φεβρουάριο του 1915 η Ιταλική κυβέρνηση προχώρησε σε αλλαγή της πολιτικής της καθώς στη Ρώμη επικράτησε η άποψη ότι η συμμετοχή στο πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ ήταν επιβεβλημένη. Η Βρετανία από την πλευρά της έστρεψε την προσοχή στην Ιταλία μετά την εμμονή της Αθήνας στην ουδετερότητα.⁶³

Έναν χρόνο αργότερα (26 Απριλίου- 23 Οκτωβρίου 1916) διαμορφώθηκε η Αγγλο-Γαλλική συμφωνία γνωστή ως Συμφωνία Σάικς-Πικό. Η ονομασία του συμφώνου προέρχεται από τα ονόματα των Μαρκ Σάικς και Φρανσουά Ζωρζ-Πικό, που ήταν διπλωμάτες της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας αντίστοιχα και διαμόρφωσαν τους όρους του. Η βαθύτερη ανάγκη γι' αυτή τη συμφωνία προέκυψε από τη διττή πολιτική των Βρετανών, που αφορούσε από τη μια την υλοποίηση του βασικού στρατηγικού τους στόχου στον χώρο της Μέσης Ανατολής, που δεν ήταν άλλος από τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου Αραβικού κράτους που θα αντικαθιστούσε την Οθωμανική Αυτοκρατορία σαν προμαχώνας της οδού που συνέδεε την Βρετανία με την Ινδία, και από την άλλη την προσπάθεια τους να εναρμονίσουν τα συμφέροντα τους με τα αντίστοιχα των συμμάχων Γάλλων στην περιοχή, προκειμένου να μην επέλθει η ρήξη μεταξύ τους.

Πρώτη ενέργεια των Βρετανών ήταν η σύναψη συμμαχίας με τους Άραβες εθνικιστές υπό την ηγεσία του εμίρη της Μέκκας Σαρίφ Χουσαίν. Η συμμαχία αυτή επισημοποιήθηκε με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Δαμασκού. Σύμφωνα με τα βασικά του σημεία, ο Χουσαίν υποσχέθηκε να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Τουρκίας και να συγκεντρώσει έναν αραβικό στρατό ο οποίος θα συμμετείχε στη βρετανική στρατιωτική εκστρατεία εναντίον των Οθωμανών.

Η Βρετανία από την πλευρά της δεσμεύτηκε να υποστηρίξει την ανεξαρτησία των αραβόφωνων περιοχών που μνημονεύονται στο Πρωτόκολλο, πλην του παράκτιου εκείνου τμήματος που βρίσκεται δυτικά των περιφερειών της Δαμασκού, του Χομς, της Χαμά και του Χαλεπίου, δηλαδή τις περιοχές του Λιβάνου και της Κιλικίας με το πρόσχημα ότι ο πληθυσμός τους δεν ήταν αποκλειστικά αραβικός και επομένως δεν θα έπρεπε να συμπεριληφθούν στα εδάφη εκείνα που θα συγκροτούσαν το νέο αραβικό κράτος.

---

⁶³ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 44

Στην πραγματικότητα όμως, τις περιοχές αυτές διεκδικούσε η Γαλλία από το Μάρτιο του 1915 και η Βρετανία δεν ήθελε να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση θα μπορούσε ενδεχομένως να ζημιώσει τη σύμμαχο της. Φυσικά οι Άραβες απέρριψαν τους ισχυρισμούς των Βρετανών, αλλά προκειμένου να επισφραγιστούν οι Αγγλικές δεσμεύσεις και να δρομολογηθεί η έναρξη της Αραβικής Εξέγερσης, δέχθηκαν να αναβάλουν την οριστική ρύθμιση του θέματος για μετά τη λήξη του πολέμου. Τον Οκτώβριο του 1915 ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Έντουαρντ Γκρίντ, γνωστοποίησε στη γαλλική κυβέρνηση το γεγονός ότι διεξάγονταν τότε διαπραγματεύσεις με τους Άραβες και πρότεινε να αρχίσουν συνομιλίες μεταξύ των δυο συμμάχων για τη ρύθμιση των γαλλικών διεκδικήσεων στην ανατολική Μεσόγειο.

Οι συνομιλίες άρχισαν τον Νοέμβριο του 1915 και ολοκληρώθηκαν τρεις μήνες αργότερα. Το Μάρτιο του 1916, αφού επιτεύχθηκε μια αρχική συμφωνία, ο Σάικς και ο Πικό μετέβησαν στην Πετρούπολη όπου απέσπασαν την έγκριση της τσαρικής κυβέρνησης με αντάλλαγμα την εκχώρηση στη Ρωσία περισσότερων τουρκικών εδαφών. Οι διατάξεις εκείνες που αφορούν τη διασφάλιση των αγγλογαλλικών συμφερόντων στις αραβόφωνες περιοχές περιλαμβάνονται στη λεγόμενη συμφωνία Σάικς-Πικό.

Ουσιαστικά πραγματωνόταν ο ολοκληρωτικός διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα, προβλεπόταν η Ρωσία να διευρύνει τα σύνορα της νοτιοδυτικά προς την Ανατολία μέσω της προσάρτησης της Αρμενίας, του Ερζερούμ και του βόρειου Κουρδιστάν. Η Γαλλία θα αποσπούσε την Κιλικία, τα παράλια της Συρίας και τη βόρεια Μεσοποταμία, ενώ η Βρετανία θα αναλάμβανε τον έλεγχο ενός τμήματος της Παλαιστίνης, του Περσικού Κόλπου και των νότιων περιοχών του Ιράκ.

Η υπόσχεση που είχαν δώσει οι Βρετανοί για την ανεξαρτησία των αραβόφωνων περιοχών προηγήθηκε της συμφωνίας Σάικς-Πικό κατά έξι μήνες περίπου. Η τελευταία όμως ήταν ολοφάνερα ασυμβίβαστη με την πρώτη και αποτελούσε ουσιαστικά σκανδαλώδη παραβίαση της⁶⁴. Ως εκ τούτου, αποφασίστηκε από τους συμβαλλόμενους να κρατηθεί μυστική από τον Σαρίφ Χουσαίν με αποτέλεσμα να μη γίνουν οι διατάξεις της γνωστές από τους Άραβες μέχρι το Δεκέμβριο του 1917, όταν η νέα σοβιετική κυβέρνηση της Ρωσίας τις έβγαλε στο φως της δημοσιότητας.

⁶⁴ Αλέξανδρος Σ. Κούτσας, ό. π., σ. 87

Ωστόσο, η συμφωνία αυτή περιείχε ακόμα μια αντίφαση, ενδεικτική και αυτή του τακτικισμού των Μεγάλων Δυνάμεων και εξόχως διαφωτιστική στην προσπάθεια να κατανοήσουμε τις μετέπειτα ενέργειες και αποφάσεις που αφορούσαν την Ελλάδα και τελικά οδήγησαν στη Μικρασιατική τραγωδία.

Η δεύτερη αντίφαση έχει να κάνει με το γεγονός πως αγνοήθηκαν πλήρως οι εδαφικές δεσμεύσεις που είχαν δοθεί στην Ιταλία σχετικά με την είσοδο της στον πόλεμο, δεσμεύσεις που είχαν επικυρωθεί με τη προαναφερθείσα Συμφωνία του Λονδίνου. Προκειμένου να καμφθούν οι αντιδράσεις της Ιταλίας, η οποία απαιτούσε το μερίδιο της στην μεταπολεμική «λεία» συνομολογήθηκε η Συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μοριένης (19 Απριλίου 1917).

Οι Ιταλοί αποκύρηξαν τις διεκδικήσεις τους σε Άδανα και Μερσίνα και ως αντάλλαγμα κατοχύρωναν περαιτέρω εδαφικές αξιώσεις στις επαρχίες του Αϊδινίου και της Σμύρνης.⁶⁵ Η εν λόγω συμφωνία ήταν επίσης μυστική και οδήγησε στο να δεχτούν οι Ιταλοί και την εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου.⁶⁶

Τυπικά και αυτή η συμφωνία θεωρήθηκε άκυρη καθώς δεν πρόλαβε να επικυρωθεί από τη σύμμαχο Ρωσία ένεκα της πτώσης του τσαρικού καθεστώτος⁶⁷ και μελλοντικά αποτέλεσε αντικείμενο σφοδρών διπλωματικών συγκρούσεων μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας εξαιτίας της ασυμβατότητας της με τις συμμαχικές δεσμεύσεις προς την Ελλάδα σχετικά με την περιοχή της Σμύρνης. Τέλος, σηματοδοτεί ουσιαστικά την οριστική στρατιωτική απεμπλοκή της Βρετανίας και της Γαλλίας από μεγάλο τμήμα της Ανατολίας και κατά ειρωνικό τρόπο την εμπλοκή της Ελλάδας, με τις συμπαρομαρτούσες εξελίξεις που επέφερε.

⁶⁵ Διονύσιος Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα 2010, σ. 123

⁶⁶ Κωνσταντίνος Σακελλαρόπουλος, *Η σκιά της Δύσεως, Ιστορία μιας καταστροφής*, Αθήνα 2009, σ. 34

⁶⁷ Harold Nicolson, *ό. π.*, σ. 87

Ε' Κεφάλαιο

Η Συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων

Λίγες ημέρες μετά τη συμφωνία ανακωχής του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918), η Γερμανία συνθηκολόγησε και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε. Η λήξη του πολέμου σήμανε την κατάρρευση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, της τσαρικής Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το μέλλον του μεταπολεμικού κόσμου ανέλαβαν να διαγράψουν οι πολιτικοί και οι διπλωμάτες που συγκεντρώθηκαν στο Παρίσι για να χαράξουν τους όρους της ειρήνης. Εκείνο που πρώτεψε ήταν η διαμόρφωση μιας νέας ισορροπίας δυνάμεων στην Ευρώπη, και, συνεπώς, οι αποφάσεις που συνδέονταν με αυτή προκαθόρισαν τελικά το πολιτικό μέλλον της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

Η αρχική αισιοδοξία των μελών της Συνδιάσκεψης γρήγορα εξανεμίστηκε όταν έγινε σαφές ότι δεν υπήρχε κοινή προσέγγιση για τον διακανονισμό των διάφορων θεμάτων, αλλά ότι αντιθέτως προβάλλονταν αλληλοσυγκρουόμενες διεκδικήσεις. Έντονος ήταν ο ανταγωνισμός μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας, των δύο μεγάλων νικητριών του πολέμου. Ο Λόντ Τζώρτζ θεωρούσε όλη την περιοχή της Μέσης Ανατολής, με εξαίρεση ίσως τη Συρία και μέρος της Μικράς Ασίας, σαν οικονομικά συνδεδεμένη με τη βρετανική αυτοκρατορία. Επεδίωκε συνεπώς, να πετύχει την αναθεώρηση της συμφωνίας Σάικς-Πικό, έτσι ώστε να διασφαλίσει τη βρετανική υπεροχή στο χώρο αυτό. Ο Κλεμανσό όμως, αντιδρούσε αρνητικά και ήταν αποφασισμένος να εξαναγκάσει τους Βρετανούς να τηρήσουν πιστά τις διατάξεις της συμφωνίας.

Η σύνοδος ξεκίνησε στις 18 Ιανουαρίου 1919 και οι εργασίες ολοκληρώθηκαν στις 12 Μαΐου του ίδιου έτους. Στη συνέχεια και για περίπου ενάμισι έτος ακολούθησαν διάφορες διαβουλεύσεις-διαπραγματεύσεις για την κατάρτιση επιμέρους συνθηκών σύμφωνα με τις ληφθείσες αποφάσεις, οι οποίες και διήρκεσαν μέχρι τον Αύγουστο του 1920, με κάποια ενδιάμεσα διαλείμματα. Η Συνδιάσκεψη συγκλήθηκε υπό την προεδρία του πρωθυπουργού της Γαλλίας και με την παρουσία αντιπροσώπων 32 συνολικά κρατών, που συμμετείχαν στον «Μεγάλο Πόλεμο». Η συγκρότηση της Συνόδου δεν προήλθε από κάποια προηγούμενη διεθνή συνθήκη ή λήψη εντολής, αλλά αυτοσυστάθηκε «ad hoc» και με την ισχύ του ισχυρού νικητή.

Στη διάρκεια της Συνόδου Ειρήνης των Παρισίων και συγκεκριμένα στις 25 Φεβρουαρίου αποφασίστηκε η δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), που ως διεθνές όργανο θα έπρεπε να προηγηθεί και με εντολή αυτού να συγκληθεί η Σύνοδος Ειρήνης. Σε γενικές γραμμές, οι αποφάσεις που ελήφθησαν κατάφεραν καίριο πλήγμα στη Γερμανία. Οι γερμανικές αποικίες μοιράστηκαν μεταξύ της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας, του Βελγίου, της Νότιας Αφρικής, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ιαπωνίας. Πολεμικές αποζημιώσεις απαιτήθηκαν από τη Γερμανία, η οποία είδε τα ανατολικά της εδάφη να χάνουν τον θύλακα του Ντάντσιχ που πέρασε στην κατοχή της Πολωνίας.

Η Σοβιετική Ένωση αποκλείστηκε ουσιαστικά από τις διευθετήσεις των παρισινών Συνθηκών Ειρήνης, αφού υπέγραψε το 1918 την ξεχωριστή Συμφωνία Ειρήνης του Μπρεστ-Λιτόφσκ με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Η ανάγκη εσωτερικής αναδιοργάνωσης την ωθούσε σε πολιτική απομονωτισμού από τις μεταπολεμικές εξελίξεις

5.1 Οι ελληνικές διεκδικήσεις

Από τον Ιούνιο του 1917, όταν ο Βενιζέλος επέστρεψε στην Αθήνα, η ελληνική πολιτική απέβλεπε στην επέκταση των ορίων του ελληνικού κράτους στη Μικρά Ασία. Το ενδιαφέρον της Αθήνας για την ασφάλεια των εκεί ελληνικών πληθυσμών ήταν πραγματικό και όχι προσχηματικό. Η ασφάλεια αυτή όμως συνδυαζόταν κατ' αποκλειστικότητα με την εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους σε συγκεκριμένες περιοχές.

Προς στιγμήν, το Νοέμβριο του 1917, όταν ο Βενιζέλος δεν ήταν σίγουρος για τη συμμαχική πολιτική έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναζήτησε εναλλακτική για τη προστασία των ελληνικών πληθυσμών. Εν όψει της συμμετοχής του στη συμμαχική συνδιάσκεψη των Παρισίων, επεδίωξε να ασκήσει επιρροή στους ηγέτες της Βρετανίας και της Γαλλίας προς οριστική διευθέτηση του τουρκικού ζητήματος. Ο Έλληνας πρωθυπουργός αναγνώριζε παρ' όλα αυτά ότι η συμμαχική στρατηγική, την οποία ασφαλώς δεν μπορούσε να επηρεάσει, ήταν πολύ πιθανό να ακολουθήσει το δόγμα της διατήρησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκειμένου να αποσυρθεί από το συνασπισμό των Κεντρικών Δυνάμεων.

Στην περίπτωση αυτή έπρεπε να επιβληθεί πραγματικός έλεγχος επί της διοίκησης του τουρκικού κράτους από αντιπροσωπεία της κοινωνίας των εθνών. Το τουρκικό

κράτος έπρεπε επίσης να αναλάβει την υποχρέωση αποκατάστασης στις εστίες τους των εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων που είχαν εκδιωχθεί από τις αρχές του 1914 και αποτελούσαν δυσβάσταχτο βάρος για τα ελληνικά δημόσια οικονομικά. Έπρεπε ακόμα να υπάρξει αποζημίωση για τις εκτοπίσεις εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων και Αρμενίων.

Το Νοέμβριο του 1918 ο Βενιζέλος υπέβαλε στο Βρετανό πρωθυπουργό Λόνντ Τζώρτζ υπόμνημα στο οποίο περιέγραφε το πλαίσιο των ελληνικών διεκδικήσεων στα εδάφη της υπό διαμελισμό Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που παρέμεινε έως την τελευταία στιγμή σύμμαχος των Κεντρικών Δυνάμεων. Θεωρώντας δεδομένη την απόσπαση της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Μεσοποταμίας, προωθούσε τριπλό διακανονισμό του θέματος της ασιατικής Τουρκίας. Το υπόμνημα προέβαλλε ως αναγκαία την ίδρυση ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Αρμενίας, τη σύσταση ενός ανεξάρτητου κράτους στην Κωνσταντινούπολη και τα Στενά υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, ενώ ζητούσε τη προσάρτηση της δυτικής Μικράς Ασίας στην Ελλάδα.⁶⁸

Στις 3 Φεβρουαρίου 1919 παρουσιάστηκε στο Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο προκρινόμενου να παρουσιάσει εκτενέστερα τις ελληνικές θέσεις στη Μικρά Ασία. Αναφερόμενος στην Κωνσταντινούπολη, υποστήριξε ότι στην πραγματικότητα ήταν πόλη ελληνική, αλλά, δεδομένων των πολλαπλών διεθνών συμφερόντων επ' αυτής, πρότεινε ένα ειδικό διεθνές καθεστώς για το αστικό συγκρότημα μαζί με μια εκτεταμένη περιοχή πέριξ αυτού, τα οποία θα ετίθεντο υπό την εντολή της Κοινωνίας των Εθνών. Παράλληλα, το γενικότερο συμφέρον του κόσμου επέβαλλε την αποχώρηση του σουλτάνου και την εγκατάσταση της πρωτεύουσας του τουρκικού κράτους στο Ικόνιο ή την Προύσα, αφού, αν ο Σουλτάνος παρέμενε στην Κωνσταντινούπολη, ακόμα και αν εστερείτο τον τίτλο του χαλίφη, θα ενεργούσε αποσταθεροποιητικά για τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς που διαβιούσαν στις αποικιακές αυτοκρατορίες της Βρετανίας και της Γαλλίας.

Στις 4 Φεβρουαρίου, ο Έλληνας πρωθυπουργός θα εμφανιζόταν και παλι ενωπίον του Συμβουλίου για να υποστηρίξει τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία. Αρχικά, ο Βενιζέλος θεμελίωσε την ελληνική αξίωση στη δυτική Μικρά Ασία σε μια αρχή που απέκλειε την παραμονή στο τουρκικό κράτος περιφερειών όπου ο τουρκικός πληθυσμός δεν αποτελούσε απόλυτη πλειοψηφία. Αντέστρεφε δηλαδή το

⁶⁸ Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 149

πληθυσμιακό κριτήριο, καθώς με το δόγμα που υπεδείκνυε δε χρειαζόταν να επικαλεστεί ελληνική απόλυτη ή και απλή πλειοψηφία, αλλά έλλειψη απόλυτης τουρκικής πλειοψηφίας.

Η ζώνη που διεκδικούσε περιγραφόταν κάπως αόριστα ως το έδαφος δυτικά μιας γραμμής που εκκινούσε στο νότο από την ακτή έναντι του Καστελλόριζου και έφθανε στο βορρά στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Από τη ζώνη αυτή εξαιρούσε ένα τμήμα του σαντζακίου των Δαρδανελίων, το οποίο θα συμπεριλαμβανόταν στη διεθνή περιοχή της Κωνσταντινούπολης.

Ο διαχωρισμός της δυτικής Μικράς Ασίας από την υπόλοιπη ενδοχώρα της βασιζόταν, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, όχι μόνο σε εθνοτικούς, αλλά και σε γεωγραφικούς και ιστορικούς λόγους. Ο Έλληνας πρωθυπουργός επικαλέστηκε σχετικά, το έργο του Γερμανού γεωγράφου Άλφρεντ Φίλιπσον ο οποίος διέκρινε τη Μικρά Ασία σε δύο τμήματα, το ανατολικό, το οποίο περιβαλλόταν προς βορρά, νότο και ανατολή από ορεινούς όγκους και αποτελείτο από μεγάλα και άνυδρα οροπέδια, και τη δυτική, η οποία εκτείνονταν νότια της Κωνσταντινούπολης, διέθετε ποικίλη γεωμορφολογική διαμόρφωση και χωριζόταν από κοιλάδες και χαράδρες που εκτείνονταν από τα ανατολικά προς τα δυτικά και αποτελούσαν πολλές φορές την κοίτη ποταμών. Οι κοιλάδες αυτές ήταν εύφορες και προσπελάσιμες. Η δυτική Μικρά Ασία είχε κοινά στοιχεία στη γεωμορφολογική της διαμόρφωση με την ηπειρωτική Ελλάδα, σε τέτοιο σημείο που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μια κοινή χώρα.

Αυτή η διαφοροποίηση της Μικράς Ασίας αντανάκλατο και στις γενικές κλιματολογικές συνθήκες. Τα κεντρικά οροπέδια ήταν άνυδρα και υφίσταντο τους ανέμους της στέπας, ενώ αντίθετα η δυτική Μικρά Ασία είχε πολλές βροχοπτώσεις και υφίσταντο δροσερούς ανέμους, έτσι που μόνο το καλοκαίρι να είναι ξηρό.

Στη συνέχεια ο Βενιζέλος παρουσίασε τα δημογραφικά στοιχεία που πίστευε ότι ενίσχυαν την ελληνική αξίωση. Τα στοιχεία αυτά προέρχονταν από στατιστικές του πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης και έδειχναν ότι στη Μικρά Ασία κατοικούσαν 1.700.000 Έλληνες. Στο τμήμα της Μικράς Ασίας που διεκδικείτο από την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των βιλαετιών Αϊδινίου και Προύσας, καθώς και των ανεξάρτητων σαντζακίων Δαρδανελίων και Ιζμίτ, ο Βενιζέλος υπολόγιζε ότι κατοικούσαν 1.081.000 Έλληνες.

Προς ενίσχυση των πληθυσμιακών τεκμηρίων, ο Βενιζέλος πρόσθεσε και τους ελληνικούς πληθυσμούς των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, από το Καστελόριζο έως τη Λέσβο, που βρίσκονταν εγγύτατα στις ακτές της Μικράς Ασίας. Με αυτούς ο

ελληνικός πληθυσμός ανέρχονταν σε 1.450.000. Προκειμένου να δικαιολογήσει αυτό τον ελιγμό ο Βενιζέλος πρόβαλλε το επιχείρημα ότι τα νησιά αυτά ήταν, από οικονομική και γεωγραφική άποψη, μέρος της ηπειρωτικής Τουρκίας, επιχείρημα που είχαν χρησιμοποιήσει και οι ίδιοι οι Τούρκοι για να παρεμποδίσουν την παραχώρηση των νησιών του Αιγαίου στην Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους.⁶⁹

Παραδέχονταν βέβαια ότι έπρεπε να αφαιρεθεί ένας αριθμός μεγαλύτερος των 300.000 Ελλήνων οι οποίοι ζούσαν στα σαντζάκια τα οποία θα αποτελούσαν μέρος του διεθνούς καθεστώτος της Κωνσταντινούπολης. Απέμεναν έτσι 1.132.000 Έλληνες, που ξεπερνούσαν τους 943.000 Τούρκους, ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι αυτό συνέβαινε μόνο με την προσθήκη των 370.000 Ελλήνων κατοίκων των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Υπήρχε βέβαια ένα σημαντικό υπόλοιπο ελληνικού πληθυσμού, 922.000, οι οποίοι σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Βενιζέλου θα απέμεναν υπό τουρκική διοίκηση.

Η επόμενη πρόταση του αποκάλυπτε τη στρατηγική του για την ενίσχυση του τμήματος της Μικράς Ασίας το οποίο διεκδικούσε η Ελλάδα: Η τουρκική κυβέρνηση έπρεπε να αναλάβει, με βάση τη συνθήκη ειρήνης, να αγοράσει την ακίνητη περιουσία των Ελλήνων αυτών, και αντίστοιχα η ελληνική κυβέρνηση θα έπρεπε να κάνει το ίδιο με τους Τούρκους που θα βρίσκονταν υπο ελληνική κυριαρχία. Με τον τρόπο αυτό, των εθελοντικών μετακινήσεων, όπως τις αποκαλούσε, θα μπορούσαν να υπάρξουν ένα ομοιογενές τουρκικό κράτος και μεγάλη ελληνική υπεροχή στο τμήμα της Μικράς Ασίας που θα παρεχωρείτο στην Ελλάδα.

Τέλος, σχετικά με τους Έλληνες της περιοχής της Τραπεζούντας του Πόντου, τους οποίους υπολόγιζε σε 360.000, εν όψει της γεωγραφικής θέσης και της πληθυσμιακής πραγματικότητας, ο Βενιζέλος θα αναζητούσε ένα ευρύτερο πλαίσιο που θα μπορούσαν να ενταχθούν, με επικρατέστερο σενάριο αυτό της ένταξης τους στην υπό σύσταση Δημοκρατία της Αρμενίας.

Η επιφυλακτική αυτή πολιτική του Βενιζέλου θα βασίζονταν στην παραδοχή ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δε θα λάμβαναν ειδική πρόνοια για τους Έλληνες του Πόντου, ενώ η Ελλάδα, όπως και οι Σύμμαχοι, δε διέθεταν στρατιωτική δύναμη που να μπορεί να παρέμβει στη συγκεκριμένη περιοχή. Μόνο τον Οκτώβριο του 1920 επρόκειτο να

---

⁶⁹ Ο Βενιζέλος αγνόησε την άβολη φυσική συνέπεια που θα είχε το επιχείρημα του σε περίπτωση που η διεκδίκηση της Μικράς Ασίας από την Ελλάδα δεν οδηγούσε πουθενά, οπότε οι Τούρκοι θα μπορούσαν δικαιολογημένα να χρησιμοποιήσουν τα λόγια του και να ζητήσουν την επιστροφή των γειτονικών νησιών, βλ. Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 152

εγείρει και πάλι το θέμα του Πόντου στον Λόντ Τζώρτζ, όταν θα έθετε το γενικότερο ζήτημα της εφαρμογής της Συνθήκης των Σεβρών. Το διάβημα αυτό δεν θα είχε συνέχεια, καθώς ακολούθησαν οι εκλογές και οι κυβερνήσεις του αντιβενιζελισμού δεν επεξεργάστηκαν κάποια πολιτική για τον Ελληνισμό της περιοχής, απορροφημένες από την κλιμάκωση της στρατιωτικής εμπλοκής στη Μικρά Ασία.

Ο συνδυασμός αυτών των επιχειρημάτων έδωσε τη δυνατότητα στον Βενιζέλο να διεκδικήσει ευρύτερη ζώνη απ' όσο θα μπορούσε να δικαιολογήσει με βάση τη σύνθεση του πληθυσμού, εφόσον με καθαρά εθνολογικά επιχειρήματα, μόνο το σαντζάκι της Σμύρνης θα μπορούσε να διεκδικήσει, και πάλι μόνο αν λαμβάνονταν υπόψιν όχι οι πραγματικοί αριθμοί του 1918-1919, αλλά οι αριθμοί από τους διωγμούς του 1914-1916. Τα επιχειρήματα ιστορικού και γεωγραφικού χαρακτήρα δεν οδηγούσαν φυσικά σε οριστικά συμπεράσματα από μόνα τους, εντούτοις, πρόβαλλαν ένα λαμπρό όραμα, και τα στατιστικά στοιχεία στα οποία είχε στηριχθεί δεν ήταν περισσότερο ύποπτα από τα στοιχεία που παρουσίαζαν τα αντίπαλα μέρη.⁷⁰

Ήταν το όραμα μιας Μεγάλης Ελλάδας, που θα εκτεινόταν από την Αδριατική ως τον Εύξεινο Πόντο, μια εστία ελληνισμού που ξεκινούσε από τα βάθη των αιώνων και ξαναγύριζε πια στα χέρια των αρχικών του κυρίων.

5.2 Οι συμμαχικές θέσεις

Κατά τη διάρκεια του πολέμου η βρετανική πολιτική στο ζήτημα της Μικράς Ασίας ήταν αδιευκρίνιστη. Στο τέλος του 1916 φαινόταν να αποβλέπει στο διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αφού ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Άρθουρ Μπάλφουρ τόνιζε στο Αμερικανό πρόεδρο Γούντροου Γουίλσον ότι η Βρετανία απέβλεπε στην απελευθέρωση των υποτελών στην οθωμανική εξουσία εθνοτήτων και στην εκδίωξη των Τούρκων από την ευρωπαϊκή ήπειρο.

Στις αρχές Ιανουαρίου 1918 όμως, ο Λόντ Τζώρτζ διαβεβαίωνε ότι δεν ήταν στόχος της βρετανικής πολιτικής η αποστέρηση των Τούρκων από την πρωτεύουσα τους η από τις πλούσιες επαρχίες της Θράκης και της Μικράς Ασίας που είχαν κατεξοχήν τουρκικό πληθυσμό. Η διαβεβαίωση αυτή, σαφώς περιείχε αμφισημία καθώς δεν καθοριζόταν με ακρίβεια αν ο Βρετανός πρωθυπουργός εννοούσε όσες

⁷⁰ Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 153

επαρχίες είχαν κατεξοχήν τουρκικό πληθυσμό ή, αντίθετα, όσες είχαν τουρκικό πληθυσμό.

Η αμφισημία αυτή προέκυπτε από τις ταλαντεύσεις της βρετανικής στρατηγικής έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο τέλος του 1916 το Λονδίνο απέβλεπε στη στρατιωτική συντριβή των Τούρκων, ενώ το 1917 επεδίωξε, χωρίς αποτέλεσμα, τη σύναψη χωριστής ειρήνης.

Στη διάρκεια του 1917-1918 πραγματοποιήθηκαν κατά καιρούς επαφές για τη σύναψη χωριστής ειρήνης, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ήταν κατ' ανάγκη συστηματικές και συνεχείς. Πράγματι, ο Βρετανός Πρωθυπουργός ενδιαφερόταν περισσότερο για την πιθανότητα σύναψης ειρήνης το 1917 και λιγότερο το 1918. Από τις συζητήσεις με τους Τούρκους γινόταν σαφές ότι τα εδαφικά κέρδη για τη Βρετανία θα ήταν πολύ μικρότερα αν σύναπτε χωριστή Αυτοκρατορία. Έτσι, για την περίπτωση αυτή, προβλεπόταν ότι οι Βρετανοί θα εξασφάλιζαν το Ιράκ, οι Ρώσοι τις αρμενικές επαρχίες Καρς και Αρνταχάν, τις οποίες ήδη κατείχαν, ενώ η Παλαιστίνη θα διεθνοποιείτο και η Κωνσταντινούπολη θα κηρυσσόταν ελεύθερος λιμένας.

Ακόμα και τη στιγμή πάντως της έναρξης της συνδιάσκεψης ειρήνης στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 1919, η Βρετανία δεν είχε διαμορφώσει πλήρως την πολιτική της στο ζήτημα της εδαφικής διευθέτησης της υπό διάλυσης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁷¹

Ο νέος και βαρύνων παράγον της διεθνούς πολιτικής σκηνής ήταν οι ΗΠΑ και προσωπικά ο πρόεδρος Γουίλσον. Η σημασία του δεν μπορούσε να υποτιμηθεί, καθώς η Ουάσιγκτον είχε εξελιχθεί σε δανειστή των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, ενώ η στρατιωτική συμβολή της στη νίκη επί των Γερμανών ήταν αποφασιστική με την αποστολή αμερικανικού εκστρατευτικού σώματος στην Ευρώπη.

Ο πρόεδρος Γουίλσον προσωπικά ήταν αποφασισμένος να θέσει ένα τέρμα στην ισορροπία δυνάμεων ως κριτήριο διαμόρφωσης και διεξαγωγής της εξωτερικής πολιτικής, καθώς θεωρείτο, συναφώς με τους εξοπλισμούς, ως βασική αιτία των πολέμων. Επί της ουσίας, πρόκειται για την πολιτική των «ανοικτών θυρών», καθώς με την έναρξη και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι ΗΠΑ διέβλεψαν μια σημαντική ευκαιρία για οικονομική κυριαρχία σε νέες περιοχές και ειδικότερα στην περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

---

⁷¹ Harold Nicolson, ό. π., σ. 58

Την πολιτική της αμερικανικής επέκτασης αντανακλούσαν τα 14 σημεία του προγράμματος Ουίλσον, που εκφώνησε ο πρόεδρος των ΗΠΑ στις 8 Ιανουαρίου του 1918. Επί της ουσίας, η διακήρυξη αυτή προπαγάνδιζε τη βούληση των ΗΠΑ για αναθεώρηση του υπάρχοντος αποικιακού συστήματος και των ζωνών οικονομικής επιρροής και εκμετάλλευσης.

Ειδικά ως προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τα 14 σημεία του Αμερικανού προέδρου υπολανθάνουν τη επεκτατική της βούληση, υπο τον μανδύα της αυτοδιάθεσης των λαών. Τον Οκτώβριο του 1918 ο συνταγματάρχης Χάουζ, συνεργάτης του προέδρου Γουίλσον, γνωστοποίησε στους Βρετανούς και Γάλλους συμμάχους τις θέσεις των ΗΠΑ σχετικά με τη στάση τους απέναντι στις ηττημένες Βουλγαρία και Τουρκία. Διευκρίνιζε ότι η Βουλγαρία, με την οποία όμως οι ΗΠΑ δεν ήταν εμπόλεμες και διέθεταν επιτόπου ισχυρή εκπαιδευτική και φιλανθρωπική παρουσία, θα λάμβανε τη δυτική και την ανατολική Θράκη, η κεντρική Μικρά Ασία θα παρέμενε τουρκική, ενώ η Ελλάδα θα λάμβανε «πιθανώς» τη Σμύρνη και γειτονικές περιοχές⁷².

Σε μια πρώτη αγγλο-αμερικανική συνάντηση σε υπηρεσιακό επίπεδο στις αρχές Ιανουαρίου 1919 στο Παρίσι, οι Αμερικανοί τάσσονταν υπέρ της αποβολής των Τούρκων από την Κωνσταντινούπολη και της ανάθεσης εντολής για την πόλη και τη ζώνη των Στενών σε μια μικρή δύναμη. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι ήταν αντίθετες στον διαχωρισμό των εδαφών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής σε ζώνες επιρροής μεταξύ των δυνάμεων, και ως εκ τούτου δεν θεωρούσαν σε καμία περίπτωση ότι δεσμεύονταν από τις μυστικές συμφωνίες που είχαν συνάψει οι ευρωπαϊκές δυνάμεις κατά τη διάρκεια του πολέμου. Βασικός άξονας της πολιτικής τους ήταν η αρχή ότι οι αποφάσεις θα λαμβάνονταν στο πλαίσιο του συστήματος των εντολών της Κοινωνίας των Εθνών, δηλαδή της ανάθεσης της διοίκησης περιοχών η κρατών σε άλλα κράτη η στην ίδια την Κοινωνία των Εθνών, έως ότου οι υπο εντολή κρατικές οντότητες θα κρίνονταν «έτοιμες».

Από αυτό προέκυπτε ότι, έως ότου συναπτόταν η συνθήκη ειρήνης με Γερμανία, στην οποία συνθήκη θα προσαρτάτο και το σχετικό με την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών πρωτόκολλο, η ρύθμιση του ζητήματος της Τουρκίας δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν θα πραγματοποιούνταν προκαταρκτική διερεύνηση του.

---

⁷² Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, Λονδίνο 2009, σ. 32

Στο πρώτο σχέδιο του προέδρου Γουίλσον σχετικά με την Κοινωνία των Εθνών, της 19 Ιανουαρίου 1919, οριζόταν ότι ο νέος οργανισμός θα ήταν ο καταπιστευματοδόχος των περιοχών που θα αποσπώντο από την ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα εδάφη αυτά, είτε θα αποδίδονταν κατά κυριαρχία σε άλλα κράτη, είτε η διοίκηση τους θα ανετίθετο σε τρίτους. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν θα προσαρτώντο από Μεγάλες Δυνάμεις.

Σε μια προσπάθεια να μην απορρίψει αλλά να συμφιλιώσει το σχέδιο εντολών της Κοινωνίας των Εθνών με τα Βρετανικά συμφέροντα, ο Λούντ Τζώρτζ παρουσίασε την αντιπρόταση του στις 20 Ιανουαρίου. Πρότεινε την εφαρμογή τριών τύπων εντολής. Αυτή που θα εφαρμοζόταν σε «πολιτισμένες» αλλά όχι ακόμα οργανωμένες χώρες, όπως η Αραβία, αυτή που θα αφορούσε «τροπικές» χώρες και τέλος μια τρίτη που θα εφαρμοζόταν στις κατακτημένες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, από αυτόν τον τρίτο τύπο θα εξαιρούνταν οι περιοχές της Σμύρνης της Αττάλειας και της βόρειας Ανατολίας, τα σημεία εκείνα δηλαδή που οι Βρετανοί είχαν σε γενικές γραμμές αποδώσει ήδη μέσω συμφωνιών στην Ελλάδα και την Ιταλία.

Ο πρόεδρος όμως Γουίλσον δεν ήταν έτοιμος να συζητήσει άμεσα το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η και την ανάθεση της εντολής στις ΗΠΑ, καθώς αμφέβαλλε για τη διάθεση της αμερικανικής κοινής γνώμης και των νομοθετικών σωμάτων να υποστηρίξουν την αμερικανική στρατιωτική παρουσία που θα συνεπαγόταν η ανάληψη της εντολής.

Στο πλαίσιο των εργασιών της επιτροπής εμπειρογνομόνων για τις ελληνικές διεκδικήσεις που συστήθηκε ευθύς μετά την παρουσίαση των θέσεων της Αθήνας από τον Βενιζέλο, οι αμερικανικές απόψεις για τη διατήρηση της βουλγαρικής κυριαρχίας στη Δυτική Θράκη και την επέκτασή της στην Ανατολική παραμερίστηκαν στις 20 και 21 Φεβρουαρίου.

Αυτή τη φορά όμως οι Αμερικανοί εμφανίζονταν αντίθετοι, όπως και οι Ιταλοί, στην εγκαθίδρυση ελληνικής ζώνης στη Σμύρνη. Τα στατιστικά στοιχεία που είχαν στη διάθεση τους έδειχναν ότι οι Έλληνες ήταν μειονότητα σε όλα τα σαντζάκια εκτός από το σαντζάκι της Σμύρνης και θεωρούσαν ότι η αποσύνδεση της ζώνης της Σμύρνης από την Μικρασιατική ενδοχώρα ήταν ανεπιθύμητη από οικονομική άποψη. Επίσης υποστήριζαν ότι για το σύνολο της ασιατικής Τουρκίας θα έπρεπε να υπάρξει εντολή από την Κοινωνία των Εθνών.

Οι Ιταλοί αρνήθηκαν παντελώς να συζητήσουν το θέμα υπενθυμίζοντας στις υπόλοιπες δυνάμεις ότι το ζήτημα της παραχώρησης της Σμύρνης είχε ήδη διευθετηθεί

με τη συνθήκη του Λονδίνου και τη συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης. Τόνιζαν επίσης, πως η ζώνη της Σμύρνης δεν ήταν δυνατόν να απομωνοθεί από το γενικό πολιτικό διακανονισμό στη Μικρά Ασία. Η αντίθεση Ιταλών και Αμερικανών στις αγγλογαλλικές προτάσεις δεν σήμαινε εντούτοις συνεργασία μεταξύ τους, καθώς οι Αμερικανοί τόνιζαν –όπως έχουμε αναφέρει και πιο πάνω- ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δε συνιστούσαν συμβαλλόμενο μέρος στις συμφωνίες με την Ιταλία και συνεπώς δεν δεσμεύονταν από αυτές. Στο σημείο αυτό, οι Ιταλοί απειλούσαν με αποχώρηση και σταδιακά δημιουργήθηκε ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ της Ρώμης και των Συμμάχων της.

Παράλληλα όμως, άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους και κάποιες επιφυλάξεις της Γαλλίας έναντι των ελληνικών διεκδικήσεων. Στη συγκεκριμένη φάση η γαλλική πλευρά δε θα διατύπωνε ενστάσεις ή επιφυλάξεις, θα απέφευγε ωστόσο να αναλάβει πρωτοβουλίες υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων. Ένας λόγος που καθιστούσε την Γαλλική πλευρά επιφυλακτική έναντι των ελληνικών διεκδικήσεων, ήταν η έντονη ενόχληση της από τη βρετανική υπεροχή στην Κωνσταντινούπολη και κυρίως από την κατάληψη της Συρίας από μια βρετανική δύναμη υπο τον στρατηγό Έντμουντ Χένρυ Άλλενμπυ, ενώ η συμφωνία Σάικς-Πικό του 1916 είχε αναγνωρίσει τη χώρα ως ζώνη γαλλικής κυριαρχίας. Ακόμα, η Γαλλία δεν επιθυμούσε να έρθει, σε αυτό το σημείο, σε ρήξη με την Ιταλία.

Επίσης, η γαλλική επιφυλακτικότητα πήγαζε εν μέρει και από την καθυστερημένη είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, αν και η κίνηση του Βενιζέλου να αποστείλλει σώμα στρατού στην Ουκρανία προκειμένου να συνδράμει στις γαλλικές δυνάμεις εκεί, προς κατάπνιξη της επανάστασης των μπολσεβίκων, είχε ασφαλώς μετριάσει αυτή την επιφυλακτικότητα. Η στρατιωτική συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία των συμμαχικών δυνάμεων της Αντάντ στην Ουκρανία απέβλεπε στην απόκτηση πολιτικοδιπλωματικών και εδαφικών κερδών⁷³. Με τον τρόπο αυτό ο Βενιζέλος προέβη στη δημιουργία ενός υποτυπώδους πλαισίου πελατειακών σχέσεων

⁷³ Στις 7 Ιανουαρίου 1919 αποβιβάστηκε στην Οδησό το 34ο Ελληνικό Σύνταγμα Πεζικού της 2ας Μεραρχίας, συνεπικουρούμενο από την 534η Ελληνική Αεροπορική Μοίρα με συνολική δύναμη 30.000 ανδρών (η οποία ήταν και η μεγαλύτερη), βλ. Βακάς Δημήτριος, ο. π., σ. 212-216. Αντικειμενικός πολιτικός στόχος της εκστρατείας, όπως αναφέρει ο Δ. Βακάς, ήταν «η αντικατάσταση των εκεί γερμανικών μονάδων που εμπόδιζαν την εξάπλωση του κομμουνισμού στη Ν. Ρωσία, την προστασία των διάφορων σχηματισθισών ανεξάρτητων εν Ρωσία εθνικών κυβερνήσεων και την ενίσχυση των ρωσικών αντικομμουνιστικών δυνάμεων του στρατηγού Ντενίκιν».

με τη Γαλλία, ώστε η ελληνική στρατιωτική συμμετοχή να εξαργυρωθεί σε μείζονα εδαφικά οφέλη⁷⁴.

Έτσι, όταν οι ελληνικές διεκδικήσεις εξετάζονταν σε επίπεδο επιτροπής εμπειρογνομόνων, οι Γάλλοι εμφανίστηκαν ευθυγραμμισμένοι με τους Βρετανούς υπέρ της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία. Ο Γάλλος πρωθυπουργός διευκρίνισε όμως στον Έλληνα ομόλογο του ότι οι σχέσεις της Γαλλίας με την Ιταλία δεν επέτρεπαν στο Παρίσι να αναλάβει την πρωτοβουλία για την υποστήριξη των ελληνικών θέσεων. Οποσδήποτε πάντως θα ακολουθούσε τις υπόλοιπες δυνάμεις.

Τελικώς, στις 4 Μαρτίου οι Βρετανοί και οι Γάλλοι αποφάσισαν στο πλαίσιο της επιτροπής, ότι έπρεπε να αποδοθεί στην Ελλάδα ο κορμός των διεκδικήσεων τους. Όταν στις 6 Μαρτίου η επιτροπή κατέληξε στο πόρισμα της, οι Αμερικανοί επέμειναν σε σημαντικές αλλαγές⁷⁵. Οι αμερικανικές αντιρρήσεις ανάγκασαν τον Βενιζέλο να αναθεωρήσει τις αρχικές του αξιώσεις και να αποδεχθεί την ανάθεση εντολής στην ασιατική Τουρκία από την Κοινωνία των Εθνών. Εξακολουθούσε όμως να προβάλλει την άποψη ότι η ελληνική μειοψηφία στα τρία σαντζάκια, αυτά της Μαγνησίας, του Αϊδινίου και του Μεντεσέ, μετατρέπονταν σε πλειονότητα με τον συνυπολογισμό των Ελλήνων κατοίκων των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Υποσχόταν επίσης ότι θα διατηρούνταν διέξοδοι για τους Τούρκους στο Αιγαίο, έτσι ώστε να μην υποφέρουν οικονομικά, και τόνιζε ότι το ελληνικό στοιχείο υπερτερούσε οικονομικά, πνευματικά και πολιτισμικά.

Οι αντιλήψεις του Βενιζέλου αντιμετωπίζονταν σκεπτικά και από τον Άρνολντ Τούνμπι και τον Χάρολντ Νίκολσον, εμπειρογνομόνων του βρετανικού Επιτελείου, οι οποίοι θεωρούσαν ανακριβείς τις στατιστικές του Βενιζέλου και τόνιζαν ότι οι προτάσεις θα σήμαιναν την υπαγωγή πολλών Τούρκων στην ελληνική κυριαρχία.

Προς αυτή την κατεύθυνση πρότειναν την εξής λύση, η οποία φανερώνει εν πολλοίς την πολυφωνία απόψεων στις τάξεις της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής καθώς και τη δυσκολία του εγχειρήματος της εγκατάστασης των ελληνικών δυνάμεων στη Σμύρνη: *Ότι κανένας εντολοδόχος δεν θα μπορούσε να κρατηθεί στην Κωνσταντινούπολη, εάν δεν είχε υπό τον έλεγχο του μια αρκετά εκτεταμένη ζώνη. Από την άλλη πλευρά, μια εκτεταμένη ζώνη θα περιέκλειε και ελληνικούς πληθυσμούς, ενώ θα απέκοπτε το νέο τουρκικό κράτος απο οποιαδήποτε επικοινωνία με την Προποντίδα.*

⁷⁴ Δημήτριος, Βακάς, *Ο Βενιζέλος πολεμικός ηγέτης*, Αθήνα 1949, σελ. 212-216

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 223-224

Ότι επειδή η αποστράτευση έγινε τόσο βιαστικά και επειδή η βρετανική κοινή γνώμη έχει βαρεθεί να περιμένει τις μελλοντικές διευθετήσεις, δεν θα έχουμε τη δυνατότητα να εγκαταστήσουμε τους Έλληνες στη Σμύρνη, η πιο συγκεκριμένα, να τους διατηρήσουμε εκεί. Κι εκείνοι δεν θα μπορέσουν να την κρατήσουν χωρίς συμμαχική υποστήριξη, η εφόσον δεν διαμελιστεί μεταξύ των συμμαχικών δυνάμεων ολόκληρη η Τουρκία που βρίσκεται στα νώτα τους. Μολαταύτα, εάν δεν πάρουν τη Σμύρνη, ο Βενιζέλος θα χάσει την εξουσία. Συμφωνούμε λοιπόν να υποβάλλουμε την πρόταση να κοπεί ο γόρδιος δεσμός. Ας κρατήσουν τη Μικρά Ασία οι Τούρκοι για λογαριασμό τους. Δώστε στους Έλληνες μόνο την ευρωπαϊκή Τουρκία. Και τα Στενά ας κρατηθούν ανοιχτά με μια «Ποτάμιο Επιτροπή», με δικαιοδοσίες ανάλογες με αυτές που έχει η Επιτροπή του Δούναβη.⁷⁶

Το σχέδιο των Τούνμπι και Νίκολσον ενέκρινε ο διευθυντής Πολιτικών Υποθέσεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης σερ Έυρ Κρόου, καθώς και ο μόνιμος υφυπουργός λόρδος Τσάρλς Χάρντινγκ. Εκφραζόταν πάντως ενδοϋπηρεσιακά και η αντίθετη άποψη, η οποία έδινε έμφαση στην αποδυνάμωση, οικονομική και πολιτική, που θα επέφερε στο ελληνικό κράτος η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Κωνσταντινούπολη.

Ωστόσο, ο ίδιος ο Βενιζέλος δεν εξέταζε το ενδεχόμενο να προτιμήσει την Κωνσταντινούπολη από τη Σμύρνη ως κύρια ζώνη ελληνικών διεκδικήσεων καθώς πίστευε ότι δεν ήταν αναγκαίο να το κάνει. Υπέθετε ότι η Κωνσταντινούπολη θα περιέρχονταν στην Ελλάδα ως φυσική συνέπεια της εδραίωσης της ελληνικής παρουσίας στη Σμύρνη και όχι ως αποτέλεσμα επιλογής. Στις 9 Μαΐου ο Λούντ Τζώρτζ θα έλεγε στον Βενιζέλο ότι ακόμα και μια αμερικανική εντολή διοίκησης της περιοχής της Κωνσταντινούπολης δεν απέκλειε «εν καιρώ» την περιέλευση της στην Ελλάδα. Εξάλλου υπήρχε το ενδεχόμενο οι Αμερικανοί να αρνηθούν την εντολή, οπότε οι Ελληνικές πιθανότητες αυξάνονταν. Η εξέλιξη αυτή, κατά το Βρετανό πρωθυπουργό, ήταν βέβαιη και σημείωνε ότι η Ελλάδα θα αξιοποιούσε τις συνθήκες στην Εγγύς Ανατολή εάν διατηρούσε ισχυρό στρατό⁷⁷.

Αν και το σχέδιο άρχισε να ανεβαίνει στις βαθμίδες της βρετανικής γραφειοκρατίας εξωτερικής πολιτικής, τα γεγονότα προκατέλαβαν τη μετεξέλιξη του

⁷⁶ Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 158

⁷⁷ Έφη Αλλαμάνη, Κρίστα Παναγιωτοπούλου, «Η συμμαχική εντολή για την κατάληψη της Σμύρνης και η δραστηριοποίηση της ελληνικής ηγεσίας», στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του* (Επιμ. Θάναος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος), Αθήνα 1980, σ. 127

σε πρακτική πολιτική. Παρά το γεγονός ότι ο υπουργός Εξωτερικών Μπάλφουρ εξουσιοδότησε σχετικά τον Νικόλσον, δεν υπήρξε καμία συζήτηση με τους Αμερικανούς, καθώς στις 6 Μαΐου οι ηγέτες των Συμμάχων αποφάσισαν να εξουσιοδοτήσουν την Ελλάδα να αποβιβάσει δυνάμεις στη ζώνη της Σμύρνης.

5.3 Η συμμαχική εντολή για αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη

Η ασυμβίβαστη στάση των Ιταλών απομάκρυνε την πιθανότητα επίτευξης συμφωνίας. Οι ιταλικές αξιώσεις συναντούσαν επιπρόσθετα τις έντονες αντιδράσεις των Αμερικανών, οι οποίοι, αν και δεν ήταν συμβεβλημένο μέρος στις προαναφερθείσες μυστικές συνθήκες, είχαν ταχθεί κατά της μυστικής διπλωματίας. Θα πρέπει δε να τονιστεί ότι τα μέλη της ιταλικής αντιπροσωπείας προέβαλαν με ιδιαίτερο άκομπο τρόπο τις διεκδικήσεις τους επί των Μικρασιατικών εδαφών και επέμεναν στην παραχώρηση μίας ευρύτατης περιοχής, που περιλάμβανε τις πόλεις Αττάλεια, Ικόνιο και Σμύρνη, καθώς και δικαιώματα επί των εδαφών της Αραβίας μέχρι την Ερυθρά Θάλασσα.⁷⁸

Από την πλευρά τους οι Αγγλογάλλοι δεν εκτιμούσαν τόσο την ιταλική συνεισφορά στην τελική Συμμαχική νίκη, τονίζοντας ότι η συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης σχετικά με την ιταλική ανταμοιβή στη Μικρά Ασία προϋπέθετε τόσο μια ουσιώδη ιταλική στρατιωτική συμβολή, όσο μια τη συναίνεση της Ρωσίας, η οποία όμως μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και τη σύναψη μονομερούς συνθήκης ειρήνης με τους Γερμανούς είχε αποβληθεί από το σύστημα των Μεγάλων Δυνάμεων. Επιπλέον, στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, οι αντιπρόσωποι του Λονδίνου και των Παρισίων χρησιμοποίησαν και ως επιχείρημα το γεγονός ότι ουδέποτε ο ιταλικός στρατός είχε αντιμετωπίσει τον αντίστοιχο τουρκικό, κατά τον Α΄ ΠΠ.⁷⁹

Οι Ιταλοί, προκειμένου να προκαταλάβουν τις απόψεις της Συνδιάσκεψης και να δημιουργήσουν τετελεσμένο για την επιδίκαση της περιοχής της Εγγύς Ανατολής σε αυτούς, έσπευσαν να αποβιβάσουν 17.000 άνδρες στην Αττάλεια (λίγο μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου). Οι δυνάμεις αυτές κατευθύνθηκαν προς το Αϊδίνιο και τη Σμύρνη, επεκτείνοντας την κυριαρχία τους στην ευρύτερη περιοχή του

⁷⁸ Γεώργιος Θ. Γιαννόπουλος, *Η εις Άδου Κάθοδος, Από τον Σαγγάριο ως την Λωζάννη*, Αθήνα 1996, σ. 105-109

⁷⁹ Nicolson Harold, *Peacemaking...*, ο. π., σ. 273-274

ποταμού Μαιάνδρου. Η κίνηση αυτή συνέβη παρά την αντίθετη θέση των Αμερικανών, των Βρετανών και των Γάλλων με αποτέλεσμα να προκληθεί έντονη αντίδραση των κυβερνήσεων των τριών προαναφερθεισών Μεγάλων Δυνάμεων. Οι Ιταλοί, αδιαφορώντας για τις αντιδράσεις των συμμάχων τους, απέκτησαν τον έλεγχο όλων των λιμένων του νοτιοανατολικού Αιγαίου περίξ της Αλικαρνασσού. Το κλίμα επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο κατά των Ιταλών, όταν έγιναν γνωστές οι αυθαιρεσίες των στρατευμάτων τους στην Αλικαρνασσό και την Αττάλεια.⁸⁰

Οι Σύμμαχοι δεν επιθυμούσαν σε καμιά περίπτωση να επαναληφθεί από τους Ιταλούς το προηγούμενο της Τρίπολης, που τέθηκε υπό κατάληψη από τη Ρώμη κατά τον ιταλοτουρκικό πόλεμο του 1911, ενέργεια που κατέλαβε εξ' απήνης τη διεθνή κοινότητα. Μάλιστα, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ απείλησε τη Ρώμη ακόμη και με διακοπή της παροχής δανείων προς αυτήν από τις αμερικανικές τράπεζες.

Βέβαια, η ιταλική κυβέρνηση αγνοούσε τη διανομή της οθωμανικής επικράτειας με τη μυστική συμφωνία Σάικς-Πικό, μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, η οποία όμως δεν μπορούσε να εφαρμοστεί πλέον λόγω της ανόδου των Μπολσεβίκων στην εξουσία. Οι Ιταλοί, υποπευδόμενοι παρασκηνιακές συμφωνίες μεταξύ των συμμάχων τους Αγγλογάλλων, σκλήρυναν τη στάση τους και με αφορμή τη διαφωνία τους με τον πρόεδρο Γουίλσον για το θέμα του Φιούμε στην Αδριατική⁸¹, στις 24 Απριλίου αποχώρησαν από τη συνδιάσκεψη σαν ένδειξη διαμαρτυρίας για τον τρόπο με τον οποίο χειρίζονταν το πρόβλημα της Αδριατικής οι Τρεις Μεγάλοι. Στην αποχώρηση αυτή του Πρωθυπουργού Ορλάντο δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα και οι Ιταλοί είχαν την πεποίθηση ότι έτσι θα εξανάγκαζαν την Αγγλία και τη Γαλλία σε συμβιβασμό.

Αντιθέτως, οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις είδαν την αποχώρηση των Ιταλών ως ευκαιρία να διευθετήσουν το Μικρασιατικό ζήτημα και το θέμα των ιταλικών δραστηριοτήτων συζητήθηκε στο ανώτατο συμβούλιο στις 5 Μαΐου 1919. Πριν την επιστροφή της ιταλικής αντιπροσωπείας που αναμενόταν στις 7 Μαΐου ο Λόντ Τζώρτζ υπέβαλε την πρόταση για άμεση κατάληψη ζωτικών σημείων της οθωμανικής

⁸⁰ Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος, ο. π., σ. 60-62.

⁸¹ Η αφορμή για την αποχώρηση των Ιταλών αντιπροσώπων από τη Συνδιάσκεψη ήταν η διαμάχη για το ζήτημα του Φιούμε, ιταλικής πόλης που λόγω της Συνθήκης του Λονδίνου του 1915 αποδόθηκε στην Κροατία. Τελικά η πόλη καταλήφθηκε από Ιταλούς εθνικιστές τον Σεπτέμβριο του 1919 και το Νοέμβριο του 1920 ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη με τη Συνθήκη του Ραπάλο. Το 1924 η πόλη δόθηκε οριστικά την Ιταλία, βλ. Seligman Vincent, *Ο θρίαμβος του Βενιζέλου*, Αθήνα 1990, σ. 161

επικράτειας από Συμμαχικά στρατεύματα. Σε αυτά, θα συμπεριλαμβάνονταν και ελληνικές δυνάμεις για την προστασία των Χριστιανών της Σμύρνης.

Ο Λόντ Τζώρτζ σε διάλογο του με τον Γάλλο Πρωθυπουργό Κλεμανσώ ανέφερε χαρακτηριστικά: «...Θα βρεθούμε προ τετελεσμένου γεγονότος- οι Ιταλοί θα εμφανιστούν στη Μικρά Ασία... Ο μόνος τρόπος να τους σταματήσουμε είναι να ρυθμίσουμε (...) αμέσως το θέμα της κατοχής της Μικράς Ασίας. Θα πρέπει να αφήσουμε τους Έλληνες να καταλάβουν τη Σμύρνη... Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να καταλήξουμε σε αποφάσεις μόνοι μας, προτού επιστρέψουν οι Ιταλοί (...) διαφορετικά είμαι πεπεισμένος ότι θα μας τη φέρουν...». Την επόμενη ημέρα, σε συνάντηση με τον Πρόεδρο των ΗΠΑ ελήφθη η απόφαση για αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη. Ο Γούιλσον θα «έστελνε και το διάβολο στη Σμύρνη» προκειμένου να μην την πάρουν οι Ιταλοί.⁸²

Η πρόταση αυτή προκάλεσε την αντίδραση του Βρετανού Αρχηγού του Αυτοκρατορικού Επιτελείου Στρατηγού σερ Χένρυ Γούιλσον, ενώ τη διαφωνία τους εξέφρασαν τόσο ο υπουργός Εξωτερικών Κάρζον όσο και ο υπουργός Στρατιωτικών Ουίνστον Τσόρτσιλ. Χλιαρές αντιρρήσεις διατύπωσε και ο Κλεμανσώ αλλά δεν επέμεινε σε αυτές, διότι έλαβε τη διαβεβαίωση ότι η αποστολή των ελληνικών δυνάμεων απέβλεπε αποκλειστικά στην τήρηση της τάξεως και θα είχε προσωρινό χαρακτήρα. Επίσης, διαβεβαιώθηκε ότι οι Έλληνες δεν θα δρούσαν ανεξέλεγκτα αλλά θα κινούνταν μονάχα εντός μιας περιορισμένης εδαφικής περιοχής.

Όταν πια επανήλθαν οι Ιταλοί στη Συνδιάσκεψη, ουδείς αναφέρθηκε περί «Ανατολικού Ζητήματος» ενώ και ο Βενιζέλος ζήτησε από τους Βρετανούς να μη διαρρεύσει η αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Μ. Ασία μέχρι την ολοκλήρωσή της. Οι Ιταλοί ενημερώθηκαν στις 12 Μαΐου 1919 αλλά έλαβαν υποσχέσεις ότι δεν επρόκειτο για οριστικό διακανονισμό του ζητήματος. Σε κάθε περίπτωση, όμως, τα όργανα των Ιταλών έκαναν ό,τι ήταν δυνατό για να προβάλλουν εμπόδια στα ελληνικά στρατεύματα στη Μ. Ασία.

Στις 1/14 Μαΐου αποσπάσματα του συμμαχικού στρατού αποβιβάστηκαν για να καταλάβουν τα οχυρά της Σμύρνης και στις 2/15 Μαΐου αποβιβάστηκαν τα ελληνικά στρατεύματα. Η διεθνής νομιμοποίηση της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής στη Σμύρνη, πέρα από την έντονη επιθυμία των συμμάχων, εδραζόταν στο 7ο άρθρο της Ανακωχής του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918), το οποίο προέβλεπε, για λόγους

⁸² Michael Llewellyn Smith, ο. π., σ. 158-177

ασφαλείας, τη δυνατότητα κατάληψης οποιονδήποτε στρατηγικών σημείων στην εδαφική επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις δυνάμεις της Αντάντ.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί η διάσταση απόψεων μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννη Μεταξά αναφορικά με τις εγειρόμενες εδαφικές αξιώσεις της Ελλάδας στη Μικρά Ασία. Ειδικότερα, ο Ι. Μεταξάς υποστήριξε ότι η βέλτιστη επιλογή για την ελληνική στρατηγική θα ήταν η προσάρτηση των βορείων τμημάτων της Μικράς Ασίας (Κωνσταντινούπολη) λόγω μίας σειράς μεταβλητών (π.χ., της γεωγραφικής εγγύτητας και της πλειονότητας των ελληνικών πληθυσμών στις εν λόγω περιοχές). Αντίθετα, προέβαλε τη θέση ότι με την ενσωμάτωση των δυτικών τμημάτων της Ανατολίας (Σμύρνη) θα αναδεικνύονταν ανυπέβλητα προβλήματα στην άσκηση αποτελεσματικής εσωτερικής-εξωτερικής κυριαρχίας.

Ο Ε. Βενιζέλος, από την άλλη πλευρά, θεωρούσε ότι αν η Ελλάδα αποκτούσε τη Σμύρνη, θα μπορούσε να ελπίζει αργά ή γρήγορα σε ενδεχόμενη ενσωμάτωση ή εκχώρηση της Κωνσταντινούπολης, λόγω του δεδομένου της γεωγραφικής της περικύκλωσης από δύο ελληνικές περιοχές, τη Θράκη και τη δυτική Μικρά Ασία. Αν όμως η Ελλάδα καταλάμβανε την Κωνσταντινούπολη, θα έπρεπε να εγκαταλείψει διά παντός την Ιωνία, καθώς η δημιουργία ενός τουρκικού εθνικιστικού κράτους στην Ανατολία θα λειτουργούσε ως ανασχετικός φραγμός σε πιθανή εδαφική διεύρυνση της Ελλάδας προς τα νότια. Επιπλέον, η Ελλάδα θα επωμιζόταν την ευθύνη ελέγχου των Στενών και μια τέτοια εξέλιξη θα οδηγούσε πιθανότατα στην απόρριψη των λοιπών ελληνικών εδαφικών αξιώσεων από τη διασυμμαχική Συνδιάσκεψη.⁸³

Εν κατακλείδι, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η διασυμμαχική απόφαση για την αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη ήταν απότοκο της πολιτικοστρατηγικής αναγκαιότητας της Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ για την ανάσχεση του αξονικού πολιτικού στόχου της ιταλικής πολιτικής και για την εγκαθίδρυση μίας διευρυμένης σφαίρας ιταλικής πολιτικο-στρατηγικής επιρροής στα παράλια της Ιωνίας. Η ενέργεια αυτή εξυπηρετούσε παράλληλα ιδιαίτερα τα βρετανικά ζωτικά συμφέροντα, με την έννοια ότι η ισχνή βρετανική δύναμη στην Ανατολία θα εξισορροπούσαν από τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις⁸⁴.

⁸³ Νικόλαος Πετσάλης-Διομήδης, «1919: Τη Σμύρνη ή την Πόλη», στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του* (Επιμ. Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, Αλεξανδρής Αλέξης), Αθήνα 1980, σελ. 103-105

⁸⁴ Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος, ο. π., σ. 62-63

ΣΤ' Κεφάλαιο

Η Μικρασιατική εκστρατεία

Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία ξεκίνησε, όπως αναφέρθηκε προηγουμένα, στις 2 Μαΐου 1919 με την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη και έληξε άδοξα με την αποχώρηση των τελευταίων τμημάτων του ελληνικού στρατού στις 5 Σεπτεμβρίου 1922.

Η περίοδος αυτή, με βάση κυρίως τις διεθνείς και εγχώριες πολιτικές εξελίξεις θα μπορούσε να καταταμηθεί για μελέτη σε τρεις φάσεις: η πρώτη φάση διαρκεί από το Μάιο του 1919 μέχρι την απόρριψη της Συνθήκης των Βερσαλλιών από τις ΗΠΑ το Μάρτιο του 1920, η δεύτερη εκτείνεται από τον Απρίλιο του 1920 μέχρι την πολιτειακή μεταβολή στην Ελλάδα και την επιστροφή του Βασιλιά Κωνσταντίνου το Δεκέμβριο του 1920 και η τρίτη φάση από τον Ιανουάριο του 1921 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή τον Σεπτέμβριο του 1922.

6.1 Η πρώτη περίοδος (Μάιος 1919-Μάρτιος 1920)

Παρά τον αιφνιδιασμό που προκάλεσε η απόβαση των ελληνικών δυνάμεων στο λιμάνι της Σμύρνης, από την πρώτη κιόλας ημέρα, έγινε φανερό το μέγεθος της εμπλοκής και διαψεύστηκαν οι προσδοκίες για μια απλή επιχείρηση. Οι όποιες γέφυρες για συμβιβαστική λύση που θα επέτρεπε την παραμονή των ελληνικών πληθυσμών στη Μικρά Ασία κόπηκαν μέσα από την επιστράτευση. Απέμενε μόνον η αναζήτηση της στρατιωτικής λύσης.

Τη στιγμή της ελληνικής απόβασης στη Σμύρνη ο βρετανικός παράγων δεν είχε καταλήξει στην επιδιωκόμενη εδαφική διευθέτηση. Σε σύσκεψη των σημαντικότερων μελών του βρετανικού υπουργικού συμβουλίου που έλαβε χώρα στο Παρίσι το Μάιο του 1919, ο λόρδος Κάρζον επανέλαβε την πρόταση του για αποβολή της Τουρκίας από την Ευρώπη, αλλά αποδεχόταν πια, αν και με μεγάλη δυσκολία, την προοπτική μιας ελληνικής ζώνης στη Σμύρνη και την ενδοχώρα της, προφανώς συναισθανόμενος ότι είχε διαμορφωθεί μια πραγματικά μη αναστρέψιμη κατάσταση με την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων.

Ο Τσώρτσιλ αντετίθετο σε περαιτέρω εδαφικό ακρωτηριασμό της Τουρκίας, αλλά συμφωνούσε με την ανάθεση εντολής στις Ηνωμένες Πολιτείες για την Κωνσταντινούπολη και την περιοχή των Στενών που θα εκτείνονταν έως την

Τραπεζούντα. Ο υπουργός Εξωτερικών Μπάλφουρ συμφωνούσε με την ιδέα αμερικανικής εντολής για την Κωνσταντινούπολη, αλλά και με την εγκαθίδρυση ελληνικής ζώνης στην περιοχή της Σμύρνης, και το υπόλοιπο ανεξάρτητο τουρκικό κράτος να τεθεί υπό την εποπτεία ξένων συμβούλων. Ο αρμόδιος υπουργός για την Ινδία Έντουιν Μόνταγκιου ήταν αρνητικός σε περαιτέρω παρενόχληση των Τούρκων, όπως και ο υπουργός Αποικιών Άλφρεντ Μίλνερ.

Επιφυλάξεις για την πραγματική δυνατότητα και σκοπιμότητα της ελληνικής κατοχής, και εν συνεχεία της προσάρτησης της περιοχής της Σμύρνης εξέφραζαν από πολύ νωρίς και οι Βρετανοί στρατιωτικοί. Στις 28 Ιουνίου 1919, ο ναύαρχος Ρίτσαρντ Γουέμπ ανέφερε από την Κωνσταντινούπολη ότι η ελληνική κατοχή δημιουργούσε αναταραχή σε όλη την Τουρκία, καθώς σημειώνονταν επεισόδια στη Προύσα τη Σεβάστεια και τη Σαμψούντα.

Στην ίδια γραμμή, ο ναύαρχος Κάλθορπ σημείωνε ότι ο φόβος μιας ελληνικής επέλασης πυροδοτούσε την Τουρκική κινητοποίηση και αντίσταση, πίστευε όμως ότι οι Τούρκοι θα υπέκυπταν σε μια σαφώς ορισμένη και οριστική διευθέτηση εφόσον αυτή θα διαμορφωνόταν ταχύτατα.

Όσων αφορά τις διαβουλεύσεις μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, στις 21 Μαΐου 1919, ο Λόντ Τζώρτζ παρουσίασε στους Αμερικανούς τις προτάσεις του για τον εδαφικό διακανονισμό της Εγγύς Ανατολής, υποστηρίζοντας την ανάθεση εντολής στις ΗΠΑ για την Κωνσταντινούπολη, τα Στενά, αλλά και την Αρμενία και την Κιλικία. Η Ανατολία θα παρέμενε κατά βάση τουρκική με την εξαίρεση της περιοχής της Σμύρνης που θα παρεχωρείτο στην Ελλάδα και η Γαλλία θα λάμβανε εντολή για τη Συρία.

Στις 25 Ιουνίου, ο Γουίλσον κατέφυγε σε ένα πλαίσιο ρύθμισης του τουρκικού ζητήματος, αλλά και πάλι απέφυγε να δεσμευθεί. Δεν προέβλεπε κάποια εντολοδόχο, τόνιζε όμως ότι μια από τις δυνάμεις θα έπρεπε να έχει βαρύνοντα λόγο στις τουρκικές υποθέσεις. Η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά θα αποτελούσαν μια οντότητα, και αναλάμβανε να υποστηρίξει μια αμερικανική εντολή επ' αυτών στη Γερουσία των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο Αμερικανός πρόεδρος όμως θα αναχωρούσε για τη χώρα του αμέσως μετά τη σύναψη ειρήνης με τη Γερμανία, και έως ότου διευκρινιζόταν η θέση της Γερουσίας, το ζήτημα θα παρέμενε σε εκκρεμότητα.

Στις αρχές Αυγούστου 1919 ο Γουίλσον εξέφρασε την εναντίωση του στη συμφωνία Τιττόνι-Βενιζέλου ως προς τις προβλέψεις της για τη Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος είχε καταλήξει σε αυτή τη συμφωνία τον Ιούλιο του 1919, σε μια

προσπάθεια να ρυθμίσει το σύνολο των ελληνο-ιταλικών ζητημάτων. Η συμφωνία οριοθετούσε τις ζώνες κατοχής των δυο χωρών στη Μικρά Ασία, όριζε ότι τα Δωδεκάνησα, με την εξαίρεση της Ρόδου, θα παραχωρούνταν στην Ελλάδα και αναγνώριζε την ελληνική κυριαρχία στη βόρειο Ήπειρο. Σε αντάλλαγμα, η Αθήνα θα υποστήριζε ιταλική εντολή για την Αλβανία καθώς και την κυριαρχία της στο λιμάνι της Αυλώνας. Εκτός των άλλων, η ελληνική πλευρά ήλπιζε ότι έτσι θα απέτρεπε στο μέλλον επιδρομές Τούρκων ατάκτων από την ιταλική ζώνη, για τις οποίες υπέθετε ότι πραγματοποιούνταν με την ανοχή των ιταλικών αρχών κατοχής. Η συμφωνία αυτή, επωφελής και για τις δυο πλευρές, τοποθετούσε την Ιταλία σε ισότιμη θέση με την Αγγλία και τη Γαλλία στην Ανατολική Μεσόγειο, γεγονός που πυροδότησε τη γαλλική δυσαρέσκεια και εν τέλει οδήγησε στη μετέπειτα ακύρωση της.⁸⁵

Ήδη πάντως από το φθινόπωρο, η ελληνική πλευρά κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι προσδοκίες από τη συμφωνία είχαν διαψευστεί, με αποτέλεσμα οι ελληνικές στρατιωτικές αρχές να απευθυνθούν στον Βρετανό στρατηγό Τζώρτζ Μιλν, ο οποίος τελικά θα έδινε τη συγκατάθεση του στην προέλαση των ελληνικών δυνάμεων έως και 3 χμ. πέραν της ελληνικής ζώνης κατοχής, υπο την προϋπόθεση ότι οι ελληνικές μονάδες θα επέστρεφαν στη βάση τους, αφού θα κατεδίωκαν τα τμήματα που είχαν προσβάλλει τα όρια της ελληνικής ζώνης. Το ελληνικό αίτημα στηριζόταν στη διαπίστωση ότι οι τουρκικές δυνάμεις, αμελητέες από στρατιωτική άποψη σε αυτή τη φάση, θα μπορούσαν να συγκεντρώνονται εκτός ελληνικής ζώνης. Το ενδεχόμενο αυτό όμως ήταν αδύνατο να αποτραπεί με τις διαδοχικές διευρύνσεις της ελληνικής ζώνης κατοχής. Από στρατηγική άποψη αυτό ήταν το καίριο σημείο και κατέστη ο φαύλος κύκλος της Μικρασιατικής εμπλοκής.⁸⁶

Στις αρχές Σεπτεμβρίου, οι Τούρκοι εθνικιστές υπο τον Κεμάλ ήλεγχαν σταδιακά την περιοχή της Ανατολίας. Από το τέλος Ιουνίου και μετά άρχισε να γίνεται φανερό η μαζική προσχώρηση του τουρκικού πληθυσμού στο εθνικιστικό κίνημα, γεγονός που πυροδότησε η ελληνική απόβαση και η επιρροή του είχε επεκταθεί από το Ερζερούμ προς την Άγκυρα και τη Σεβάστεια. Το πρόβλημα καθίστατο και στρατιωτικό, καθώς η βρετανική κατοχή της ανατολικής σιδηροδρομικής γραμμής

⁸⁵ Προκόπης Παπαστράτης, «Εξωτερική πολιτική. Η προσπάθεια διατήρησης των κεκτημένων κατά το Μεσοπόλεμο», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα: όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας* (Επιμ. Χρήστος Χατζηιωσήφ), Αθήνα 2009, σ. 408

⁸⁶ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 115

παρεμπόδιζε την απόκτηση επαφής των εθνικιστών με το Αϊδίνιο και άλλα σημεία στη δυτική Μικρά Ασία.

Το εθνικιστικό κίνημα είχε υποστήριξη από το υπουργείο στρατιωτικών της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης και διατηρούσε επαφή με το διάδοχο του θρόνου. Ήταν προφανές ότι απηχούσε τις αντιλήψεις του πλήθους σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από το καθεστώς του σουλτάνου. Στο πλαίσιο αυτό, οποιαδήποτε συνθήκη ειρήνης που θα υπέγραφε ο σουλτάνος θα έπρεπε να επιβληθεί με τα όπλα στους εθνικιστές και η υπάρχουσα κυβέρνηση έχανε διαρκώς την ικανότητα να κυβερνά.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου, άρχισαν επίσης να διακρίνονται σαφείς ενδείξεις διαφοροποίησης της γαλλικής στάσης έναντι της βρετανικής. Οι Γάλλοι επεδίωκαν την αναδιάταξη της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή, ζητώντας να αναλάβουν τη στρατιωτική κατοχή και διοίκηση της περιοχής των Στενών, επισημαίνοντας ότι στην ευρωπαϊκή πλευρά υπήρχε μόνο μια βρετανική μεραρχία, ενώ αντίθετα οι Γάλλοι διατηρούσαν πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις.

Σχετικά με τη στάση τους προς την Ελλάδα, οι Σύμμαχοι δεν συμμερίζονταν την άποψη του Βενιζέλου και της στρατιωτικής ηγεσίας ότι έπρεπε να επιτραπεί στις ελληνικές δυνάμεις προέλαση σε βάθος, ώστε να αντιμετωπιστούν ριζικά οι Τούρκοι άτακτοι που πραγματοποιούσαν επιδρομές στη ζώνη της Σμύρνης. Όπως ενημέρωσε ο ίδιος ο Κλεμανσώ τον Βενιζέλο το Ανώτατο συμμαχικό Συμβούλιο θεωρούσε ότι ο ελληνικός στρατός είχε ήδη προωθηθεί σε επικράτεια «απολύτως τουρκική» και σε έδαφος «ολοκληρωτικά δυσχερές». Συνεπώς, οι ελληνικές δυνάμεις βρίσκονταν σε άσχημη κατάσταση από τακτική άποψη και οποιαδήποτε κίνηση για κατάληψη καλύτερων θέσεων, θα συναντούσε ισχυρή αντίσταση.

Το Νοέμβριο οι ελληνικές στρατιωτικές υπηρεσίες πληροφοριών διαπίστωναν χειροτέρευση από πολιτική άποψη, αλλά η στρατιωτική κατάσταση χαρακτηριζόταν μάλλον από στασιμότητα, καθώς οι τουρκικές δυνάμεις δεν έδειχναν να ενισχύονται. Στις εκλογές για την ανάδειξη του νέου κοινοβουλίου που προκήρυξε η κυβέρνηση του σουλτάνου επικράτησαν οι εθνικιστές. Η δύναμη του τουρκικού στρατού παρέμενε περίπου στις 50.000 άνδρες, και εναντίον των ελληνικών δυνάμεων παρατάσσονταν 6.000 άνδρες του τακτικού στρατού και 1.500 άτακτοι.

Παράλληλα, η πρώτη δημόσια εμφάνιση των γαλλικών επιφυλάξεων στον παρισινό τύπο σχετικά με ακολουθούμενη πολιτική των Συμμάχων στη Μικρά Ασία, καθώς και οι νύξεις για την ενδεχόμενη σκοπιμότητα μιας συμφιλίωσης με την τουρκική πλευρά, προκάλεσαν ανησυχία στην Αθήνα. Η υποστήριξη της Βρετανίας

ήταν η μόνη «σθεναρά». Καθώς εσυζητείτο το ενδεχόμενο αμερικανικής εντολής στην Κωνσταντινούπολη, ο Βενιζέλος υπέθετε ότι στην περίπτωση αυτή οι Αμερικανοί θα επέβαλλαν τις αντιλήψεις και όσον αφορούσε τη Θράκη, με δυσμενείς συνέπειες για τις ελληνικές αξιώσεις, καθώς ήταν αμφίβολο αν οι Βρετανοί και οι Γάλλοι θα αντιτίθεντο στους Αμερικανούς. Ειδικότερα, τον Βενιζέλο τον ανησυχούσε η ύπαρξη επιρροών στις κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Γαλλίας, με στόχο τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ανησυχία του Βενιζέλου ήταν εύλογη καθώς η στρατηγική του εδράζονταν στις συμμαχίες και τη συνάθροιση συμφερόντων προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος του, και όχι στη στρατιωτική δύναμη η χρήση της οποίας ήταν επικουρική προς την διπλωματική δράση⁸⁷.

Στις 11 Δεκεμβρίου 1919, στην πρώτη μείζονα αγγλο-γαλλική συζήτηση για τη διευθέτηση της ειρήνης με την Τουρκία, ο Κλεμανσώ υποστήριξε ότι το σύστημα των εντολών δεν έπρεπε να έχει εφαρμογή στη Μικρά Ασία και ο Λούντ Τζώρτζ συμφώνησε. Ο Γάλλος πρωθυπουργός πίστευε ότι θα ήταν σφάλμα η απομάκρυνση του σουλτάνου από την Κωνσταντινούπολη, ενώ θα έπρεπε να υπάρξει ξεχωριστή διευθέτηση για τα Στενά. Η παραμονή του Σουλτάνου στην έδρα του εξυπηρετούσε τους συμμάχους, οι οποίοι τον έλεγχαν απόλυτα .

Ο Βρετανός πρωθυπουργός ανέτεινε ότι θα ήταν αδύνατον να ελεγχθούν τα Στενά αν δεν ελεγχόταν άμεσα και η Κωνσταντινούπολη. Ως προς τη Μικρά Ασία, ο Βρετανός πρωθυπουργός πίστευε ότι μια λύση θα ήταν ένα ανεξάρτητο τουρκικό κράτος στα εδάφη αυτά και εναλλακτικά η εκεί μεταφορά του σουλτάνου υπό αγγλο-γαλλική κηδεμονία. Το πιο ευνοϊκό ενδεχόμενο που μπορούσε να σκεφτεί για τον σουλτάνο θα ήταν να έχει την πρωτεύουσα του στη Προύσα και η Κωνσταντινούπολη να απολαμβάνει καθεστώς παρόμοιο με αυτό του Βατικανού.

Ως προς τη Μικρά Ασία ο Γάλλος πρωθυπουργός ανταπάντησε ότι δεν έπρεπε να έχει δοθεί εντολή στην Ελλάδα για κατοχή της Σμύρνης, αλλά κατανοούσε ότι, εφ' όσον δόθηκε, ήταν δύσκολο να οδηγηθούν οι Έλληνες σε αποχώρηση. Ωστόσο, πίστευε ότι η Αθήνα θα ήταν δεκτική στην επιχειρηματολογία ότι δεν ήταν σε θέση να διατηρήσει υπο την κατοχή της την περιοχή και τόνιζε ότι η παραμονή του ελληνικού

---

⁸⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, Αθήνα 2009, σ. 51

στρατού εκεί εξαρτάτο αποκλειστικά από την συμμαχική οικονομική βοήθεια. Ήταν βέβαιος ότι μπορούσε να υπάρξει εδαφική αποζημίωση αλλού για την Ελλάδα.

Ο βρετανικός παράγων παρέμενε σε αυτό το σημείο επιφυλακτικός. Οι Βρετανοί αποδέχονταν την άποψη ότι θα ήταν προτιμότερο να μην είχε επικυρωθεί από την ηγεσία των συμμάχων η ελληνική κατοχή στη Σμύρνη. Πρακτικά όμως, το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο είχε αποδεχθεί την παράταση της ελληνικής κατοχής, ενώ το ενδεχόμενο αποχώρησης σε αυτό το χρονικό σημείο δεν μπορούσε να εξεταστεί χωρίς να ληφθούν υπόψη και οι πολιτικές συνέπειες στη Ελλάδα. Επρόκειτο σαφώς και για ένα θέμα που είχε ισχυρή εσωτερική πολιτική διάσταση καθώς η αποχώρηση από τη Σμύρνη, ανεξάρτητα από την έκβαση άλλων διεκδικήσεων, θα εμφανιζόταν ως μια συμβολική αποτυχία εκπλήρωσης της Μεγάλης Ιδέας και κατ' επέκταση αποτυχία της πολιτικής Βενιζέλου.

Εν κατακλείδι, το γενικό πλαίσιο της διαγραφόμενης διευθέτησης προέβλεπε ότι η Τουρκία θα αποβαλλόταν από την ευρωπαϊκή ήπειρο, η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά θα ετίθεντο υπο διεθνή εποπτεία και η Ανατολία θα παρέμενε υπό τουρκική κυριαρχία.

Την εφαρμογή αυτής της πολιτικής ματαίωσε ο αρμόδιος υπουργός για την Ινδία Μόνταγκιου, ο οποίος τον Ιανουάριο του 1920 κατόρθωσε να πείσει την πλειοψηφία του βρετανικού υπουργικού συμβουλίου να απορρίψει το συγκεκριμένο σχέδιο, υποστηρίζοντας ότι η απομάκρυνση του σουλτάνου από την Κωνσταντινούπολη θα είχε ως συνέπεια το ξέσπασμα της οργής του μουσουλμανικού στοιχείου, τόσο στην Ινδία όσο και στην Αίγυπτο.

Επιστέφοντας στα του πολεμικού μετώπου, η ελληνική θέση ήταν «λίαν μειονεκτική», καθώς η στρατιά ήταν υποχρεωμένη σε αμυντική διάταξη και άφηνε τους Τούρκους ανενόχλητους να αναπτύσσουν τις δυνάμεις τους. Ήταν εξάλλου ανεπτυγμένη σε μέγιστο μέτωπο και στερούνταν πληροφοριών για τις κινήσεις του αντιπάλου. Η ανησυχία της ελληνικής στρατιάς για την πρόοδο της προσπάθειας του Κεμάλ ήταν έντονη. Σε σχετική έκθεση προς τον Βενιζέλο σημειωνόταν ότι ο Κεμάλ είχε ενισχυθεί λόγω της συμμαχικής πολιτικής έναντι των Τούρκων.

Καθοριστικής σημασίας για αυτή τη διαπίστωση ήταν η στάση της Ιταλίας. Πράγματι, από τον Ιούνιο του 1919 οι ελληνικές στρατιωτικές αρχές ήταν ενήμερες για τις σχέσεις των Ιταλών με τον Κεμάλ. Οι Ιταλοί προμήθευαν όπλα στους κεμαλικούς

ενώ από τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα διέρχονταν σώματα ατάκτων που τρομοκρατούσαν τα ελληνικά χωριά στα τουρκικά παράλια.⁸⁸

Η κατάσταση επιδεινώθηκε περαιτέρω μετά την πολιτική αλλαγή στη Γαλλία, την πτώση του Κλεμανσώ και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Αλεξάντρ Μιλεράν, ο οποίος θεωρούσε ότι η στάση των Συμμάχων έναντι της Τουρκίας έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο εχθρική. Υπό αυτή την οπτική, η παρουσία ελληνικών δυνάμεων στη Σμύρνη ήταν το πλέον ακανθώδες πρόβλημα της υπό διαπραγμάτευση συνθήκης ειρήνης.

Αναγνώριζε, εντούτοις, ότι αν η Ελλάδα αποσυρόταν από τη Σμύρνη, θα έπρεπε να βρεθεί αλλού «γενναιόδωρη» αποζημίωση. Ο Λούντ Τζώρτζ συνέχισε να υποστηρίζει σθεναρά τη συνέχιση της ελληνικής παρουσίας στη Μικρά Ασία, πολιτική που εδράζονταν και σε έναν σημαντικό στρατηγικό λόγο. Ήταν σημαντικό για τη Βρετανία να ασκείται μια συνεχής πίεση πάνω στην Τουρκία στην περιοχή της Ανατολίας προκειμένου να ενδίδει στις Βρετανικές αξιώσεις για τη Μέση Ανατολή.⁸⁹

Ταυτόχρονα, οι στρατιωτικές όψεις της ελληνικής κατοχής έδειχναν σταδιακά ότι οι Έλληνες στη Μικρά Ασία ενδεχομένως να είχαν εμπλακεί σε ένα στρατηγικό αδιέξοδο. Τον Ιανουάριο του 1920, ο Βενιζέλος ζητούσε ελευθερία δράσης για τις ελληνικές δυνάμεις, καθώς ήδη από ένα μήνα παρατηρείτο ότι οι Τούρκοι επεδίωκαν να συγκεντρώνουν δυνάμεις στα πιο ασθενή σημεία της ελληνικής γραμμής κατοχής προκειμένου να εξασφαλίσουν μια στρατιωτική επιτυχία εν όψει της επικείμενης σύναψης της συνθήκης ειρήνης.

Τον ίδιο μήνα, οι πολιτικές εξελίξεις αναδείκνυαν την επικράτηση του εθνικιστικού κινήματος και την περιθωριοποίηση του σουλτάνου και της κυβέρνησης του. Το οθωμανικό κοινοβούλιο που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη διέθετε σαφή εθνικιστική πλειοψηφία, η οποία το Φεβρουάριο πέτυχε την ψήφιση ενός Εθνικού Συμφώνου που σηματοδοτούσε το πέρασμα από την πολυεθνική αυτοκρατορική κληρονομιά στο τουρκικό έθνος-κράτος. Για πρώτη φορά οθωμανικό κείμενο αναφερόταν σε Τούρκους, όρο που έως τότε χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά οι Δυτικοί. Εξαιτίας αυτής της εξέλιξης, οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές διέλυσαν το Κοινοβούλιο και προχώρησαν σε εκτεταμένες συλλήψεις. Κατόπιν αυτού, η Άγκυρα

---

⁸⁸ Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2018, σ. 61

⁸⁹ Διδώ Σωτηρίου, *Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα 1975, σ. 35

κατέστη πλέον οριστικά το πολιτικό κέντρο των Τούρκων, όπου στις 23 Απριλίου θα συνερχόταν το νέο κοινοβούλιο που αναδείχθηκε από νέες εκλογές στην Ανατολία.

Την 23η Μαρτίου ο Έλληνας Πρέσβης στο Παρίσι Άθως Ρωμάνος απέστειλε ένα τηλεγράφημα στον Βενιζέλο, όπου περιέγραφε την πλήρη μεταστροφή της γαλλικής πολιτικής για την Ανατολία και τα ελληνικά συμφέροντα και παραβίαση των μέχρι τότε διακηρύξεων της, αφού μαζί με την Ιταλία αξίωναν την παραμονή της Κωνσταντινούπολης στην Τουρκία.

Ο Βενιζέλος ανήσυχος μετέβη πρώτα στο Παρίσι και ακολούθως στο Λονδίνο στις 6 Μαρτίου του 1920, όπου αντιμετώπισε αρνητικό κλίμα για την Ελλάδα σε συνάντησή του με τον Υπουργό Στρατιωτικών Τσώρτσιλ και τον Αρχηγό του Επιτελείου Στρατηγό Γουίλσον. Οι Βρετανοί αξιωματούχοι εξήραν στο Βενιζέλο την αδυναμία της Βρετανικής Κυβερνήσεως να παρέχει βοήθεια σε άνδρες στη Θράκη και τη Μικρά Ασία, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η Ελλάδα «δεν πρέπει να υπολογίζει σε σύμπραξη με τη Γαλλία και την Ιταλία» και μάλιστα ο Γουίλσον με απόλυτη ειλικρίνεια δήλωσε ότι τυχόν συνέχιση της εκστρατείας, υπό αυτές τις προϋποθέσεις θα αποτύγχανε και η χώρα θα οδηγούνταν στην καταστροφή.⁹⁰

Τέλος, η αμερικανική Γερουσία το Μάρτιο του 1920, απέρριψε τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, θέτοντας με τον τρόπο αυτό τις ΗΠΑ εκτός ενός συστήματος ειρήνης που αποτελούσε σε μεγάλο βαθμό δημιούργημα του Αμερικανού Προέδρου Γουίλσον. Η αποστασιοποίηση των ΗΠΑ αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή *de facto* τροποποίηση της μεταπολεμικής τάξης πραγμάτων και νομιμοποίησε, κατά κάποιον τρόπο, την απόρριψη των συνθηκών ως εργαλείο στα χέρια των αναθεωρητικών δυνάμεων. Με άλλα λόγια εξέλιπε η οικονομική και στρατιωτική βάση της αμερικανικής παρουσίας που συνιστούσε έναν από τους καίριους μοχλούς εφαρμογής των Συνθηκών. Μετά το «όχι» της αμερικανικής Γερουσίας η διεθνής απονομιμοποίηση της Συνθήκης των Σεβρών γινόταν πιο εύκολη.⁹¹

⁹⁰ «Ο Winston και εγώ επεράσαμε μιαν ώρα με τον Βενιζέλον σήμερα το Απόγευμα. Του καταστήσαμε σαφές ότι ούτε εις άνδρας, ούτε εις χρήμα, ούτε εις την Θράκην, ούτε εις την Σμύρνην θα εβοηθούσαμε τους Έλληνας, διότι είχομεν αναλάβει περισσοτέρας υποχρεώσεις από όσας ο μικρός στρατός μας ηδύνατο να επιτελέση. Του είπα ότι θα καταστρέψη την χώραν του, ότι θα ευρίσκεται εις πόλεμον επί έτη με την Τουρκίαν και την Βουλγαρίαν και ότι η αποστράγγισης εις άνδρας και χρήμα θα ήτο υπέρ το δέον μεγάλη διά την Ελλάδα. Είπε ότι δεν συμφωνεί ουδέ εις μιαν λέξιν από όσα είπα», βλ. Στρατηγός Ξενοφών, ο. π., σελ. 86-88

⁹¹ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *1915 – Ο Εθνικός Διχασμός*, Αθήνα 2016, σ. 122-125

6.2 Η δεύτερη περίοδος (Απρίλιος 1920-Δεκέμβριος 1920)

Τον Απρίλιο του 1920, η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων επανέλαβε τις συνεδριάσεις της στο Σαν Ρέμο για να ολοκληρώσει τις εργασίες της σχετικά με το μέλλον της Τουρκίας. Συμμετείχαν επιπλέον η Ιαπωνία και οι ΗΠΑ ενώ η Ελλάδα δεν είχε προσκληθεί.

Ισχυρές αντιρρήσεις στην παραχώρηση της ζώνης της Σμύρνης στην Ελλάδα εξέφρασε ο Ιταλός πρωθυπουργός Φραντσέσκο Νίττι, ο οποίος τόνισε ότι το πραγματικό ζήτημα ήταν η αντίσταση που θα προέβλεπαν οι Τούρκοι. Η στρατιωτική όψη όμως εξαρτάτο από την πολιτική. Τα προβλήματα ετίθεντο κατά την εξής σειρά: Καταρχάς, έπρεπε να υπάρξει μια συνθήκη που θα ήταν δυνατό να υπογραφεί ή να επιβληθεί με τα όπλα στην τουρκική πλευρά. Στη συνέχεια, θα μπορούσε να επικυρωθεί και τελικά να εφαρμοστεί.

Η Γαλλία κατέθεσε υπόμνημα του νικητή του Α΄Π.Π Στρατάρχη Φο, το οποίο προέβλεπε να διατεθεί στρατιωτική δύναμη 27 Μεραρχιών προκειμένου να επιβληθεί η Συνθήκη Ειρήνης στον Κεμάλ. Υπό τις περιστάσεις αυτές, η συνδιάσκεψη που διήρκεσε μόλις μια εβδομάδα επικύρωσε το μυστικό αγγλογαλλικό σύμφωνο των Σάικς-Πικό, που προέβλεπε το αποικιοκρατικό μοίρασμα της Μέσης Ανατολής (σύμφωνα με το οποίο οι Βρετανοί λάμβαναν την Παλαιστίνη και οι Γάλλοι την Συρία), επέτρεψε στους Ιταλούς την έναρξη εμπορικών σχέσεων με την κομμουνιστική Ρωσία του Λένιν και απηύθυνε απειλητικό μήνυμα στη γερμανική ηγεσία για τη συμμόρφωση με τους επιβληθέντες όρους της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

Η Συνδιάσκεψη του Σαν Ρέμο ρύθμισε και ένα άλλο σημαντικό θέμα, τον καταμερισμό των κοιτασμάτων πετρελαίου της Μεσοποταμίας. Όπως ήδη έχει σημειωθεί, το Δεκέμβριο του 1918, ο Λόντ Τζώρτζ και ο Κλεμανσώ είχαν συμφωνήσει να μεταφερθεί η Μοσούλη από τη γαλλική στην αγγλική σφαίρα επιρροής. Σε αντάλλαγμα η Βρετανία υποσχέθηκε να εκχωρήσει στη Γαλλία συμμετοχή στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων πετρελαίου της περιοχής αυτής.

Πριν την έναρξη του πολέμου η οθωμανική κυβέρνηση είχε εκχωρήσει τέτοια δικαιώματα στην Τουρκική Εταιρεία Πετρελαίου, η ιδιοκτησία της οποίας ήταν κατά 75% βρετανική και 25% γερμανική. Η συμφωνία Λόνγκ-Μπέρεγκερ που υπογράφηκε τον Απρίλιο του 1919, προέβλεπε τη μεταβίβαση των μεριδίων της Γερμανίας στη Γαλλία, καθώς και την κατασκευή δυο αγωγών που θα διέσχιζαν τη Συρία για να μεταφέρουν πετρέλαιο από τη Μοσούλη σε λιμάνια της Μεσογείου. Ωστόσο, με την

επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Παρισιού και Λονδίνου, η βρετανική κυβέρνηση αρνήθηκε να επικυρώσει αυτή τη συνεννόηση⁹².

Οι όροι της συμφωνίας συμπεριλήφθηκαν σε ένα σχέδιο συνθήκης, το οποίο επεδόθη στον Σουλτάνο το Μάιο του ίδιου έτους, αλλά τόσο οι Τούρκοι όσο και οι Γάλλοι αντέδρασαν. Ο Λόντ Τζώρτζ απέρριψε κάθε ενδεχόμενο τροποποίησης των αρχικών όρων και οι αρμοστές των τριών Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη εξέφρασαν την άποψη ότι το σχέδιο θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό από τους Τούρκους μόνο με την αποστολή Συμμαχικών στρατευμάτων.

Ο Γάλλος Πρωθυπουργός Μιλεράν ωστόσο, κατέστησε σαφές ότι δεν επρόκειτο να διαθέσει στρατεύματα στην Ανατολή για να επιβάλει στους Τούρκους τόσο σκληρούς όρους. Οι ενέργειες των Συμμάχων φάνεραν ότι οι Έλληνες σύντομα θα ήταν ολομόναχοι αντιμέτωποι με τις Τουρκικές αντιδράσεις και προκλήσεις που γίνονταν συνεχώς εντονότερες. Παρά ταύτα, ο Βενιζέλος έδειχνε να είναι πεπεισμένος ότι η επιβολή των όρων της ειρήνευσης ήταν δυνατή, με την προϋπόθεση της άρρηκτης συνεργασίας με τη Βρετανία, στην ισχύ της οποίας φαινόταν να έχει απεριόριστη εμπιστοσύνη, ενώ στην πραγματικότητα αυτή ήταν αρκετά περιορισμένη.

Στη Μικρά Ασία η δημοσιοποίηση των όρων της ειρήνης είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθεί προσχώρηση χιλιάδων Τούρκων στο εθνικιστικό κίνημα, και ο Κεμάλ αποφάσισε να γίνει πιο τολμηρός και να αποφασίσει προέλαση στην περιοχή της Νικομήδειας, που κάλυπτε την ασιατική πλευρά των Στενών. Η προώθηση των δυνάμεων του Κεμάλ τον Μάιο του 1920 και στην περιοχή των Δαρδανελίων ανησύχησε τους Βρετανούς, οι οποίοι διέθεταν ασθενείς δυνάμεις και στηρίζονταν στον ελληνικό στρατό πολύ περισσότερο απ' ότι το αντίστροφο.

Έτσι, το βρετανικό Γενικό Επιτελείο ζήτησε την κάλυψη της Κωνσταντινούπολης από μια ελληνική μεραρχία, την οποία διέθεσε ο Βενιζέλος, ο οποίος όμως ζήτησε και την άδεια να προελάσει στη Μικρά Ασία πέραν της ζώνης της Σμύρνης, για να τη λάβει από τους Λόντ Τζώρτζ και Μιλεράν⁹³. Ο Βενιζέλος προσπαθούσε να αξιοποιήσει αυτή τη συγκυρία, ωστόσο, ο Βρετανός πρωθυπουργός τον προειδοποίησε ότι οι Έλληνες θα αφήνονταν μόνοι από τους συμμάχους αν

⁹² Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, ό. π., σ. 104

⁹³ Michael Llewellyn Smith, ό. π., 125

χρειαζόταν να επιβάλλουν δια των όπλων τους όρους της επικείμενης συνθήκης με την Τουρκία.⁹⁴

Είναι αντιληπτό πως ο φόβος για την ασφάλεια των αγγλογαλλικών στρατευμάτων συνετέλεσε στην άρση των περιορισμών για την προέλαση των ελληνικών δυνάμεων, γεγονός που οδήγησε στην ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Θράκη και το Μικρασιατικό Μέτωπο και κατάληψη των Ανδριανούπολης-Ραιδεστού-Ηράκλειας και Πανόρμου-Προύσας-Ουσάκ αντίστοιχα.

Παρόλη την επιτυχία των επιχειρήσεων, η κατάληψη από τον ελληνικό στρατό των δυο ιερών συμβόλων των Οθωμανών (Ανδριανούπολης και Προύσας) επέφερε σπουδαία μεταστροφή της τουρκικής κοινής γνώμης υπέρ του κεμαλικού κινήματος, το οποίο ενισχύθηκε σημαντικά από αξιωματικούς και οπλίτες που εγκατέλειπαν τις στρατιωτικές δυνάμεις του Σουλτάνου. Η πραγματικότητα ήταν ότι η Στρατιά της Μ. Ασίας (των 80.000 ανδρών) δεν είχε συντρίψει τον Κεμάλ, ο οποίος διέθετε μόλις 16.000 - 17.000 ατάκτους κατά την περίοδο εκείνη.⁹⁵

Εν τω μεταξύ, η Ιταλία στη βάση της μονομερούς συμφωνίας που υπέγραψε με τον Κεμάλ στις 15 Μαρτίου 1920, άρχισε από τις 6 Μαΐου να εκκενώνει την περιοχή νοτιώς του Μαιάνδρου ποταμού. Η ενέργειά αυτή άφησε εκτεθειμένη την πλευρά των Γάλλων στην Κιλικία και των Ελλήνων στην περιοχή του Μαιάνδρου, παρέχοντας στις δυνάμεις του Κεμάλ τη δυνατότητα να προσβάλλουν αιφνιδιαστικά τις συμμαχικές θέσεις.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αποτελούσε κοινό τόπο σε εκθέσεις Γάλλων στρατιωτικών και διπλωματών ότι η συνθήκη ειρήνης ήταν μονομερής υπέρ των ελληνικών συμφερόντων και ότι οι προοπτικές για τους Συμμάχους ήταν πλέον δυο – ή να επιβληθεί η συνθήκη με στρατιωτικά μέσα από την

---

⁹⁴ Ε. Βενιζέλος σε τηλεγράφημα του προς τον Υπουργό Εξωτερικών Νικόλαο Πολίτη ανέφερε: «Σήμερα εκλήθην υπό του Υπουργού Στρατιωτικών, ο οποίος μου είπε, παρόντος και του Άγγλου Αρχηγού του Επιτελείου Στρατάρχου Γουίλσον: Ο Πρωθυπουργός μου ανέθεσε να σας ρωτήσω, αν είστε διατεθειμένος σε περίπτωση αρνήσεως της Τουρκίας να αποδεχτεί τους όρους της καταρτιζόμενης Συνθήκης ειρήνης να επιβάλετε εσείς αυτούς και στρατιωτικώς, όσον αφορά τα ενδιαφέροντα προς εμάς τμήματα της Θράκης και της Μ. Ασίας, διότι πολλαπλές υποχρεώσεις της Αγγλίας δεν της επιτρέπουν να διαθέσει στρατό ούτε στη Θράκη ούτε στο επικυκλιζόμενο προς εμάς τμήμα της Μ. Ασίας. Συνέστησε να αναμετρήσουμε και πάλι καλά τις δυνάμεις μας, ώστε να μην αναλάβουμε ένα έργο που θα τις υπερβαίνει. Ο Υπουργός άφησε να εννοηθεί ότι δεν πρέπει να υπολογίζουμε σε βοήθεια της Γαλλίας και της Ιταλίας. Απάντησα ότι αναλαμβάνουμε, όσον αφορά τα επικυκλιζόμενα προς εμάς μέρη, την επιβολή στην Τουρκία των όρων της Συνθήκης. Δεν είναι ανάγκη να εξηγήσω ότι πρόκειται περί Αγγλο-Ελληνικής συμπράξεως προς επιβολή στην Τουρκία των όρων της Συνθήκης ειρήνης», βλ. Τσιριγώτης Διονύσιος, ο. π., σ. 168-169

⁹⁵ Ξενοφών Στρατηγός, ο. π., σ. 91

Ελλάδα ή να αφηθεί η κατάσταση να διαμορφωθεί επί του πεδίου⁹⁶. Ήταν δεδομένο ότι η γαλλική πολιτική θα ακολουθούσε τη δεύτερη οδό. Ο Γάλλος ύπατος αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη προσέθετε επιπλέον ότι ήταν αναγκαία η αλλαγή των όρων για την επίτευξη της γαλλο-τουρκικής προσέγγισης, συνεπώς ακόμα και η μελλοντική υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών δεν θα προεξοφλούσε το αδιάβλητο της.

Η κάμψη των γαλλικών ενστάσεων ήταν προσωρινή και κατά βάση διαδικαστική, με την έννοια ότι η γαλλική πολιτική θα συρόταν μεν στη σύναψη της συνθήκης των Σεβρών, αλλά το Παρίσι δεν επρόκειτο να επιχειρήσει να συμβάλλει στην επιβολή των όρων της. Τον Ιούνιο του 1920 θα εμφανίζονταν εκ νέου σημάδια της αμφιθυμίας των Συμμάχων στην πολιτική τους έναντι της Τουρκίας και αρρυθμίες στις ενδοσυμμαχικές σχέσεις. Ο Βρετανός πρεσβευτής στο Παρίσι ενημέρωσε το Λονδίνο ότι υπήρχαν ενδείξεις για επικείμενο σχεδιασμό αποχώρησης ή έστω μείωσης των γαλλικών στρατευμάτων από την Κιλικία. Ταυτόχρονα, υπήρχαν και άλλες ενδείξεις που υποδήλωναν την τάση αποστασιοποίησης των Γάλλων από την επίσημη συμμαχική πολιτική.

Ο Γάλλος στρατηγός Ανρί Γκουρώ είχε καταλήξει σε συμφωνία ανακωχής είκοσι ημερών με τις τουρκικές εθνικιστικές δυνάμεις, ενώ απεσταλμένος του Γάλλου στρατηγού στον Κεμάλ εφάρτετο να δήλωσε πως, αφού οι Γάλλοι δεν σκόπευαν να παραμείνουν στην Κιλικία, δεν ήταν αναγκαίες άλλες αιματηρές αναμετρήσεις. Στα μέσα Ιουνίου ο γενικός γραμματέας του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών θα τόνιζε στο Βρετανό πρεσβευτή στο Παρίσι ότι αμφέβαλλε κατά πόσο η Γαλλική Εθνοσυνέλευση θα επικύρωνε τη συνθήκη ειρήνης που επρόκειτο να συναφθεί.

Οι τριβές επεκτάθηκαν και στο ζήτημα της Κωνσταντινούπολης και των Στενών, όπου ο Γάλλος πρωθυπουργός επανέφερε παλαιότερη γαλλική ιδέα για το διαχωρισμό της στρατιωτικής διοίκησης στην περιοχή, με τους Γάλλους να αναλαμβάνουν την άμυνα της Κωνσταντινούπολης και τους Βρετανούς την άμυνα της Νικομήδειας και την κάλυψη της ασιατικής ακτής του Βοσπόρου. Κάτι τέτοιο θα το απέρριπτε εκ νέου το Λονδίνο, προτάσσοντας ακόμα μια φορά την ανάγκη της ενιαίας διοίκησης, αλλά και της υπέρτερης βρετανικής συμβολής στη στρατιωτική προσπάθεια έναντι της Τουρκίας. Οι βρετανικές αρχές στην Κωνσταντινούπολη διαπίστωναν επίσης ότι τόσο οι Ιταλοί όσο και οι Γάλλοι είχαν επαφή με τους Τούρκους εθνικιστές

---

⁹⁶ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 145

και εκτιμούσαν μάλιστα ότι αυτές των Ιταλών ήταν «διφορούμενες», σε αντίθεση με των Γάλλων, που τηρούσαν ακόμα «ορθή» στάση.

Η απροκάλυπτη πλέον μεταστροφή της Ιταλίας, οφείλονταν εν μέρει και στην κυβερνητική μεταβολή που είχε συντελεστεί στο εσωτερικό της στις αρχές Ιουλίου. Μαζί με την κυβέρνηση απήλθε και ο υπουργός Εξωτερικών Τιττόνι, με τον οποίο ο Βενιζέλος είχε συνάψει τη γνωστή συμφωνία τον Ιούλιο του 1919. Το ιταλικό υπουργείο Εξωτερικών –κατόπιν γαλλικών αντιδράσεων στη συμφωνία- θεωρούσε ότι ο απελευθωρωμένος υπουργός είχε υπερβεί τα όρια της ιταλικής πολιτικής συνάπτοντας τη συμφωνία με τον Βενιζέλο και η επικρατούσα τάση ήταν το θέμα αυτό να επανεξεταστεί. Κατόπιν αυτών, ο Βενιζέλος επρόκειτο να συναντήσει τον νέο υπουργό Εξωτερικών της Ιταλίας, κόμη Σφόρτσα.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός τήρησε επιθετική στάση και απείλησε ότι δεν θα υπέγραφε τη συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία αν ο Σφόρτσα δεν προχωρούσε στην αποδοχή της συμφωνίας Τιττόνι-Βενιζέλου σχετικά με την απόδοση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. Η Ιταλία αντέδρασε και τελικά μετά τη δραστήρια βρετανική μεσολάβηση, επήλθε ελληνο-ιταλική συμφωνία και άνοιξε ο δρόμος για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.

Η συνθήκη προέβλεπε την εκχώρηση στην Ελλάδα της δυτικής και της ανατολικής Θράκης, συμπεριλαμβανομένης της Ανδριανούπολης και των γύρω περιοχών, μέχρι απόσταση 30 περίπου χιλιομέτρων από την Κωνσταντινούπολη. Η Ελλάδα ανέλαβε επιπλέον τη διοίκηση της Σμύρνης για μια πενταετία, στη λήξη της οποίας θα διεξαγόταν δημοψήφισμα για να προσδιοριστεί το μελλοντικό καθεστώς.

Αποφασίστηκε η ίδρυση ανεξάρτητου Αρμενικού κράτους, τα σύνορα του οποίου με την Τουρκία θα προσδιορίζονταν αργότερα, μετά από διαιτησία του προέδρου Γουίλσον. Ακόμα, παραχωρήθηκε αυτονομία στις κουρδικές περιοχές που εκτείνονται ανατολικά του Ευφράτη ποταμού, προβλέποντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα μετατροπής της σε πλήρη ανεξαρτησία κατόπιν αποφάσεων της Κοινωνίας των Εθνών. Μολονότι η Κωνσταντινούπολη παρέμεινε υπό τουρκική κυριαρχία, η περιοχή των Στενών τέθηκε υπό τον έλεγχο μιας διεθνούς Επιτροπής. Τέλος, η συνθήκη αυτή προέβλεπε την αποκοπή της Γόνιμης Ημισελήνου, της Αραβίας και της Αιγύπτου από την Οθωμανική κυριαρχία⁹⁷.

⁹⁷ Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, ό. π., σ. 105

Ως προς αυτό, οι σύμμαχοι – Αγγλία, Γαλλία και Ιταλία- υπέγραψαν την ίδια ημέρα ένα τριμερές σύμφωνο που κατοχύρωνε στη Γαλλία την εντολή για τη διοίκηση της Κιλικίας και της Συρίας, ενώ της Μεσοποταμίας και Παλαιστίνης στην Αγγλία, βελτιώνοντας στην ουσία τη θέση της Αγγλίας σε σχέση με τη συμφωνία Σάικς-Πικό του 1917, εφόσον η τελευταία αποκτούσε τον έλεγχο και στην πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου περιοχή της Βόρειας Μεσοποταμίας (Μοσούλη στο σημερινό Ιράκ)⁹⁸.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, η Γαλλία υπέγραψε τη Συνθήκη προκειμένου να αποφευχθεί μια ενδεχόμενη διάσπαση στους κόλπους του συμμαχικού συνασπισμού αλλά αναζητούσε ευκαιρία για την αναθεώρηση των όρων της και της υποστήριξής της προς την Ελλάδα.

Τη θρυαλλίδα που άνοιξε τον ασκό του Αιόλου και πυροδότησε την εξόφθαλμη πλέον μεταστροφή τόσο της Γαλλίας, όσο και της Ιταλίας υπέρ των Τούρκων αποτέλεσε η ήττα του αρχιτέκτονα της «Μεγάλης Ελλάδας» των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών» στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920. Το εκλογικό αποτέλεσμα σηματοδεύτηκε από την ήττα των Φιλελευθέρων και το διενεργηθέν δημοψήφισμα για το πολιτειακό που ολοκλήρωσε τη μετάβαση από το βενιζελικό στο αντιβενιζελικό/κωνσταντινικό καθεστώς⁹⁹.

Στις 3 Δεκεμβρίου του 1920, οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία) απήθηναν νότα στην ελληνική Κυβέρνηση, υπενθυμίζοντας την «εχθρική» συμπεριφορά του Βασιλιά Κωνσταντίνου κατά τον Α΄ Π.Π τονίζοντας παράλληλα ότι τυχόν αναρρίχσή του στον ελληνικό θρόνο θα δυσχέραινε τις μεταξύ τους σχέσεις. Στην πραγματικότητα, η επάνοδος του Κωνσταντίνου στο θρόνο υπήρξε για τους συμμάχους το πρόσχημα προκειμένου να αμφισβητήσουν την εγκυρότητα των δεσμεύσεών τους και να παγώσουν τις συμμαχικές πιστώσεις προς τη χώρα μας. Η νέα Ελληνική Κυβέρνηση βρέθηκε λοιπόν διεθνώς απομονωμένη, καθώς μόνο δυο χώρες την αναγνώρισαν επίσημα, η Σουηδία και η Τσεχία, και με το μέλλον να φαντάζει δυσοίωνο.

Εν τω μεταξύ, η προέλαση του ελληνικού στρατού αποδεικνυόταν ότι δεν ήταν μια ελάσσων επιχείρηση. Θα πρέπει να επισημάνουμε πως η προέλαση πρέπει να κατανοηθεί στο πλαίσιο της συμμαχικής, ιδίως της βρετανικής επιθυμίας να καλυφθούν οι ασθενείς βρετανικές δυνάμεις που ήταν παρούσες στη Νικομήδεια, προκεχωρημένη

⁹⁸ Lou Ureneck, *Η μεγάλη φωτιά, Σμύρνη Σεπτέμβριος 1922*, Αθήνα 2016, σ. 286-287

⁹⁹ Επαμεινώνδας Κ. Στασινόπουλος, *Κόμματα και Εκλογές στην Ελλάδα (1821-1985)*, Αθήνα 1985, σ. 81-89

βάση φύλαξης των Στενών. Από τη στιγμή που ο στόχος αυτός επιτυγχάνονταν, το βρετανικό Γενικό Επιτελείο θα ζητούσε τη διακοπή των επιχειρήσεων¹⁰⁰.

Η έκταση της επιχείρησης γίνεται αντιληπτή αν συνυπολογιστεί ότι ο ελληνικός στρατός σε διάστημα πέντε εβδομάδων, από τις 22 Ιουνίου έως τις 26 Ιουλίου, διάνυσε περισσότερα από 500 χμ.¹⁰¹ Μόνο η I Μεραρχία πέρασε τα όρια της ζώνης της Σμύρνης και κινήθηκε βορειοανατολικά, για να φθάσει στην Προύσα, διανύοντας απόσταση 250 χμ. Ταυτόχρονα, οι Σύμμαχοι έδωσαν την άδεια στην Ελλάδα να καταλάβει όλη τη Θράκη έως τη γραμμή της Τσαλατάζας, που επρόκειτο να αποτελέσει το ελληνο-τουρκικό σύνορο με βάση τη συνθήκη των Σεβρών-ένας προφανής εκβιασμός ότι μπορούσε να δοθεί εντολή κατάληψης της Κωνσταντινούπολης αν η οθωμανική κυβέρνηση δεν υπέγραφε τη συνθήκη ειρήνης.

Ο Λόντ Τζώρτζ ικανοποιημένος, ανακοίνωσε στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι η δύναμη του Κεμάλ είχε πληγεί ανεπανόρθωτα, συμπέρασμα ασφαλώς βεβιασμένο. Η επιτυχία της ελληνικής προέλασης είχε επίσης ως συνέπεια να εδραιωθεί στον Βρετανό πρωθυπουργό η πεποίθηση ότι ο ελληνικός στρατός ήταν σε θέση να διαλύσει τις δυνάμεις του Κεμάλ και ότι η επιφυλακτική έως αρνητική γνώμη του βρετανικού Γενικού Επιτελείου είχε εκ των πραγμάτων διαψευστεί.

Στις αρχές Ιουλίου 1920, ο αρχιστράτηγος Παρασκευόπουλος εν όψει του τέλους της επιχείρησης, υπέδειξε στον Βενιζέλο ότι υπήρχαν δύο δυνατότητες. Η πρώτη ήταν η αναστολή της προέλασης και η απόσπαση δυνάμεων από τη Μικρά Ασία ώστε να ολοκληρωθεί η κατοχή της Θράκης, και εν συνεχεία η οργάνωση μείζονος εκστρατείας στη Μικρά Ασία με στόχο την πλήρη εκμηδένιση των δυνάμεων του Κεμάλ. Εναλλακτικά, η Θράκη μπορούσε προς στιγμήν να αγνοηθεί και να συνεχιστεί η προέλαση στη Μικρά Ασία με στόχο τη διάλυση των εθνικιστικών δυνάμεων. Ο Παρασκευόπουλος προτιμούσε την πρώτη λύση, ο Βενιζέλος όμως την δεύτερη, προκειμένου στο μεταξύ να αναδειχθεί η απροθυμία των Τούρκων εθνικιστών να δεχθούν τη συνθήκη ειρήνης που επρόκειτο να υπογραφεί, και έτσι να ζητήσει συμμαχική βοήθεια.

Συνεπώς, ήδη από το καλοκαίρι του 1920 ήταν προφανές το στρατηγικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η ελληνική κατοχή στην περιοχή της Σμύρνης και ο φαύλος κύκλος που τη συνόδευε, καθώς η ελληνική πλευρά θα υποχρεωνόταν σε

¹⁰⁰ Michael Llewellyn Smith, ό. π., 128

¹⁰¹ Γεώργιος Σπυρίδωνος, *Πόλεμος και ελευθερία. Η μικρασιατική εκστρατεία όπως την είδα*, Αθήνα 1957

διαδοχικές επεκτάσεις της ζώνης κατοχής της, με τη μάταιη ελπίδα ότι θα μπορούσε να επιβάλλει τη συνθήκη στους Τούρκους εθνικιστές.

Στο τέλος Αυγούστου 1920, η στρατιωτική ηγεσία ήταν βέβαιη ότι η Άγκυρα δεν επρόκειτο να αναγνωρίσει τη συνθήκη των Σεβρών. Απέμενε, σύμφωνα με τη συλλογιστική που επικρατούσε, ως μοναδικό μέσον εκμηδένισης του εχθρού, η προέλαση και η κατάληψη του Εσκή Σεχίρ, του Αφιόν Καραχισάρ και της Άγκυρας. Η στρατιωτική σημασία της ζώνης Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ που συνιστούσαν κόμβους σιδηροδρομικών συγκοινωνιών, εθεωρείτο κρίσιμη, καθώς, ελλείψει οδικού δικτύου, κτηνών και άλλων μεταφορικών μέσων για τη μεταφορά δυνάμεων και εφοδίων απέμενε μόνο ο σιδηρόδρομος. Εξάλλου, εθεωρείτο ότι θα ήταν μεγάλη και η πολιτική σημασία καθώς και ο ηθικός αντίκτυπος από την κατάληψη τους. Η ολοκλήρωση της επιχείρησης εκτιμάτο ότι είτε θα υποχρέωνε τον Κεμάλ να καταθέσει τα όπλα είτε θα καθιστούσε τις δυνάμεις του «διάσπαρτες συμμορίες» χωρίς σημασία.

Η έκθεση του αρχιστράτηγου, ωστόσο, αγνοούσε τη θέληση των εθνικιστών να προβάλλουν αντίσταση. Υπολόγιζε επίσης στη δυσαρέσκεια των Τούρκων της Μικράς Ασίας, η οποία ήταν μεν υπαρκτή, αλλά δεν παρεμπόδιζε τις δυνάμεις του Κεμάλ να επιχειρήσουν εκτεταμένες δολιοφθορές στις γραμμές επικοινωνίας των ελληνικών δυνάμεων, οι οποίες θα είχαν προελάσει σε βάθος της Ανατολίας. Επιπλέον, δεν υπήρχε πρόβλεψη τι θα συνέβαινε αν ο τουρκικός στρατός αποσυρόταν ακόμα πιο ανατολικά στη Σεβάστεια¹⁰².

6.3 Η τρίτη περίοδος (Ιανουάριος 1921- Σεπτέμβριος 1922)

Μετά την διεξαγωγή των εκλογών στην Ελλάδα, το υπουργείο Πολέμου (War Office) της Βρετανίας εκτιμώντας την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί σημειώνει, ότι η κατάληψη της Αρμενίας από τους Τούρκους εθνικιστές είχε ως αποτέλεσμα την επαφή του κατεχόμενου από τους μπολσεβίκους εδάφους και της Ανατολίας. Οι μπολσεβίκοι είχαν επιβληθεί έναντι σχεδόν όλων των αντιπάλων τους. Είχαν εξασφαλίσει ελευθερία κινήσεων στο Αζερμπαϊτζάν και είχαν καταλάβει τμήματα της Αρμενίας που δεν βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή. Ήδη από τον Αύγουστο 1920, με βάση συμφωνία μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας, συνήφθησαν σχέσεις μεταξύ των δύο

¹⁰² Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ. 130

καθεστώτων, μια προσέγγιση που απετέλεσε και τη βάση της σύγκλισης της στρατηγικής τους στον Καύκασο.

Στην έκθεση του Υπουργείου Πολέμου υπήρχε ανησυχία για το ενδεχόμενο καθόδου του Ερυθρού Στρατού προς το Ερζερούμ και από εκεί προς τη Μαύρη Θάλασσα, όπου είχε φθάσει το 1917 ο ρωσικός στρατός, ή προς τη Μοσούλη. Η Βρετανία, υπογράμμισε το υπουργείο Πολέμου, αντιμετώπιζε στη Μέση Ανατολή μια κατάσταση την οποία δε θα μπορούσε να αντιμετωπίσει παρά μόνο αν άλλαζε πολιτική. Η αποστολή βρετανικών ενισχύσεων προς τον ελληνικό στρατό ήταν εκτός συζήτησης, ενώ, ακόμα και αν αποφασίζταν αποχώρηση από την περιοχή, έπρεπε να προηγηθεί αποστολή ενισχύσεων. Συνεπώς, προτιμητέα ήταν μια αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών, που θα παραχωρούσε στην Τουρκία ενδεχομένως τη Θράκη, τη Σμύρνη και το Καρς, ώστε να πεισθούν οι Τούρκοι εθνικιστές να αποκοπούν από τους μπολσεβίκους. Είναι πρόδηλο ότι η πρόταση αυτή αποσκοπούσε στην εξασφάλιση ανταλλαγμάτων προς τους Τούρκους εθνικιστές προκειμένου να διαρραγεί η επικίνδυνη για τα βρετανικά συμφέροντα σύγκλιση τους με τους μπολσεβίκους.

Στην πολιτική αυτή αντιτάχθηκε τόσο το υπουργείο Εξωτερικών (Foreign Office), όσο και ο ίδιος ο Λόντ Τζώρτζ. Η επίσημη βρετανική στάση συνέχιζε να στηρίζεται στην αρχή ότι η στήριξη προς την Ελλάδα συνιστούσε έκφραση μιας «ιστορικής πολιτικής» που απέβλεπε στη προστασία της διώρυγας του Σουέζ και των Ινδιών. Για έναν αιώνα η βρετανική πολιτική είχε υποστηρίξει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως την πρώτη γραμμή άμυνας στην ανατολική Μεσόγειο. Καθώς όμως η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε εισέλθει σε προϊούσα παρακμή, επελέγη μια δεύτερη γραμμή άμυνας, αυτή της Σαλαμίνας-Σμύρνης.

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας ήταν μοναδική για το σκοπό αυτό, καθώς από πολιτική άποψη ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να μη χρειάζεται να δαπανά η Βρετανία πόρους σε καιρό ειρήνης, αλλά ταυτόχρονα ήταν αρκετά αδύναμη ώστε να υπάγεται στη βρετανική πολιτική σε περίοδο πολέμου. Η συνθήκη των Σεβρών ήταν συνεπώς σημαντικό πλεονέκτημα εφόσον επετύγχανε, και ήταν ακόμα νωρίς να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι είχε αποτύχει. Έπρεπε, κατέληγαν στο υπουργείο Εξωτερικών, τόσο σε υπηρεσιακό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, πρώτα να διαπιστωθεί πως θα εξελισσόταν η στρατιωτική κατάσταση στη Μικρά Ασία, και εν συνεχεία κατά πόσο ήταν αναγκαία

η αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών. Από τη βρετανική οπτική επρόκειτο για ένα «πόλεμο δι' αντιπροσώπου».¹⁰³

Το γαλλικό υπουργείο εξωτερικών με τη σειρά του τόνιζε στην πρεσβεία του στο Λονδίνο ότι η πτώση του Βενιζέλου και οι μοναρχικές τάσεις που είχαν επικρατήσει στην Ελλάδα θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη συνολική κατάσταση στην Εγγύς Ανατολή. Το Παρίσι ήταν ανήσυχο, όπως και το βρετανικό υπουργείο Στρατιωτικών, για τις επιτυχίες των δυνάμεων των Τούρκων εθνικιστών στην Αρμενία και τη Γεωργία, καθώς και για την επαφή του Κεμάλ με τους μπολσεβίκους.

Η γαλλική άποψη αποκρυσταλλώθηκε τις επόμενες εβδομάδες στην άρνηση αναγνώρισης του νέου καθεστώτος στην Ελλάδα, αλλά και στην αναστροφή της ακολουθούμενης έως τότε πολιτικής. Η άρνηση αυτή, υπέθαλπε την ιδέα των εκλογών ως ευκαιρίας για να απαγκιστρωθεί η γαλλική πολιτική από τη συνθήκη των Σεβρών. Η ήττα του Βενιζέλου λοιπόν, δεν απετέλεσε το βασικό αίτιο, αλλά επενέργησε ως καταλύτης της γαλλικής ανάλυσης για την αναθεώρηση της συνθήκης.

Την πρώτη εβδομάδα του Δεκεμβρίου η Γαλλία είχε πετύχει να επιβάλλει στη Βρετανία τις απόψεις της, εξαιτίας του κινδύνου, όπως αναφέραμε και πιο πάνω, της επαφής των Τούρκων εθνικιστών με τους Μπολσεβίκους. Επρόκειτο για μια κατ' αρχήν απόφαση η οποία θα εξειδικευόταν αφού πρώτα αποσαφηνιζόταν η θέση των Τούρκων και των Ελλήνων στο πεδίο της μάχης. Τελικά, διαμορφώθηκε ένας συμβιβασμός που επιφανειακά έδινε την εντύπωση ότι ήταν αποτέλεσμα κοινής συμμαχικής πολιτικής, στην πραγματικότητα όμως αυτό πλέον δεν ίσχυε. Η βρετανική πλευρά προκειμένου να επιτύχει τη διατήρηση της συμμαχικής δέσμευσης στη συνθήκη των Σεβρών, συναίνεσε στη διακοπή της οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα σε περίπτωση επανόδου του Κωνσταντίνου στο θρόνο.

Στην εσωτερική πολιτική σκηνή, το ζήτημα δεν ήταν ποια πολιτική θα ακολουθείτο μετά τις εκλογές ούτε η επάνοδος του έκπτωτου βασιλιά Κωνσταντίνου – κάτι τέτοιο ήταν δεδομένο-, αλλά το αν θα επιλέγονταν η πολιτική της κλιμάκωσης, της απαγκίστρωσης η της άμυνας στην περίμετρο της ζώνης που είχε ανατεθεί στην Ελλάδα να διοικήσει με τη συνθήκη των Σεβρών. Η θεμελιώδης επιλογή του Γούναρη, ηγέτη του αντιβενιζελικού συνασπισμού, για ευθυγράμμιση της ελληνικής πολιτικής με τη βρετανική οδήγησε αναγκαστικά στην κλιμάκωση και στον αποκλεισμό οποιασδήποτε άλλης λύσης. Το μέλημα της κυβέρνησης να αποκτήσει αξιοπιστία

¹⁰³ Michael Llewellyn Smith, ό. π., σ.164

έναντι της Βρετανίας ήταν ασφαλώς ένας παράγοντας για τη διαμόρφωση της πολιτικής αυτής, όπως ήταν και η αισιοδοξία και η μη ρεαλιστική ανάγνωση της στρατιωτικής κατάστασης. Ωστόσο, ένας δεύτερος και καθοριστικός παράγοντας ήταν το μέλημα της κυβέρνησης του αντιβενιζελισμού να σταθεροποιήσει το θρόνο.

Ήδη στις αρχές Δεκεμβρίου 1920 ο αρχιστράτηγος Παπούλας ο οποίος, ειρήσθω εν παρόδω, είχε αντικαταστήσει τον Παρασκευόπουλο με την άνοδο των αντιβενιζελικών, εισηγείτο στην κυβέρνηση μια περιορισμένη «αναγνωριστική» επίθεση, ώστε να διαπιστωθεί η πραγματική κατάσταση των τουρκικών δυνάμεων. Την εισήγηση του αρχιστράτηγου αποδέχθηκαν οι Ράλλης και Γούναρης, και αποφασίστηκε επίθεση στην περιοχή της Προύσας-Εσκή Σεχίρ, η οποία και πραγματοποιήθηκε μεταξύ της 24ης και 29ης Δεκεμβρίου. Η ελληνική πλευρά συνάντησε σε αρκετά σημεία αξιοσημείωτη αντίσταση και συμπέρανε ότι οι τουρκικές δυνάμεις είχαν βελτιωθεί από τακτική και ψυχολογική άποψη, αλλά προφανώς δε θεώρησαν ότι ο τουρκικός στρατός συνιστούσε ακατάβλητο αντίπαλο.

Εν τω μεταξύ, η γαλλική πλευρά εξέταζε πλέον το ενδεχόμενο απαγκίστρωσης από την Κιλικία. Οι γαλλικές δυνάμεις εκεί έφθασαν στην άνοιξη του 1921 τους 34.000 άνδρες και ήταν αμφίβολο αν επαρκούσαν σε περίπτωση επίθεσης των τουρκικών εθνικιστικών δυνάμεων. Το κόστος συντήρησης τους εξάλλου είχε ήδη ανέλθει στα 325.000.000 φράγκα ετησίως, ποσό δυσβάστακτο για τα γαλλικά οικονομικά. Επίσης, τον Ιανουάριο του 1921 είχε αναλάβει νέα κυβέρνηση υπό τον Αριστίντ Μπριάν, ο οποίος, αν και περισσότερο προσεκτικός από τον προκάτοχο του σε σχέση με τη διαφοροποίηση του έναντι της έως τότε συμμαχικής πολιτικής, τασσόταν και αυτός υπέρ της αναθεώρησης της συνθήκης των Σεβρών, ώστε να διευκολυνθεί η γαλλο-τουρκική προσέγγιση¹⁰⁴.

Τον Φεβρουάριο του 1921 αντιπροσωπείες των Μεγάλων Δυνάμεων, Έλληνες και Τούρκοι συναντήθηκαν στη Βρετανική πρωτεύουσα σε μια προσπάθεια να αναθεωρηθεί μερικώς η συνθήκη των Σεβρών. Υπήρχαν δυο τουρκικές αντιπροσωπείες, εκείνη που είχε σταλεί από τον σουλτάνο και εκείνη που αντιπροσώπευε τους εθνικιστές του Κεμάλ, οι οποίοι ήταν πλέον κυρίαρχοι στην Τουρκία. Είχε πλέον καταστεί σαφές στους Έλληνες πως το κλίμα πλέον είχε μεταστραφεί, αν και στο προσκηνίο περίσσευαν οι επιδείξεις συμμαχικής αλληλεγγύης.

---

¹⁰⁴ Σωτήρης Ριζάς, ό. π., σ. 208-209

Στην πρώτη συνεδρίαση της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου στις 21 Φεβρουαρίου 1921 ο Λόντ Τζώρτζ υπέβαλλε σειρά ερωτημάτων στον νέο Έλληνα πρωθυπουργό Νικόλαο Καλογερόπουλο και τον εκπρόσωπο της ελληνικής στρατιάς στη Μικρά Ασία Πτολεμαίο Σαρρηγιάννη, που παρίσταντο ως ειδικός σύμβουλος σε στρατιωτικά θέματα που αφορούσαν το μέτωπο, τα οποία αποσκοπούσαν στο να διαπιστωθεί αν ο ελληνικός στρατός μπορούσε να επιβληθεί έναντι των κεμαλικών.

Η ηγεσία της ελληνικής κυβέρνησης αντιμετώπιζε προφανώς σκληρά διλήμματα εν όψει των εξελίξεων. Φαίνεται ότι προβληματιζόταν ιδιαίτερα από την απροθυμία της βρετανικής πλευράς να συζητήσει οτιδήποτε σχετικά με την παροχή βοήθειας στην ελληνική στρατιωτική προσπάθεια. Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκε συζήτηση εντός της ελληνικής αντιπροσωπείας σχετικά με το ενδεχόμενο απαγκίστρωσης από τη Μικρά Ασία. Τόσο ο Καλογερόπουλος όσο και ο Γούναρης, που εν τω μεταξύ είχε επίσης έρθει στο Λονδίνο μετά από πρόσκληση της Συνδιάσκεψης ώστε να είναι πληρέστερη η ελληνική αντιπροσωπεία, ήταν υπέρ της συνέχισης της στρατιωτικής προσπάθειας.

Στη σκέψη τους βάραινε η ενδεχόμενη αποδοκιμασία της κοινής γνώμης αν η κυβέρνηση αποφάσιζε την εκκένωση της Μικράς Ασίας και της Σμύρνης. Επιπλέον, δεν μπορούσαν να παραβλεφθούν οι συνέπειες για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, ενώ υπήρχε και η ανησυχία μήπως σε περίπτωση εκκένωσης αποσταθεροποιείτο όχι μόνο η κυβέρνηση, αλλά το ίδιο το καθεστώς, δηλαδή ο θρόνος.

Η ελληνική αντιπροσωπεία διαβεβαίωσε τελικά τους Συμμάχους για την ελληνική υπηρεσιακή ικανότητα, κάτι που όμως αμφισβητήθηκε έντονα από τους Γάλλους. Η συζήτηση έκλεισε ύστερα από παρέμβαση του Λόντ Τζώρτζ που υπενθύμισε δηκτικά στους Γάλλους ότι παρόμοιες δυσοίωνες εκτιμήσεις για τις ικανότητες των Ελλήνων είχαν εκφράσει και κατά τις επιχειρήσεις του Ιουνίου του 1920, οι οποίες όμως είχαν διαψευσθεί παταγωδώς.¹⁰⁵

Ωστόσο, στο παρασκήνιο αρχικά και όσο περνούσαν οι ημέρες και στην αίθουσα των διασκέψεων, ο Βρετανός πρωθυπουργός ζήτησε από την Ελλάδα να εξετάσει σοβαρά το ενδεχόμενο μερικής αναθεώρησης της συνθήκης των Σεβρών με εδαφικές παραχωρήσεις στους Τούρκους, ιδίως σε καζάδες στην περιοχή της Σμύρνης όπου υπερτερούσαν οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί.

¹⁰⁵ Ιάκωβος Μιχαηλίδης, ό. π., σ. 64

Ο συμβιβασμός με τους Τούρκους ήταν λοιπόν η συμβουλή των Βρετανών. Άλλωστε, στις αίθουσες αποφάσεων της βρετανικής πρωτεύουσας ο Λούντ Τζώρτζ είχε απομείνει ο μοναδικός ίσως υποστηρικτής της Ελλάδας. Μέρα με την ημέρα, οι προειδοποιήσεις των βρετανικών υπουργείων Εξωτερικών και Πολέμου για προσέγγιση με τους κεμαλικούς, ώστε να αναχαιτιστεί η διείσδυση των Σοβιετικών στην Εγγύς και τη Μέση Ανατολή, όλο και δυνάμωναν.

Τελικά, παρά τις εντατικές συζητήσεις, η συνδιάσκεψη δεν κατάφερε να οδηγηθεί σε κάποια λύση. Τόσο οι Τούρκοι όσο και οι Έλληνες δήλωσαν ότι χρειάζονταν χρόνο προκειμένου να απαντήσουν, γεγονός που ερμηνεύτηκε ως σαφής ένδειξη ότι πολλά θα κρίνονταν στα πεδία των μαχών. Στις 18 Μαρτίου οι εργασίες της συνδιάσκεψης ολοκληρώθηκαν χωρίς να καταλήξουν σε κάποιο αποτέλεσμα. Ήταν τότε που η ελληνική αντιπροσωπεία ενημέρωσε τους Βρετανούς πως σύντομα ο ελληνικός στρατός θα ξεκινούσε τις επιθετικές ενέργειες του.

Η ελληνική απροθυμία στο ενδεχόμενο συμβιβασμού είχε υποβοηθηθεί και από τις αντιδράσεις της στρατιάς Μικράς Ασίας σε ενδεχόμενο υποχώρησης. Αλλά και στην Αθήνα οι αντιδράσεις της συντριπτικής πλειοψηφίας των εφημερίδων στο ενδεχόμενο ελληνικών υπαναχωρήσεων υπήρξαν έντονες, γεγονός που άσκησε κατά τα φαινόμενα επιπλέον πίεση στην ελληνική αντιπροσωπεία.

Η αποτυχία της συνδιάσκεψης, είχε εν τω μεταξύ ως αποτέλεσμα την επανάληψη των συζητήσεων μεταξύ των εκπροσώπων του Κεμάλ και της Γαλλικής κυβέρνησης για την Κιλικία. Στις 11 Μαρτίου επήλθε συμφωνία, η οποία προέβλεπε την κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ Γάλλων και Τούρκων στην Κιλικία, την εκκένωση της από αμφότερες τις δυνάμεις εντός 30 ημερών, υπό την προϋπόθεση όμως του αφοπλισμού των ατάκτων, την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, την προστασία των μειονοτήτων, την αναγνώριση προτεραιότητας στις γαλλικές επιχειρήσεις και τη στενότερη συνεργασία γαλλικών με τουρκικά κεφάλαια.

Παράλληλα, στις 12 Μαρτίου συνήφθη συνθήκη μεταξύ των Τούρκων εθνικιστών και των Ιταλών η οποία προέβλεπε την αποχώρηση των ιταλικών δυνάμεων από την περιοχή της Αττάλειας. Η ιταλική πολιτική απαγκίστρωσης από τη Μικρά Ασία, που σήμαινε επίσης ότι εφεξής η Ρώμη θα υποστήριζε τις τουρκικές αξιώσεις στη Σμύρνη και την ανατολική Θράκη, δεν ανακόπηκε, παρά το γεγονός ότι η εθνοσυνέλευση της Άγκυρας δεν επικύρωσε τη συμφωνία. Η γαλλο-τουρκική προσέγγιση όμως ανακόπηκε, τουλάχιστον προσωρινά, όταν στις 20 Μαρτίου οι Τούρκοι ενημέρωσαν τους Γάλλους ότι η τουρκική αντιπροσωπεία δεν ήταν

εξουσιοδοτημένη για τη σύναψη της συμφωνίας. Πραγματικός λόγος της υπαναχώρησης της Άγκυρας ήταν η συμφωνία που είχε μόλις συναφθεί με τους μπολσεβίκους, η οποία ουσιαστικά επισημοποιούσε την ήδη υπάρχουσα στρατιωτική συνεργασία που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των δυο πλευρών.

Η συμφωνία αυτή στοίχησε στον Κεμάλ το Ναχιτσεβάν και το Βατούμ αλλά εξασφάλισε στους εθνικιστές τη ροή μεγάλης ποσότητας χρημάτων και όπλων. Σύμφωνα με σοβιετική πηγή, από το 1920 έως το 1922 το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ έλαβε περί τα 10.000.000 ρούβλια. Από στρατιωτική άποψη, η συμφωνία αυτή απελευθέρωσε ισχυρές δυνάμεις οι οποίες μπορούσαν πλέον να διατεθούν στο δυτικό μέτωπο έναντι του ελληνικού στρατού.

Η νέα ελληνική στρατιωτική επιχείρηση άρχισε στις 10 Μαρτίου 1921 και τερματίστηκε στις 31 του ίδιου μήνα. Η προέλαση του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος ανεστάλη λόγω υπέρτερων των αναμενόμενων συγκεντρώσεων των στρατιωτικών δυνάμεων, της έλλειψης ενισχύσεων και μέσω ανεφοδιασμού πυρομαχικών, όπως σημείωνε ο Ξενοφών Στρατηγός¹⁰⁶.

Ο ελληνικός σχεδιασμός είχε υποτιμήσει την ανάπτυξη του στρατιωτικού δυναμικού των Τούρκων, είχε χρησιμοποιήσει ανεπαρκείς δυνάμεις και είχε ελλείψεις σε υλικό. Παρότι ο ελληνικός στρατός δεν ηττήθηκε παρά μόνο συμπτύχθηκε λόγω εξάντλησης των δυνατοτήτων ανεφοδιασμού του, εντούτοις ο αντίκτυπος αυτής της εξέλιξης ήταν μεγάλος.

Οι επιθετικές επιχειρήσεις επαναλήφθηκαν την περίοδο Ιουνίου-Αυγούστου 1921 και ο ελληνικός στρατός κατά την επονομαζόμενη «εαρινή επίθεση» διήγαγε σημαντικές νίκες καταλαμβάνοντας την Κιουτάχεια και τους συγκοινωνιακούς κόμβους του Εσκί-Σεχίρ και του Αφιόν Καραχισάρ. Ακολούθησε η προέλαση για κατάληψη της Άγκυρας, μετά τη διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας των Τούρκων στον ποταμό Σαγγάριο, η οποία δε στέφθηκε με επιτυχία και η ελληνική πλευρά επανήλθε στις αρχικές της θέσεις.

Η συνέχιση της επίθεσης κρίθηκε από την στρατιά ασύμφορη, καθώς εξαιτίας των δυσκολιών λόγω της σκληρής άμυνας των Τούρκων, περαιτέρω προέλαση θα καθιστούσε δυσχερέστατη τη διατήρηση της γραμμής ανεφοδιασμού. Πέραν αυτού, σημειώνονταν ραγδαία μείωση της μάχιμης δύναμης λόγω του μεγάλου αριθμού

¹⁰⁶ Ξενοφών Στρατηγός, ό. π., σ. 197

απωλειών, και σε σχετική έκθεση της προς την Αθήνα η στρατιά δεν απέκλειε πλέον το ενδεχόμενο «ατυχήματος» το οποίο θα οδηγούσε σε ήττα.

Η αποτυχημένη «εαρινή επίθεση» σηματοδοτεί την αρχή του τέλους για την ελληνική περιπέτεια στη Μικρά Ασία, παρά τις καταλήψεις των Εσκή Σεχίρ - Αφιόν Καραχισάρ - Κιουτάχειας, πόλεις τις οποίες στην ουσία ο Κεμάλ «θυσιάσε» προσωρινά τραβώντας τον στρατό του ανατολικά και παγιδεύοντας τους Έλληνες στην κόλαση της Αλμυράς Ερήμου τον Αύγουστο του 1921, στη μάχη του Σαγγάριου, και εξαπολύοντας, ένα χρόνο μετά, την τελική αντεπίθεση

Αποτέλεσμα της ελληνικής υποχώρησης ήταν η αναπτέρωση του ηθικού των τουρκικών δυνάμεων και η εδραίωση της πίστη τους για τελική επικράτηση έναντι των Ελλήνων.

Η Γαλλία μετά τις στρατιωτικές εξελίξεις ευθύς αναζήτησε εκ νέου προσέγγιση με τον Κεμάλ. Στις 20 Οκτωβρίου ο Γάλλος διπλωμάτης Φραγκλίν Μπουϊγιόν υπέγραψε στην Άγκυρα συνθήκη με την εθνικιστική κυβέρνηση. Ουσιαστικά επρόκειτο για ανανέωση των όρων της προηγούμενης απορριφθείσας από τους εθνικιστές γαλλο-τουρκικής συμφωνίας. Ένα πρόσθετο σημαντικό όφελος για τους Τούρκους ήταν ότι με τη συμφωνία αυτή κατόρθωσαν να αποδεσμεύσουν από το μέτωπο της Κιλικίας περίπου 50.000 στρατιώτες και να τους διαθέσουν στο μέτωπο εναντίον του ελληνικού στρατού.

Επρόκειτο ασφαλώς για την πλέον κρίσιμη συνθήκη, που μετέβαλε τις υφιστάμενες ισορροπίες μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Στον πολιτικό τομέα, το γεγονός αυτό πήρε διαστάσεις επίσημης αναγνώρισης του εθνικιστικού κινήματος από μια ευρωπαϊκή δύναμη, γεγονός που επισφράγιζε και την διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας.

Οι ελληνογαλλικές συνομιλίες στο Παρίσι τον Οκτώβριο του 1921 ανέδειξαν την απόκλιση της γαλλικής και της ελληνικής πολιτικής, αλλά και τα στοιχεία του ανεδαιφικού χαρακτήρα της τελευταίας. Στη συνάντηση του με τον Αριστίντ Μπριάν ο Γούναρης έθεσε όχι μόνο το ζήτημα της ανάγκης τερματισμού του ανεφοδιασμού του Κεμάλ από τις γαλλικές δυνάμεις, αίτημα εύλογο, αλλά και της οργάνωσης των μικρασιατικών εδαφών που βρίσκονταν υπό ελληνική κατοχή. Ο Μπριάν τόνισε ότι αυτό το τελευταίο αίτημα της ελληνικής πλευράς υπέκρυπτε επιδίωξη προσάρτησης νέων εδαφών, πέραν όσων είχαν παραχωρηθεί στην Ελλάδα από τη συνθήκη των Σεβρών, η οποία άλλωστε δεν είχε επικυρωθεί, και έδωσε έμφαση στην ανάγκη αναζήτησης μιας ειρηνικής διευθέτησης.

Αλλά και στους βρετανικούς κυβερνητικούς κύκλους επικρατούσε η άποψη ότι ήταν αναγκαία η αναθεώρηση της πολιτικής στην Εγγύς Ανατολή. Την ιδέα αυτή εξέφραζε ο Τούνμπη, τονίζοντας τον κίνδυνο που συνεπάγετο η τριγωνική σχέση, όπως την αποκαλούσε, μεταξύ του «δυτικού» κόσμου, της Τουρκίας και της Ελλάδας. Η Ελλάδα, πίστευε, παρεμβαλλόταν μεταξύ της Δύσης και της Τουρκίας, και η πραγματοποίηση των φιλοδοξιών της θα είχε ως αποτέλεσμα να αποξενωθεί η Δύση από την Τουρκία. Τα μειονεκτήματα από μια τέτοια απομόνωση θα ήταν δυσανάλογα μεγάλα, καθώς όπως αποδεικνύονταν ο τουρκικός εθνικισμός είχε πλέον τεράστια δυναμική στο χώρο της Ανατολίας και έθετε σε σοβαρό κίνδυνο τη βρετανική και γαλλική παρουσία στη Μεσοποταμία, την Παλαιστίνη και τη Συρία.

Η Ελλάδα, η οποία είχε κερδίσει πολλά από την ειδική θέση που κατείχε στα δυτικά αισθήματα, έπρεπε να κληθεί να απεκδυθεί των «υπερβολικών» πλεονεκτημάτων της, εν όψει της ειδικής θέσης που κατείχε η Τουρκία στον χώρο της Μέσης Ανατολής. Η δυτική πολιτική δεν μπορούσε να αφήσει την Τουρκία και την Ελλάδα σε μια κατάσταση στην οποία η μια θα ωφελείτο από τις απώλειες της άλλης.

Σε συνάντηση με τους Έλληνες ιθύνοντες ο Βρετανός υπουργός Κάρζον ήταν σαφής όσον αφορά το ότι η επικύρωση της συνθήκης των Σεβρών ήταν πλέον αδύνατη. Για τη σύναψη μιας νέας συνθήκης ήταν επιθυμητό οι Έλληνες να εμπιστευθούν την υπόθεση στους Συμμάχους. Δεν επρόκειτο να υπάρξει προηγούμενη διαβούλευση, και η ελληνική πλευρά έπρεπε να έχει υπόψιν της ότι η Βρετανία θα εργαζόταν από κοινού με τη Γαλλία και την Ιταλία καθώς και ότι ο Κεμάλ θα ήταν αδιάλλακτος στο θέμα της Σμύρνης.

Η ελληνική πλευρά αντέτεινε ότι επιθυμούσε να εξουσιοδοτήσει μόνο τη Βρετανία, αφού οι Γάλλοι και οι Ιταλοί είχαν συνάψει συμφωνίες με τους Τούρκους εθνικιστές. Ο Κάρζον, ωστόσο, επεσήμανε ότι η βρετανική κυβέρνηση απέβλεπε στη διατήρηση της συμμαχικής ενότητας και στην ελληνική απαγκίστρωση από τη Μικρά Ασία. Η ελληνική πλευρά, χωρίς να τις αποδεχθεί αμέσως, δεν απέρριψε τις βρετανικές ιδέες.

Την ίδια στιγμή ο Βρετανός πρωθυπουργός έδινε άλλη απόχρωση στη βρετανική πολιτική. Ο Λόυντ Τζώρτζ είχε διευκρινίσει στον Γούναρη ότι ήταν αδύνατο να δώσει «θετική ενίσχυση» στην ελληνική πλευρά, θα έδινε όμως την πολιτική του υποστήριξη κατά τη διαπραγμάτευση. Σε κάθε περίπτωση, τόνιζε, ο ελληνικός στρατός έπρεπε να παραμείνει εκεί όπου ήδη βρισκόταν και να αποκρούσει ενδεχόμενες

επιθέσεις, καθώς η ελληνική υποχώρηση θα καθιστούσε κάθε διαπραγμάτευση περιττή.

Το Μάρτιο του 1922 επρόκειτο να αναληφθεί και να αποτύχει η τελευταία αξιόλογη διπλωματική πρωτοβουλία των Μεγάλων Δυνάμεων για την εξεύρεση πολιτικής διευθέτησης του ζητήματος. Η συνδιάσκεψη συνεκλήθη στο Παρίσι μετά από ισχυρή πίεση του Κώρζον προς τους Γάλλους. Προβλεπόταν μια διευθέτηση στην Ανατολική Θράκη όπου η συνοριακή γραμμή θα ήταν αυτή Αίνου-Μηδείας. Οι Έλληνες θα παρέμεναν στη χερσόνησο της Καλλίπολης, αλλά θα αποχωρούσαν από τη Ραιδεστό.

Στη Μικρά Ασία η διευθέτηση ήταν ακόμα δυσμενέστερη για την Αθήνα, καθώς αναγνωριζόταν η τουρκική κυριαρχία σε όλη την Ανατολία και προβλεπόταν μόνο θεωρητική εγγύηση των δικαιωμάτων των χριστιανών κάτι που πρακτικά σήμαινε ότι θα παρέμεναν στη διακριτική ευχέρεια των Τούρκων. Παράλληλα, εξητήθη από την Αθήνα η πλήρης αποχώρηση του ελληνικού στρατού, μετά όμως από τη σύναψη και την τήρηση ανακωχής, και έως ότου γίνονταν αποδεκτοί από τα δύο μέρη οι προκαταρκτικοί όροι της συνθήκης ειρήνης.

Το γεγονός ότι δεν προβλεπόταν οποιαδήποτε προστασία για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας, καθώς και το ότι οι Τούρκοι απαίτησαν την ταυτόχρονη με την υπογραφή της ανακωχής εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό οδήγησαν την ελληνική πλευρά αναπότρεπτα στην απόρριψη της συμμαχικής πρότασης. Όπως εξήγησαν στο Βρετανό πρεσβευτή στην Αθήνα οι Γούναρης και Μπαλτατζής, η αποδοχή των όρων αυτών θα οδηγούσε στην έξοδο των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία σε συνθήκες πανικού, κάτι που θα σήμαινε την καταστροφή της Ελλάδας, ενώ η εγκατάλειψη τους έθετε ηθικά και πολιτικά θέματα που δεν ήταν δυνατόν να αγνοηθούν¹⁰⁷.

Στις 18 Μαρτίου 1922 οι Ιταλοί υπέγραψαν Συνθήκη με τους Κεμαλικούς η οποία κατοχύρωνε οικονομική συνεργασία (προνομιακή ή μονοπωλιακή εκμετάλλευση από ιταλικές επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολίας), καθώς και διπλωματική υποστήριξη «σε όλες τις αξιώσεις της Οθωμανικής αντιπροσωπείας (...) για απόδοση εις την Τουρκίαν της Σμύρνης και της Θράκης...».

Η αγανάκτηση της Ελλάδας για την απροκάλυπτη υποστήριξη που παρείχαν οι «συμμαχικές» δυνάμεις προς τους κεμαλικούς εκδηλώθηκε έντονα το ίδιο καλοκαίρι,

¹⁰⁷ Michael Llewellyn Smith, ό. π., 254-256

λίγο πριν τη τελική αναμέτρηση και την κατάρρευση του μετώπου. Τότε ο νέος αρχιστράτηγος Χατζηανέστης ο οποίος, ειρήσθω εν παρόδω, είχε αντικαταστήσει τον παραιτηθέντα Παπούλα από τον Μάιο, απέστειλε στον διοικητή των βρετανικών δυνάμεων της Μαύρης Θάλασσας Τσάρλς Χάρινγκτον επιστολή με την οποία διαμαρτυρόταν για την παραβίαση της ουδετερότητας και την ανοικτή υποστήριξη αρκετών χωρών προς τον Κεμάλ. Ο Χάρινγκτον σε αναφορά του προς το υπουργείο Πολέμου παραδέχθηκε ότι ο Χατζηανέστης είχε πράγματι δίκιο, υποστήριξε όμως ότι η Βρετανία είχε «καθαρά τα χέρια της», καθώς δεν είχε συμμετάσχει ποτέ σε τέτοιου είδους ενέργειες.¹⁰⁸

Η ελληνική πλευρά, ευρισκόμενη πλέον σε τρομερά μειονεκτική θέση εκπόνησε σχέδιο για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και την ανακήρυξη της αυτονομίας (18 Ιουλίου 1922) στη κατεχόμενη από τις ελληνικές δυνάμεις Μικρά Ασία. Θεωρητικά ήταν η μόνη κίνηση που μπορούσε να μεταβάλει τη στρατηγική εξίσωση και να οδηγήσει σε έναν συμβιβασμό με καλούς όρους για την Ελλάδα. Θα επέτρεπε αφενός τη σύμπτυξη του στρατού στα όρια της Συνθήκης των Σεβρών και αφετέρου με την κατάληψη του ιστορικού συμβόλου ισχύος τους θα ασκούσε πίεση στους τούρκους εθνικιστές εξαναγκάζοντας τους σε συμβιβασμό.

Η ελληνική απόπειρα αντιπερισπασμού και η αποδυνάμωση του Μικρασιατικού μετώπου, λόγω μετακίνησης στρατιωτικών μονάδων προς την Κωνσταντινούπολη, προκάλεσε την αντίδραση των Συμμάχων και επίσπευσε την τελική κεμαλική προέλαση προς τα δυτικά.

Στις 13 Αυγούστου εκδηλώθηκε η αναμενόμενη τουρκική επίθεση στις θέσεις Αφιόν Καραχισάρ και Τουλού Μπουνάρ. Ο Κεμάλ είχε καταφέρει να συγκεντρώσει περίπου 120.000 άνδρες, πάνω από 300 πολυβόλα και περίπου 50 αεροπλάνα. Μέσα σε μια ημέρα τα στρατεύματά του, σε συνδυασμό με τους σφοδρούς βομβαρδισμούς εναντίον των ελληνικών θέσεων από το τουρκικό πυροβολικό, πέτυχαν να διασπάσουν την ελληνική αμυντική γραμμή.

Αμέσως μετά άρχισε η γενική υποχώρηση του ελληνικού στρατού η οποία ολοκληρώθηκε στις 26 Αυγούστου, όπου τα εναπομείναντα εκστρατευτικά σώματα αποχώρησαν από τη Σμύρνη. Την επομένη έμπαινε στην πόλη ο τουρκικός. Στις 31 Αυγούστου οι ελληνικές και οι αρμένικες συνοικίες της Σμύρνης παραδόθηκαν στις

¹⁰⁸ Ιάκωβος Μιχαηλίδης, ό. π., σ. 68

φλόγες, ενώ οι κάτοικοι τους αναζητούσαν απεγνωσμένα τρόπο διαφυγής προς το Αιγαίο για να γλιτώσουν από την ωμή βία των Τούρκων.

6.4 Οριστική ήττα και Συνθήκη της Λωζάννης

Τα υπολείμματα του ηττημένου ελληνικού στρατού μεταφέρθηκαν στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Χίο, Λέσβο) και στην Ανατολική Θράκη. Ακολούθως, οι συνταγματάρχες Πλαστήρας και Γονατάς και ο Πλοίαρχος Φωκάς του θωρηκτού «Λήμνος» σχημάτισαν επαναστατική επιτροπή και μετέβησαν στην Αθήνα στις 13 Σεπτεμβρίου. Εκεί αξίωσαν την παραίτηση της Κυβέρνησης και του Βασιλιά και ανέλαβαν την εξουσία προκειμένου «να αντιμετωπίσουν συνοπτικά εκείνους που θεωρούσαν υπεύθυνους για την εθνική καταστροφή κι έπειτα να κηρύξουν γενική αμνηστία».

Η επιτροπή σχημάτισε Κυβέρνηση με πρόσωπα αποδεκτά από τους πρέσβεις της Βρετανίας και της Γαλλίας και έστειλε τηλεγράφημα στον Ε. Βενιζέλο προκειμένου να εκπροσωπήσει την Ελλάδα στις προσεχείς διαπραγματεύσεις με τις δυνάμεις της Αντάντ. Ο Βενιζέλος αποδέχτηκε την πρόσκληση, αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα της Επανάστασης με προσωρινό όμως χαρακτήρα, διότι η έλλειψη πολιτικής πείρας των στρατιωτικών εγκυμονούσε κινδύνους για τις εθνικές υποθέσεις.

Οι Τούρκοι μετά τη κατάληψη της Σμύρνης κατευθύνθηκαν προς τον Βόσπορο και την Κωνσταντινούπολη με σκοπό να απελευθερώσουν το ευρωπαϊκό τμήμα της Τουρκίας. Ο Λόντν Τζώρτζ κάλεσε τους Συμμάχους να υπερασπιστούν τα Στενά, αλλά τόσο η Γαλλία όσο και η Ιταλία αρνήθηκαν. Στις 24 Σεπτεμβρίου, οι κεμαλικές δυνάμεις εισήλθαν στην ουδέτερη ζώνη αγνοώντας τις προειδοποιήσεις που τους απηύθυνε ο Άγγλος διοικητής, στρατηγός Χάρινγκτον. Όλα έδειχναν ότι η σύγκρουση μεταξύ των δύο πλευρών ήταν αναπόφευκτη. Η βρετανική κυβέρνηση, όμως, ήταν διχασμένη. Ο στρατηγός Χάρινγκτον συνειδητοποιώντας ότι η θέση του ήταν απελπιστικά αδύνατη έναντι των τουρκικών δυνάμεων προσπάθησε να πείσει τον Κεμάλ να ακολουθήσει τη διπλωματική οδό, προτείνοντας του σαν λύση την απομάκρυνση των ελληνικών δυνάμεων από την Ανατολική Θράκη.

Οι ενέργειες αυτές έπεισαν τελικά τον Κεμάλ να αποδεχθεί τη βρετανική πρόταση για εκεχειρία και στις 11 Οκτωβρίου 1922 υπεγράφη η συμφωνία ανακωχής των Μουδανιών η οποία, μεταξύ άλλων, έθεσε τέρμα στις ελληνικές διεκδικήσεις και στην περιοχή της Ανατολικής Θράκης που επικυρώθηκε στην Τουρκία. Μετά την

ανακωχή των Μουδανιών, όλες οι εμπλεκόμενες πλευρές άρχισαν να προετοιμάζονται για την επικείμενη συνδιάσκεψη της Λωζάννης.

Στο εσωτερικό της Ελλάδας η Επαναστατική Επιτροπή ανακοίνωσε στα μέσα Οκτωβρίου τη δημιουργία μιας ανακριτικής επιτροπής για την «φαινομενική» επί της ουσίας, απόδοση των ευθυνών της Μικρασιατικής καταστροφής. Με βάση τα ευρήματα της επιτροπής, οκτώ πολιτικοί και στρατιωτικοί διοικητές, δικάστηκαν τον Νοέμβριο από στρατοδικείο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Πρόκειται για την περίφημη «Δίκη των Έξι».

Καθώς η δίκη προχωρούσε, η Βρετανία απείλησε να διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις της αν εκτελούνταν θανατικές ποινές. Το μόνο που πέτυχε αυτή η απειλή ήταν την παραίτηση της τυπικής πολιτικής κυβέρνησης και τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης από την επαναστατική επιτροπή, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γονατά και υπουργό Στρατιωτικών τον στρατηγό Πάγκαλο.

Στις 27 Νοεμβρίου, οι οκτώ κατηγορούμενοι (Γεώργιος Χατζηανέστης, Δημήτριος Γούναρης, Νικόλαος Στράτος, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Γεώργιος Μπαλτατζής και Νικόλαος Θεοτόκης) βρέθηκαν ένοχοι εσχάτης προδοσίας και έξι από αυτούς καταδικάστηκαν σε θάνατο. Παρά την επίμονη βρετανική μεσολάβηση και μια κάπως καθυστερημένη έκκληση του Βενιζέλου για επιείκεια, στις 28 Νοεμβρίου οι Γούναρης, Πρωτοπαπαδάκης, Μπαλτατζής, Στράτος, Θεοτόκης και Χατζηανέστης, εκτελέστηκαν. Οι άλλοι δυο στρατιωτικοί καταδικάστηκαν σε ισόβια κάθειρξη και στρατιωτική καθαίρεση.¹⁰⁹

Η εκτέλεση των έξι, όπως έχει επικρατήσει, έδωσε στην Επανάσταση τη δυνατότητα να επιβάλλει την τάξη στο στρατό όπου υπήρχαν έντονα σημάδια απειθαρχίας και μεγάλος αριθμός ανυπότακτων και λιποτακτών. Τα έκτακτα μέτρα απέδωσαν και σε σύντομο χρονικό διάστημα επιτεύχθηκε η ανασύσταση του στρατού της Θράκης, που αποτέλεσε σημαντικό διαπραγματευτικό χαρτί για την ελληνική αντιπροσωπεία στη Λωζάννη.

Η Διάσκεψη της Λωζάννης, όπου συμμετείχαν όλα τα εμπόλεμα κράτη του Α΄ Π.Π ξεκίνησε στις 7 Νοεμβρίου και οι εργασίες της, αφού χωρίστηκαν σε δυο φάσεις, ολοκληρώθηκαν στις 24 Ιουλίου 1923. Η ομόθυμη συνθήκη, η οποία στην ουσία αποτελεί συνθήκη ειρήνης με την Τουρκία, είναι πολυμερής και ρυθμίζει διακρατικές σχέσεις και διεθνή ζητήματα σε ένα πολύ εκτεταμένο πεδίο.

¹⁰⁹ Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο Πολέμων 1923-1940*, Αθήνα 1997, σ. 26-27

Οι διατάξεις της επικύρωναν μεν την απόσπαση των αραβόφωνων περιοχών, αλλά συγχρόνως διασφάλιζαν την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας. Της επιστράφηκαν η ανατολική Θράκη και η Ανδριανούπολη, το βιλαέτιο της Σμύρνης καθώς και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος. Αντιθέτως, τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου εκχωρήθηκαν στην Ελλάδα. Επίσης, επικυρώθηκε η κυριαρχία της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα, καθώς και εκείνη της Βρετανίας στην Κύπρο. Καμία αναφορά δεν έγινε για την Αρμενία, αναγνωρίζοντας έτσι έμμεσα τα βορειοανατολικά σύνορα της Τουρκίας όπως αυτά είχαν καθοριστεί από τις διάφορες τουρκοσοβιετικές συνθήκες.

Η μεθοριακή γραμμή με τη Συρία ήταν ίδια με εκείνη της Συμφωνίας Φρανκλίν-Μπουγιόν το 1920. Τα σύνορα με το νεοσύστατο προτεκτοράτο του Ιράκ θα καθορίζονταν αργότερα σε διαπραγματεύσεις μεταξύ της Βρετανίας, σαν εντολοδόχου δύναμης, και της Τουρκίας. Σε περίπτωση που σχετική συμφωνία δεν πραγματοποιούνταν μεταξύ των δυο εντός ενός έτους, η κοινωνία των εθνών θα αναλάμβανε τη διαιτησία του ζητήματος. Μέχρι τότε η Μοσούλη θα συνέχιζε να βρίσκεται υπό τον έλεγχο της Βρετανίας.

Αντίθετα με εκείνη των Σεβρών, η Συνθήκη της Λωζάννης δεν έθιγε την πολιτική κυριαρχία και ανεξαρτησία της Τουρκίας. Οι διομολογήσεις και τα διάφορα προνόμια που απολάμβαναν οι ξένοι υπήκοοι καταργήθηκαν τελείως. Επίσης, δεν ήταν υποχρεωμένη πια να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στους Συμμάχους και συνεπώς ακυρώθηκαν όλα τα μέτρα οικονομικού ελέγχου που της είχαν προηγουμένως επιβληθεί.

Ο κυριότερος περιορισμός που επιβλήθηκε στην κυριαρχία της αφορούσε τα Στενά. Μια νέα σύμβαση προέβλεπε τη διεθνοποίηση και την αποστρατικοποίηση τους, καθώς και τον περιορισμό διέλευσης ναυτικών στόλων από και προς τη Μαύρη Θάλασσα.

Όσο για τις μειονότητες, η Τουρκία δέχθηκε να εφαρμόσει διατάξεις αντίστοιχες με εκείνες που περιλαμβάνονταν στις συνθήκες με την Αυστρία, την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία και αφορούσαν την αναγνώριση ίσων δικαιωμάτων στις μειονότητες που παρέμειναν στα εδάφη της. Μια χωριστή ελληνοτουρκική συμφωνία προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία με την τουρκική μειονότητα που ζούσε στην Ελλάδα, πλην των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης της Ίμβρου και της Τενέδου και των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης.

Η Συνθήκη της Λωζάννης ήταν μια σημαντική διπλωματική νίκη των Τούρκων εθνικιστών που σφράγισε τη Μικρασιατική καταστροφή και σηματοδότησε το τέλος της Μεγάλης Ιδέας για την Ελλάδα. Η υπογραφή της εξασφάλισε στους κεμαλικούς επίσημη διεθνή νομιμότητα και εκτός από τον Μικρασιατικό ελληνισμό ενταφίασε και τα υπολείμματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, παρά την αρχική πρόθεση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων να τη διαμελίσουν και να της επιβάλλουν την κυριαρχία τους, η Τουρκία διασφάλισε την εδαφική της ακεραιότητα καθώς μακροπρόθεσμα προορίζονταν να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της Δύσης στην περιοχή. Μια ισχυρή Τουρκία θα αποτελούσε προπύργιο κατά της ανερχόμενης Σοβιετικής Ένωσης,¹¹⁰.

---

¹¹⁰ Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, ό. π., σ. 120

Επίλογος

Η Μικρασιατική εκστρατεία αποτέλεσε τη συνέχεια μιας νικηφόρου πορείας που ξεκίνησε με το έπος των Βαλκανικών Πολέμων και οδήγησε στο διπλασιασμό της Ελλάδας. Η «μικρά πλην έντιμος Ελλάς» εκμεταλλεύτηκε τη διεθνή συγκυρία και προσπάθησε να πραγματοποιήσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας για την απελευθέρωση των υπόδουλων «αδελφών» της Ιωνίας και την πραγμάτωση των έσχατων εθνικών επιδιώξεων.

Ένα κεντρικό ερώτημα παραμένει το γιατί οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν αντιλήφθηκαν εγκαίρως το αδιέξοδο στη Μικρά Ασία ή γιατί δεν το αντιμετώπισαν πιο αποτελεσματικά, παρόλο που η ιστορική έρευνα έχει αποκαλύψει όχι μόνο τις αντίθετες απόψεις, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο διεθνές πολιτικό, διπλωματικό και στρατιωτικό περιβάλλον, αλλά πολύ περισσότερο τις αμφιβολίες, σε διάφορες κρίσιμες καμπές του ζητήματος, των ίδιων των πρωταγωνιστών.

Από αυτόν το προβληματισμό έχουν αναπτυχθεί δύο κυρίαρχες θεωρήσεις οι οποίες, διατηρώντας αποστάσεις από αφορισμούς και αναθέματα διεισδύουν στα βαθύτερα αίτια της τραγωδίας και σαφώς αλληλοσυμπληρώνονται. Αρχικά, το ζήτημα αναλύεται υπό το πρίσμα του Εθνικού Διχασμού. Υποστηρίζεται ότι αυτός ο εγκλωβισμός της ελληνικής πολιτικής οφειλόταν στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, προϊόν της απόλυτης εμφυλιοπολεμικής σύγκρουσης που είχε επιφέρει ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Ειδικότερα, τονίζεται πως τη στιγμή που ο Βενιζέλος συνειδητοποίησε πως είχε αναλάβει δεσμεύσεις, που όπως γρήγορα φάνηκε δε διέθετε τα μέσα να πραγματοποιήσει (εξωτερική οικονομική βοήθεια, διαρκή στρατολόγηση, γεωπολιτικό έλεγχο Μικράς Ασίας έναντι τουρκικής ενδοχώρας), η κυβέρνηση και το γόητρο του θα ήταν αδύνατον να αντέξουν μια ενδεχόμενη αθέτηση των δεσμεύσεων του στο εσωτερικό της χώρας.

Συνεπώς, πρόκειται για ένα θέμα που είχε, μεταξύ άλλων, και ισχυρή εσωτερική πολιτική διάσταση, αφού η αποχώρηση από τη Σμύρνη, ανεξάρτητα από την έκβαση άλλων διεκδικήσεων, θα εμφανιζόταν ως μια συμβολική αποτυχία εκπλήρωσης της πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας. Η πόλωση στο εσωτερικό της χώρας θα καθιστούσε την αποτυχία αυτής της πολιτικής ισοδύναμη με τον πολιτικό του ενταφιασμό.

Από την άλλη πλευρά, το φαινομενικό παράδοξο της υιοθέτησης της πολιτικής Βενιζέλου από το αντίπαλο στρατόπεδο, όταν ανέλαβε την εξουσία, εμπίπτει και αυτό στην λογική του Εθνικού Διχασμού. Οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις υιοθέτησαν απερίφραστα τη συνέχιση της Μικρασιατικής εκστρατείας σε πείσμα αρνητικών εξελίξεων στο στρατιωτικό και διπλωματικό πεδίο. Επρόκειτο για μια εμπλοκή σε φαύλο κύκλο, καθώς ο αντιβενιζελισμός απορροφάτο σταδιακά από το αδιέξοδο και εμπλεκόταν σε μια κατάσταση την οποία είχε προδιαγράψει αρνητικά πολύ πριν αναλάβει τη διακυβέρνηση.

Απορρίπτοντας την άποψη που υποστηρίζει ότι οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις επέδειξαν πρωτοφανή διπλωματική υστέρηση έναντι του προκατόχου τους, καθώς η ιστορική έρευνα έχει ρίξει φως στο διπλωματικό παρασκήνιο της περιόδου, και αναγνωρίζοντας τα περιορισμένα μέσα ελιγμών που διέθεταν ένεκα του δυσμενούς διεθνούς περιβάλλοντος, η ερμηνεία του εσωτερικού πολιτικού κριτηρίου φαντάζει και σε αυτό το σημείο να ταιριάζει απόλυτα.

Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί η άποψη πως ένας εκ των καθοριστικών παραγόντων για τις επιλογές των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων ήταν, μεταξύ άλλων, τόσο η ενδεχόμενη αποδοκιμασία της κοινής γνώμης αν αποφασιζόταν η εκκένωση της Μικράς Ασίας και της Σμύρνης, όσο και η αποσταθεροποίηση όχι μόνο της κυβέρνησης, αλλά και του ίδιου του καθεστώτος, δηλαδή του θρόνου.

Κορωνίδα των κρίσεων σχετικά με την ευθύνη του Εθνικού Διχασμού στη διαμόρφωση της Μικρασιατικής τραγωδίας αποτελεί η παραδοχή πως η εθνική συνοχή σε μια τέτοια κρίσιμη για τα συμφέροντα του ελληνισμού περίοδο, θα έδινε την απαραίτητη αυτοπεποίθηση στις εκάστοτε κυβερνήσεις, απαλλαγμένες από τον «φόβο» του πολιτικού κόστους να προχωρήσουν σε δραστική αναδιαμόρφωση της πολιτικής τους, καθώς επίσης και θα ενίσχυε την αντίσταση στις επιταγές και πιέσεις του ξένου παράγοντα.

Ακριβώς αυτός ο ξένος παράγοντας βρίσκεται στο επίκεντρο της δεύτερης θεώρησης, η οποία αποτελεί συγχρόνως αίτιο και αποτέλεσμα της πρώτης. Άλλωστε, θέμα της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει το βαθμό εμπλοκής των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική τραγωδία. Τα ιστορικά δεδομένα μας αναγκάζουν να εστιάσουμε στην Βρετανία, ως βασικό αρχιτέκτονα του Μικρασιατικού εγχειρήματος, καθώς ο αρνητικός ρόλος της Γαλλίας και της Ιταλίας είναι αναντίρρητος.

Αδιαμφισβήτητο γεγονός αποτελεί η προσπάθεια Βενιζέλου, και πολύ περισσότερο, των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων να αποκτήσουν αξιοπιστία έναντι της

Βρετανίας. Το δεδομένο αυτό αλληλοδιαπλέκεται με το ζήτημα του Εθνικού Διχασμού και ακριβώς σε αυτό το σημείο εντοπίζονται και οι Βρετανικές ευθύνες. Σχηματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η βρετανική επιρροή είχε αμφίδρομη σημασία. Η Βρετανία την προωθούσε, αλλά και οι ελληνικές κυβερνήσεις την επιζητούσαν ως τεκμήριο διεθνούς στήριξης απέναντι στους εσωτερικούς τους οπαδούς και αντιπάλους.

Η υπόθεση αυτή αποκτά μεγαλύτερη σημασία αν συνυπολογίσουμε το γεγονός πως ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόντ Τζώρτζ με τις δημόσιες και κατ' ιδίαν τοποθετήσεις του περιόρισε δραματικά τα περιθώρια ελιγμών, επιμένοντας μέχρι τέλους στην ικανότητα των ελληνικών στρατευμάτων να επιβάλλουν τη Συνθήκη των Σεβρών, τροφοδοτώντας παράλληλα, μια παραπλανητική αίσθηση της προθυμίας της Βρετανίας να συνδράμει τους Έλληνες την κρίσιμη στιγμή.

Θα πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψιν μας το γεγονός πως η αγωνιώδης προσπάθεια των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων να κερδίσουν τη Βρετανική εύνοια μέσω της συνέχισης της πολιτικής Βενιζέλου, αποτελεί ακόμα ένα στοιχείο που υπολανθάνει την απροθυμία της Βρετανίας για απαγκίστρωση της Ελλάδας από τη Μικρά Ασία, καθώς η διατήρηση, για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη χρονική διάρκεια των ελληνικών στρατευμάτων, εξασφάλιζε την απαραίτητη κάλυψη στις ζωτικές για τα συμφέροντα της περιοχές των Στενών και της Μεσοποταμίας. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε το γεγονός πως η Ελλάδα εξαρχής ήταν η μόνη δύναμη που μπορούσε να αναπτύξει ισχυρό στρατό στην περιοχή, λειτουργώντας ως «ασπίδα» των κατά πολύ υποδεέστερων συμμαχικών δυνάμεων.

Παρόλο που δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν πως οι Βρετανοί ενίσχυαν οικονομικά η υλικά τον Κεμάλ, όπως έκαναν συστηματικά οι Γάλλοι και οι Ιταλοί, οι οποίοι εξαρχής δέχθηκαν μάλλον προσχηματικά την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη, μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου, οι Βρετανοί διέκοψαν επί της ουσίας την υποστήριξη τους προς τις κυβερνήσεις των αντιβενιζελικών, στρεφόμενοι προς την ουδετερότητα.

Το γεγονός δεν θα είχε τόση σημασία, αν την ουδετερότητα είχαν επιλέξει και οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις. Ωστόσο, αυτό δεν συνέβη με αποτέλεσμα η πλάστιγγα να γείρει σταδιακά αλλά σταθερά προς την πλευρά των Τούρκων. Κατά μια έννοια θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η βρετανική ανάμειξη υπήρξε ο καταλύτης του εγκλωβισμού στο μικρασιατικό αδιέξοδο.

Αντί επιλόγου, θα παραθέσουμε ενδεικτικά την ανάλυση του διαπρεπούς ιστορικού Παύλου Καρολίδη. *«Και ναι μεν η αγγλική πολιτική επεθύμει την εκκαθάρισιν της πολεμικής καταστάσεως δια της μετά της Τουρκίας διαρρυθμίσεως των της Μεσοποταμίας και ιδία της πετρελαιοφόρου Μοσούλης, περιοχών, αλλ' επεδίωκε και την παγίωσιν της εν τη όλη ανατολική λεκάνη της Μεσογείου καταστάσεως, υποστηρίζουσα ενθέρμως την απόλυτον αποκατάσταση της Ελλάδος εις τα αφαιρεθέντα εκ της Τουρκίας εδάφη. Την πολιτικήν τάυτη θα επεδοκίμαζεν η Γαλλία, ως και αυτή συμφέρουσαν, εάν δεν επήρχετο η δημιουργηθείσα δυσπιστία περί της πιθανής υποσκελίσεως αυτής υπό της Αγγλίας. Εις την καμπήν ταύτην της μεταστροφής των πραγμάτων δέον να αναζητηθεί η όλη συμφορά της Ελλάδος».*

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. ΠΗΓΕΣ

Δαφνής Γρηγόριος, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο Πολέμων 1923-1940*, Αθήνα 1997

Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, Αθήνα 1986

Σωτηρίου Διδώ, *Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα 1975

Driault Edouard, *Το Ανατολικό Ζήτημα: Από τις αρχές του έως τη Συνθήκη των Σεβρών*, Αθήνα 1997

Driault Edouard, *Ιστορία του Ανατολικού Ζητήματος*, Αθήνα 2005

Ureneck Lou, *Η μεγάλη φωτιά, Σμύρνη Σεπτέμβριος 1922*, Αθήνα 2016

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλλαμανή Έφη, Παναγιωτοπούλου Κρίστα, «Η συμμαχική εντολή για την κατάληψη της Σμύρνης και η δραστηριοποίηση της ελληνικής ηγεσίας», στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του (Επιμ. Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος)*, Αθήνα 1980

Βακάς Δημήτριος, *Ο Βενιζέλος πολεμικός ηγέτης*, Αθήνα 1949

Βερέμης Θάνος, *Ο στρατός στην ελληνική πολιτική*, Αθήνα 2000

Βερέμης Θάνος, *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1999

Γιαννόπουλος Γεώργιος Θ., *Η εις Άδου Κάθοδος, Από τον Σαγγάριο ως την Λωζάννη*, Αθήνα 1996

Γρηγοριάδης Φοίβος Ν., *Η Ιστορία της Νεότερας Ελλάδας, Διχασμός-Μικρά Ασία. Θρίαμβος-Καταστροφή*, Αθήνα 1971

Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα 1996

Κούτσης Αλέξανδρος Σ., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, Αθήνα 1992

Λάσκαρις Θεόδωρος Μ., *Το ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*, Θεσσαλονίκη 2006

Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., *1915 – Ο Εθνικός Διχασμός*, Αθήνα 2016

Μαυρογορδάτος Γιώργος Θ., «Οι πολιτικές εξελίξεις: Από το Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6 (2003)

Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2018

Μποχώτης Θανάσης, «Εσωτερική πολιτική 1900-1922», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα 2009

Παπακοσμάς Βίκτωρ, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το ζήτημα του αβασίλευτου δημοκρατικού πολιτεύματος (1916-1920)», στο: *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του (Επιμ. Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος)*, Αθήνα 1980

Παπαστράτης Προκόπης, «Εξωτερική Πολιτική. Η προσπάθεια διατήρησης των κεκτημένων κατά το Μεσοπόλεμο», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα: όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας (Επιμ. Χρήστος Χατζηιωσήφ)*, Αθήνα 2009

Πετσάλης-Διομήδης Νικόλαος, «1919: Τη Σμύρνη ή την Πόλη», στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του (Επιμ. Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, Αλεξανδρής Αλέξης)*, Αθήνα 1980

Πρωταίος Στάθης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 1963

Ριζάς Σωτήρης, *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, Αθήνα 2015

Σακελλαρόπουλος Κωνσταντίνος, *Η σκιά της Δύσεως, Ιστορία μιας καταστροφής*, Αθήνα 2009

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελευθέριος Βενιζέλος, 12 Μελετήματα*, Αθήνα 1999

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία*, Αθήνα 2009

Σκοπετέα Έλλη, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Όψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988

Σπυρίδωνος Γεώργιος, *Πόλεμος και ελευθερία. Η μικρασιατική εκστρατεία όπως την είδα*, Αθήνα 1957

Στασινόπουλος Επαμεινώνδας Κ., *Κόμματα και Εκλογές στην Ελλάδα (1821-1985)*, Αθήνα 1985

Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα 2010

Χριστοπούλου Μαριάννα, «Ο ονειροπόλος πραγματοποιός: Ελευθέριος Βενιζέλος και η Μεγάλη Ιδέα, 1909-1920», στο: *Ελευθέριος Βενιζέλος. Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του: Ιδεολογικές αφετηρίες και επιλογές* (Επιμ. Ν. Παπαδάκης), Αθήνα 2004

Ψυρούκης Νίκος, *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1918-1923*, Λευκωσία 2000

Anderson M. S., *The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, Λονδίνο 1966

Burns E. M., *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006

Clark Christopher, *Οι υπνοβάτες, πως η Ευρώπη πήγε στον πόλεμο το 1914*, Αθήνα 2014

Clogg Richard, *Σύντομη Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 1984

Geoffrey Jones, *The State and the Emergence of the British Oil Industry*, Λονδίνο 1981

Gilpin Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Αθήνα 2007

Bierstadt Edward Hale, *Η Μεγάλη Προδοσία, ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, Αθήνα 1997

Hering Gunnar, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Αθήνα 2006

Hobsbawn E. J., *Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, Αθήνα 2000

Len Scot, «Διεθνής Ιστορία 1900-1990», στο: *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής. Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* (Επιμ. Baylis John, Smith Steve & Owens Patricia), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007

Smith Michael Llewellyn, *Το όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1932*, Αθήνα 2002

Mearsheimer John J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα 2007

Morgenthau J. Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Νέα Υόρκη 1948

Nicolson Harold, *Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Νέα Υόρκη 1935

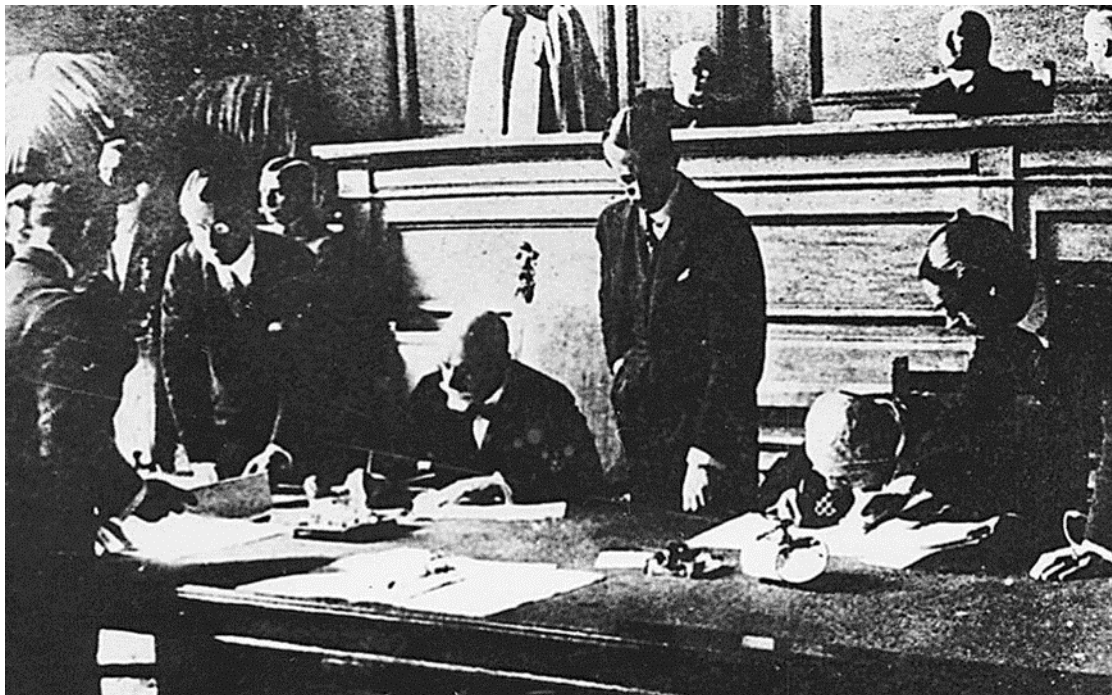
Nicolson Harold, *Peacemaking 1919*, Λονδίνο 2009

Seligman Vincent, *Ο θρίαμβος του Βενιζέλου*, Αθήνα 1990

Παράρτημα

Το Συμβούλιο των Τεσσάρων στη Σύνοδο Ειρήνης των Παρισίων: Λόντ Τζώρτζ, Βιτόριο Ορλάντο, Ζωρζ Κλεμανσώ και Γούντροου Ουίλσον

Ο Ελ. Βενιζέλος κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΥΠΕΡΓΡΑΦΗ ΧΡΕΣ ΤΗΝ 3^Η Μ. Μ. ΕΝ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

ΠΑΡΗΣ ΔΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΕΛΒΕΤΙΚΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ ΤΗΣ ΡΥΜΙΣ

ΥΠΕΡΓΡΑΦΕΑΣΙ ΣΥΜΦΩΝΙΑΙ ΠΕΡΙ ΑΠΟΒΑΙΑΣ ΑΠΟΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ, ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΛΑΓΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΥΣΜΩΝ

Ο Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΤΩΝ ΙΑΙΩΤΙΚΩΝ ΒΙΟΝ Ο ΑΝΤΙΣΤΗΝ ΕΣ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΔΙΑΓΓΡΑΜΑ ΠΡΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΑΔΥ

ΟΛΟΚΑΡΧΟΣ Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΕΞΕΓΗΡΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΓΡΑΦΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΥΠΕΡΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΟΤΗΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Επισημάνει οριστά κείμενα... Η συνθήκη αυτή αποτελεί... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

ΥΠΕΡΓΡΑΦΗ ΧΡΕΣ Η ΣΥΝΘΗΚΗ

ΜΕΝΟΥΣΙΩΝ... Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΗ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

ΕΛΛΑΣ ΤΟ ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΔΡΑΜΑ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΕΙΡΗΝΗΣ ΕΠΙΣΦΑΙΣ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ-ΓΙΟΒΑΝΝΙΤΣ

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Η ΣΥΝΘΗΚΗ... Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΧΜΑΔΩΝ... ΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΑΝΑΧΟΡΟΥ... Η ΔΙΑΓΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ... ΟΙ ΑΡΜΕΝΟΙ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΕΝΤΕΣ... Η ΠΡΩΤΟΫΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ... Η ΕΛΛΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΟΥΡΓΑΖ...

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Καθημερινή» την επαύριον της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης

Περίληψη

Το ζήτημα της Μικρασιατικής Καταστροφής αποτελεί ένα κομβικό σημείο στη μελέτη της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Εξετάζοντας κανείς το ζήτημα αυτό εν συνόλω, θα διαπιστώσει την ύπαρξη πληθώρας ερμηνειών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων στην αποτίμηση των γεγονότων της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου. Μια από τις κυρίαρχες προσεγγίσεις στην ελληνική ιστοριογραφία, επιχειρεί να ερμηνεύσει το κεφάλαιο αυτό υπό το πρίσμα της Μεγάλης Ιδέας- ως βασικό ιδεολογικό άξονα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από τη γέννηση του ελληνικού κράτους- και του Εθνικού Διχασμού.

Εντούτοις, στη παρούσα εργασία θα επιχειρήσουμε να εντάξουμε αυτή τη θεματική στο ευρύτερο πλαίσιο του «Ανατολικού ζητήματος» και της πολιτικής που χάραξαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στον χώρο της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Σκοπός, λοιπόν, αυτής της μελέτης είναι να αναδείξουμε τον εξωτερικό παράγοντα και την επιρροή που αυτός άσκησε, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε την εμπλοκή και τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στην διαμόρφωση των τελικών εξελίξεων.

Προς αυτή τη κατεύθυνση, αρχικά θα γίνει μια σύντομη ανασκόπηση του Ανατολικού Ζητήματος και η σύνδεσή του με το ελληνικό εθνικό όραμα, τη «Μεγάλη Ιδέα». Ακολούθως θα παρουσιάσουμε τα γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στον χώρο της Εγγύς Ανατολής. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να ανασυνθέσουμε τα γεγονότα της περιόδου που προηγήθηκε της εισόδου της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δίνοντας έμφαση στην πολιτική-διπλωματική ιστορία και στις διαμορφωθείσες τάσεις στην εσωτερική ελληνική πολιτική σκηνή.

Κατόπιν, θα επικεντρωθούμε στη διπλωματική ιστορία εστιάζοντας στο διπλωματικό παρασκήνιο της εντολής για την απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη και θα αναλύσουμε τον συσχετισμό μεταξύ της πολιτικής που ακολούθησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και των βασικών πολιτικών και στρατιωτικών επιλογών των ελληνικών κυβερνήσεων κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας. Τέλος, θα παρουσιάσουμε τα γεγονότα της τελικής έκβασης της Μικρασιατικής εκστρατείας μέχρι και την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, που σήμανε και το τέλος του Μικρασιατικού ελληνισμού.